

Jacob van Maerlant

Zijn leven, zijn werken, zijn betekenis

Jozef van Mierlo

bron

Jozef van Mierlo, *Jacob van Maerlant*. J. van Mierlo-Proost, Turnhout 1946

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/mier004jaco01_01/colofon.php

© 2011 dbnl / erven Jozef van Mierlo

The logo for the Dutch Bibliography (dbnl) consists of the lowercase letters 'dbnl' in a blue, sans-serif font. The letter 'd' is stylized with a small hook at the top.

Ter verantwoording

Ik had mij voorgenomen, af en toe voor de commissiën van Middelnederlandsch of van cultuurgeschiedenis van onze Academie voor Taal- en Letterkunde een of ander vraagstukken te behandelen, die in verband met Jacob van Maerlant werden gesteld. Doch in plaats van een reeks kleinere of grootere bijdragen, die *Maerlandiana* konden heeten, gaf ik liever een doorlopend overzicht van het leven en de werken van onzen dichter, waarin die vraagstukken werden opgenomen, naarmate er aanleiding toe was. Daaruit verklaart zich de aard van dit werk: dat beknopt samenvat wat als algemeen aanvaard wordt beschouwd, terwijl het langer verwijft bij soms ondergeschikte zaken, die echter een onderzoek noodzakelijk maakten.

Zoo hopen wij toch, met deze bladzijden te gemoet te komen aan het verlangen van een ruimeren kring van belangstellenden, die er wel eens over klagen, dat er, sedert het nu eenigszins verouderde, nog weinig toegankelijke en trouwens ook wel eenzijdige werk van Te Winkel over *Van Maerlant's werken beschouwd als spiegel van de dertiende eeuw* (2^e uitg. 1892), geen samenvattend werk over onzen dichter verschenen is¹⁾.

- 1) Vóór enkele jaren werd ik door den heer Am. Arents om een inleiding verzocht voor zijn ontworpen bibliographie van Jacob van Maerlant. Ik zou hier het onderwerp nog eens willen opnemen, om het wat uitvoeriger, dan daar mogelijk was, wat grondiger ook, naar ik hoop, uit te werken. Die bibliographie is later verschenen als uitgave van het Museum van Maerlant, onder den titel *Jacob van Maerlant. Proeve van Bibliographie*. Damme, 1943. Dit werk ontslaat mij nu van vele bibliographische opgaven. Men zal daar alles verzameld vinden wat over Van Maerlant en over elk van zijn werken verschenen is.

Zijn Jeugd

Geen Middelnederlandsche schrijver werd door zijn tijdgenooten en door de latere geslachten zoo gevierd en vereerd als Jacob van Maerlant. Hij heeft een letterkundige school gevormd, die toonaangevend is gebleven en waarvan de invloed tot in de verste geslachten, tot op onze dagen nog, zich voelen laat. Zijn bewonderaars en navolgers hebben hem begroet als den

vader
der Dietsche dichteren algader²⁾

waardoor zij den indruk hebben gewekt, dat met hem de geschiedenis van onze letterkunde begon. De oudere poëzie werd er door in de schaduw gesteld en heel wat verdienstelijke kunst in vergetelheid gebracht, die ons dan ook slechts zeer toevallig, vaak uiterst fragmentarisch, is bewaard.

En toch, nog over hem loopen de berichten schaars en kunnen we weinig met eenige zekerheid achterhalen. Behalve hetgeen wij moeten afleiden uit zijn werk, bezitten we over hem zoo goed als niets; en zelfs dat staat niet immer vast: omdat de vraag wel eens rijst hoever juist zulke plaatsen, waar de dichter over zichzelf en over zijn werk uitweidt, echt zijn; ook, omdat ze wel eens verschillend kunnen worden verklaard of onzeker zijn overgeleverd; eindelijk omdat zelfs de authenticiteit van sommige aan hem toegeschreven werken niet buiten allen twijfel staat.

***

Het heeft vroeger eenigen strijd gekost, eer men het er tamelijk eens over werd, dat Jacob van Maerlant geen Zuid-Hollander, geen Zuid-Brabander, geen Zeeuw, maar een Vlaming was³⁾. Sedert W.J.A. Jonckbloet zich in 1863 op het zevende Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres te Brugge, tot die stelling bekeerde, werd ze voort zonder veel tegenspraak aangenomen⁴⁾. Daarbij steunt men

- 2) Aldus de eerste Jan van Boendale, in *Lekenspieghel*, II, 15, 119.
- 3) Daar deze vraag nu slechts nog retrospectieve beteekenis heeft, verwijs ik hier alleen naar Am. Arents, o.c. blz. 239-241.
- 4) Handelingen van het Zevende Nederl. T.- en Letterk. Congres, blz. 60-61.

vooral op 's dichters eigen getuigenis in zijn *Sint Franciscus*. Daar de plaats meermalen ook voor andere doeleinden wordt aangehaald, wil ik ze hier in haar samenhang overschrijven. Van Maerlant verontschuldigt zich bij zijn Utrechtsche vrienden, op wier verzoek hij schreef, omdat zij in zijn werk woorden en uitdrukkingen zullen aantreffen die zij in Utrecht niet hooren; want hij is Vlaming, en gebruikt dan ook eigen Vlaamsche woorden: het rijm toch dwingt wel eens den dichter tot woorden, die hij aan verschillende dialecten, zelfs aan verschillende talen, ontleent:

Ende omdat ic Vlaming ben,
Met goeder herten biddic hen
Die dit dietsche sullen lesen,
Dat si mijns genadich wesen;
Ende lesen sire in somich woort,
Dat in haer lant is ongehoort.
Men moet om die rime souken
Misselike tongen in bouken,
Duutsch, dietsch, brabant, vlaemsch, zeeus
Walsch, latijn, griex ende hebreus,
Om vray thoudene rijm ende zin.⁵⁾

Toch zou men dit getuigenis bevestigd willen, daar men, niet zoo bezwaarlijk, de echtheid van *Sint Franciscus* zou kunnen in twijfel trekken, wat ook werd gedaan. Voldoende zekerheid in dezen geven de Vlaamsche diernamen, die de dichter in zijn *Der Naturen Bloeme* naast de algemeen Dietsche opgeeft. Zoo, sprekende van den egel, zegt hij:

Een eghel heetet in dietsche tale,
In Vlaenderen een herts, dat wetic wale. (II, 1770)

Van dien Vlaamschen vorm is hij zeker, wel omdat hij Vlaming was. Zoo nog, sprekende van den leeuw:

Lewe es hi in dietsche ghenant
Ende liebaert in vlaemsche becant. (II, 2110)

‘Vlaemsch’ wisselt er af met ‘in onze tale’, b.v.:

Aper domesticus in latijn
Luut in dietsche een tam swijn,
Een beer heetet in onse tale. (II, 356)

En aldus nog elders, op enkele plaatsen⁶⁾: zoodat hieruit blijkt dat het Vlaamsch 's dichters moedertaal was.

5) *Sint Franciscus*, proloog, 125 vlg.

6) Zoo nog: III, 293, 310; V, 337, 357.

Zelfs hebben wij thans alle zekerheid omtrent zijn geboortestreek, het 'Bruxambacht'. Dat steunt op een plaats uit zijn *Alexander*, die reeds heel wat inkt heeft doen vloeien. Van Maerlant komt er te spreken over de vaderlandsliefde, als over een natuurlijk, ingeboren gevoel, waarover hij dan mooi uitweidt:

- 1081 Owi, here god, hoe macht sijn,
 Dat elken minsce int herte sijn
 So soete dunct sijns selves lant?
 Die Brabantsoen prijst Brabant,
 1085 Ende die Fransois Vrankerike;
 Die Duutsce dat keyserike;
 Die Baertoene prisen Baertanien,
 Die Tsampanoise Tsampanien.
 Also mint die voghel dwout,
 1090 Daer hi in hevet grote ghewout;
 Al dademene in ene waerme mute,
 Mach hi, hi vliegheet ute.
 Dus priset elkerlyc sijn lant.
 Maer seide dat hi noit en vant
 1095 Also goet lant alse Bruxambocht
 Ic waens hem daerbi heeft ghedocht
 Omdat hier in was gheboren,
 1098 Bedi prijst hijt te voren.
 (Alex. I)

Meer dan één plaats is corrupt (b.v. nog 1090)⁷⁾.

Zoo vooreerst reeds de lezing *Bruxambocht* zelf: de lezing van het handschrift is niet duidelijk: het heeft, naar 't schijnt, eigenlijk *Brur-ambocht*. Men heeft dit willen verklaren als *Broer-ambacht*, *Broeder-ambacht*, en zoo *Monniken-ambacht*, of *Broec-ambacht*. Het is de verdienste geweest van Dr. F.A. SNELLAERT hier de ware lezing te hebben hersteld. In de derde uitgave van zijn *Schets eener geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, 1855, stelde hij voor te lezen *Brux-ambacht*. C.A. SERRURE nam het over en verdedigde het in 1861, in zijn *Jacob van Maerlant*⁸⁾. Zonder verdere tegenspraak werd dit sindsdien algemeen aanvaard.

Dan is er verder het vers zelf, waarop het hier aankomt: v. 1094.

'Maer seide dat hi noit en vant.' JOH. PRANCK in zijn uitgave

- 7) De zin is wel, dunkt mij: waarin hij over groote vrijheid beschikt; waarin hij vrij is. Vgl. *sijns selfs ghewout hebben* vrij over zich zelven kunnen beschikken, zijn eigen meester zijn, vrij zijn.
- 8) *Jacob van Maerlant*, Gent, 1861, blz. 4-8. Dit is een eerste, zeer verdienstelijk, wetenschappelijk werk over onzen dichter, waaruit latere geschiedschrijvers ruimschoots hebben geput.

veranderde stoutweg *Maer* in *Maerlant*: ‘*Maerlant seide dat hi noit en vant.*’ Zoo was met één pennetrek de moeilijkheid van de baan, en stond het vast, dat Van Maerlant het Bruxambacht prees als het zoetste land, omdat hij er in geboren was. De wijziging echter van *Maer* tot *Maerlant* is niet alleen al te gewaagd: ze is volstrekt onmogelijk, omdat Jacob van Maerlant zich nooit eenvoudig *Maerlant* noemt; omdat hij zich in zijn *Alexander*, dat zijn eerste werk is, nog niet *Maerlant* kon noemen, daar hij toen in alle geval nog niet als Jacob van Maerlant bekend stond. Evenwel wordt gewoonlijk aangenomen, dat de dichter van den *Alexander* op deze plaats van zich zelf spreekt, al wordt er aan toegevoegd, dat men niet juist kan uitmaken, hoe de plaats oorspronkelijk gelezen werd⁹⁾.

Ik reken het tot een der geniale invallen van wijlen collega L. WILLEMS¹⁰⁾ hier door een zeer eenvoudige emendatie volle klaarheid te hebben geschapen. Hij zag de verkeerde lezing niet in *Maer*, doch in *seide*, wat hij emendeerde tot *seidi* = zeide hij:

Maer seidi dat hi noit en vant
Also goet lant alse Bruxambocht,
Ic waens hem daerbi heeft ghedocht
Omdat hiere in was gheboren.

Maar zeide hij (d.i. *elkerlijc* uit voorgaand vers) zeide iemand, dat hij nooit zoo goed, een land vond als het Brugsch ambacht, dan is het, meen ik, omdat hij daarbij dacht, dat hij er geboren was. Zoo is deze plaats, duidelijk genoeg, een literair procédé van den dichter, om te kennen te geven, dat hij een Vlaming was en in 't Brugsch Ambacht geboren. Een andere reden, waarom hij hier met dien nadruk het Brugsch Ambacht zou vermelden ziet men niet in.

Het Brugsche Ambacht nu, of het Brugsche Vrije, het Vrije, bevatte de omstreken van Brugge, met als voornaamste steden Damme, Sluis en Aardenburg. De overlevering nu laat Van Maerlant geboren zijn te Damme.

- 9) W.J.A. Jonckbloet. *Gesch. der Nederl. Letterkunde* II; vierde druk, herzien door C. Honigh. Groningen, 1889, blz. 19. - J. Te Winkel *Ontwikkelingsgang der Nederl. Letterk.*, I Haarlem, 1922, blz. 444.
- 10) Versl. en Med. der K. Vl. Academie, 1934, 281-286. Ik meen zelfs dat de emendatie niet noodig is, alleen dat *seide* moet begrepen worden als *seidi*. Het gebeurt wel meer, dat na een imperfectum *hi* enclitisch *e* luidt, wat echter in geen grammatica vermeld wordt. Zoo b.v. H a d e w i j c h ‘*dade tsine, Minne soude thare wel doen*’ (Br. X, 43) waar *dade* eveneens staat voor *dadi*. Of is 't, dat bij zulk een omstelling, het pronomen onderwerp kan wegvallen?

Lang werd algemeen beweerd, dat Van Maerlant volgens de overlevering zou geboren zijn in 1235. En zoo wordt soms nog wel, minder juist, geschreven. Over zijn geboortjaar zegt de overlevering echter niets. De bewering berust op een vergissing van CLIGNETT, die uit een grafscript, dat Nicolaas Rommelius, een Brugsch rechtsgeleerde uit de XVIIe eeuw, op onzen dichter had vervaardigd, de woorden waarin deze zegde, dat Van Maerlant vóór drie honderd vijf en zestig jaren overleden was

qui a CCC.LXV annis obiit.

begreep: dat onze dichter in dertien honderd overleden was, in den ouderdom van vijf en zestig jaar; waaruit hij besloot, dat hij in 1235 was geboren¹¹⁾.

Toch wordt 1235 gewoonlijk nog als het geboortjaar van onzen dichter aangegeven; of met eenige schakeering ± 1235 . Feitelijk blijft men onder den invloed van CLIGNETT'S vergissing en veronderstelt men dat Van Maerlant omstreeks twee en twintig jaar oud was, toen hij zijn *Alexander*, dat men als zijn eerste werk beschouwt, zal hebben geschreven. Eigenlijk weten wij niets over het jaar van zijn geboorte. Is hij in 1235 ongeveer geboren, dan is hij vrij jong verouderd geweest, zelfs vrij jong gestorven: toen hij de laatste hand legde aan zijn *Spieghel Historiae* en zijn werk moest afbreken om te rusten (in 1288), was hij in die veronderstelling slechts drie of vier en vijftig jaar oud. Niets belet ons dus Van Maerlant vroeger te laten geboren zijn.

Hij zal een verzorgde opvoeding hebben genoten, want hij kende voortreffelijk Latijn en Fransch. Doch ook hiervoor ontbreken de zekere berichten. Waar studeerde hij? Aan een of andere kapittel-of abdij-school; en dat kan evengoed te Brugge aan de kapittel-school van St. Donaas, of zelfs te Damme, als bij de Cisterciënsers in Zuid-Beveland of bij de Benedictijnen te Elmare zijn geweest. Heeft hij ooit Frankrijk bezocht? De toen zoo bloeiende Universiteit van Parijs, waar zoovelen onzer landgenooten hun hogere studiën gingen voltooien en waar ook meer dan een Nederlandsch geleerde onderricht gaf¹²⁾? Nogmaals, wij weten het niet. Het feit zelf, dat onze dichter in zijn zoo uitvoerig werk er nooit van gewaagt of er nooit op zinspeelt, laat vermoeden, dat hij er ook nooit verbleef.

Van zichzelf sprekende, noemt hij zich in zijn werken meermalen *Jacob*, of ook *Jacob van Maerlant*; een enkele maal *Jacob die*

11) Zie over geheel dit onderwerp C.A. Serrure, *Jacob van Maerlant*, Gent, 1861; blz. 8 vlg.. Het grafscript komt verder nog ter sprake.

12) In 't bijzonder zijn tijd- en landgenoot Hendrik van Gent.

costere van Merlant, nooit echter eenvoudig *Maerlant*. Als *Jacob van Maerlant* is hij algemeen bij het nageslacht bekend. Naar welk Maerlant werd hij aldus genoemd? Sedert H. VAN WIJN, in 1800, het in zijn *Historische Avondstonden*¹³⁾ opnam voor het Brielsche Maarlant, op Voorne, is men daarbij gebleven. Wel was JONCKBLOET een Maerlant op het vroeger eiland Scherpenisse gaan zoeken, doch zonder bijval. Maar K. VERSNAYEN ontdekte in 1861 een oorkonde van 1262, ten gunste van de abdij van Sint-Andries bij Brugge, waarin sprake is van *sessen ghemeten lands ende ene line, die ligghen in suenkerka in marlant*. Zoo ontdekte hij een Maerlant ten Zuid-Westen van Zuwenkerke in het Brugsche Ambacht zelf. In de buurt zou ook een *Coesterland* hebben gelegen, wellicht, meende men, aldus genoemd naar een geslacht de Coster, zoodat de geslachtsnaam van onzen dichter zou geweest zijn *De Coster van Maerlant*¹⁴⁾. Doch Maerlant was zeker een plaats, een gemeente, naar welke onze dichter genoemd werd, niet enig moerassig land, of eenige wijk, zooals dit Marlant te Zuwenkerke schijnt geweest te zijn¹⁵⁾. De betrekkingen, die wij den dichter zien aanknoopen met Albrecht van Voorne, Nicolaas Cats en Floris V verklaren zich dan eerst, wanneer Maerlant op Voorne als zijn eenmalige verblijfplaats wordt aangenomen. Een ander Maerlant hoeven we niet te zoeken, vooral daar de dichter meer dan eens een bijzondere bekendheid met het land van Voorne aan den dag legt. In zijn *Der Naturen Bloeme* zegt hij o.a.:

In West-Voorne te waren
Ne mach gheene ratte leven,
Dat weet hi die dit hevet bescreven.
(II 2953)

Ook in *Torec* (vs. 23858) vermeldt hij, te midden van vele andere ridders met Fransche namen, een ridder Claes van Briele.

Zijn wij dus wel genoodzaakt, het Maerlant op Voorne als de verblijfplaats van Jacob te beschouwen, waarvan hij zijn naam ontving, dan rijzen toch daarbij weer allerlei vragen, waarop wij waarschijnlijk nooit het antwoord zullen ontdekken. Maerlant was in dien tijd wel een onafhankelijke gemeente, tot omstreeks 1331, toen het met Den Briel samensmolt. Nog tot in de XVIe eeuw noemden de schepenen zich *schepenen van den Briel en Maerlant*. Nadien

13) *Histor. en letterk. Avondstonden*, Amsterdam 1800, blz. 290-291.

14) Zie hierover C.A. Serrure, *Letterkundige Geschiedenis van Vlaanderen*, I dl., Gent, 1872, blz. 214 vlg.. Men ontdekte er zelfs een Godildis (in 1243), die de Gheile van den *Alexander* zou kunnen zijn.

15) In zijn *Spieghel Historiael* zegt van Maerlant ook dat hij zijn Roman van Troje *maecte te Merlant*. (I. II, 16, vs. 25.)

werd en *Maerlant* weggelaten. Een aanzienlijke gemeente schijnt Maerlant echter nooit geweest te zijn. Volgens een verklaring in den proloog van den *Merlijn* was hij er koster: hij noemt zich daar *Jacob, die coster van Merlant*. Aan een familienaam de Coster moeten wij niet meer denken; dit *coster* drukt het ambt uit, dat Jacob te Maerlant uitoefende. JONCKBLOET vond dit ambt eens te aanzienlijk voor onzen dichter en trok daarom geheel den proloog in twijfel. Anderen vinden het te gering, wat wel aanleiding is geweest voor collega L. WILLEMS om *coster* te emendeeren tot *conster*: een gansch overbodige en ook hoogst onwaarschijnlijke emendatie. *Coster* was in dien tijd een half-geestelijk, half-wereldlijk ambt, van eenig aanzien, zooals die Hessel, die te Maestricht *der costerien plach* en Veldeke om een gedicht op den patroon-heilige had gevraagd. In 1293 vaardigde de bisschop van Utrecht, Jan van Syrik, nog een schrijven uit, waarin hij de kosters oplegde de kruin te dragen, en verbood dat degenen die tweemaal gehuwd waren nog het kosterschap zouden mogen bedienen, omdat zij daardoor vervallen waren van het voorrecht der klerken¹⁶⁾. Zoo blijkt het kosterschap juist een ambt te zijn, dat het best past bij een man, die toch wel een klerikale opvoeding schijnt te hebben ontvangen.

Doch hoe is hij tot dit costerschap te Maerlant gekomen? Laten wij hem eerst verder op zijn levensweg volgen.

16) *Batavia Sacra*, 1716 II, 206; aangehaald door C.A. Serrure, *Geschiedenis*, blz. 214, aant..

Vroegste epische Gedichten

Alexanders geesten

Wanneer heeft Jacob zich tot het dichten gezet? Wat kunnen wij over de volgorde van zijn werken te weten komen?

In zijn *Rijmbijbel*, dien de dichter voltooide, volgens zijn eigen getuigenis, op 25 Maart 1271, betreurt hij het, dat hij zich in zijn jeugd besmette

in logentliken saken,
Die mi de lichtheit dede maken
Vander herten ende vanden zinne
Ende wereliker minnen (69-72).

Hij begon inderdaad met wereldsche werken uit de toenmalige romantische literatuur. In zijn *Ystorie van Troyen* komt een opsomming voor, van werken die hij vóór dien tijd reeds zou hebben vervaardigd; de geheele plaats luidt:

- 50 Een, hiet Benoot van Sente More,
Dichtet van Latijn in Romans,
Met rimen scone ende gans.
In den Dietsche dichtet Jacob
Van Merlant: door nyemans scop
- 55 So en wilt hijs niet begheven
Eer dit boec is al volscreven.
Hier voren dichte hi *Merlijn*,
Ende *Alexander* uten Latijn
Toerecke ende dien *Sompnarijs*
- 60 Ende den cortten *Lapidarijs*.
Hoort hier in worde die sijn licht,
Waer of dit bouc al is ghedicht
Ende al dystorie die daer is inne.

JONCKBLOET heeft geheel deze opsomming als een inlassching van een kopiïst in twijfel getrokken. En inderdaad: vs. 61 vlg. schijnen logisch op vs. 50-53 te volgen: ‘Benoot van Sinte More dichtte het in 't Romaansch, in fraaie verzen. Hoort nu hier in klare, duidelijke woorden, wat er in dat boek gedicht is en geheel de historie die er in bevat is.’ Dat hangt gewis samen; maar wordt onderbroken

door *In den Dietsche dichtet Jacob*, enz. Men kan echter antwoorden, dat de dichter, na eerst zijn voorbeeld te hebben genoemd, zich zeiven voorstelt, die het werk in 't Dietsch heeft overgebracht, en daarna besluit, dat men dus in zijn werk zal vinden wat in 't boek van Benoot de Sinte More staat. Toch doet die opsomming eenigszins vreemd aan: de volgorde is niet de chronologische; en het werk dat het eerst vermeld wordt, *Merlijn*, is juist een werk, waarover onze dichter nooit fier is geweest.

In den *Merlijn* nu heet het:

Nu biddic u, dat is waer,
Jacob de coster van Merlant,
Dien ghi te voren hebt bekant
In des conincs Alexanders geesten.

Ook deze vermelding kwam JONCKBLOET verdacht voor. De *Merlijn* werd voortgezet door Lodewijk van Velthem. Deze nu zou de aangehaalde verzen hebben ingelascht, om den dichter te noemen wiens werk hij voortzette. Daarna heeft een afschrijver, die den in *Merlijn* ingelaschten tekst kende, diensvolgens den catalogus opgemaakt, welken hij op zijne beurt in de *Historie van Troyen* inschoof.

Vanwege een afschrijver is het dan echter zonderling, dat hij niet als eerste werk den *Alexander* vermeldt, zooals hij toch in *Merlijn* had gevonden. Men zou veeleer een bewijs voor de echtheid kunnen zien in de vrijheid zelf waarmede 's dichters werken worden opgesomd.

Wat daar nu ook van zij: het zal toch steeds voorzichtiger zijn ons niet door deze mededeelingen te laten binden. Wij zullen de volgorde en zelfs de echtheid der werken ook op andere wijze trachten te staven.

Algemeen wordt *Alexanders Geesten* thans als Maerlant's eerste werk beschouwd. Het is in elk geval een werk uit zijn vroegste dichterlijke bedrijvigheid. Dit werd echter enkele jaren geleden in twijfel getrokken door MARIE RAMONDT: omdat de dichter er *Alexander* op zulk een wijze verheft, dat hij er alle andere helden van Karel- en Arthurromans, zoowel als van de Duitsche heldenepiek bij verloochent (vs. 46-56), en het een *cranke eere* noemt boeken te maken van Arthur (V, 1250 vlg.); ook zou de *Alexander* veeleer een geschiedkundig werk zijn, dat als zoodanig nog wordt erkend in *Spieghel Historiael*, zoodat het beter zou passen bij 's dichters latere bedrijvigheid. Men zou het dan willen plaatsen omstreeks 1273.

Hiertegen zal ik dus niet doen gelden, dat de *Alexander* reeds

in den *Merlijn* en in de *Historie van Troyen* vermeld wordt als een van 's dichters jeugdwerken. Doch hij wordt ook nog vermeld, en zeker op een echte, onverdachte plaats, in den *Rijmbijbel*: wat MARIE RAMONDT niet schijnt te weten, of wat haar bij de wel eenigszins onbedachte uiting van haar meening is ontsnapt: zoodat de *Alexander* zeker vóór 1271 werd gedicht. In den *Rijmbijbel* heet het:

Dat wrac Alexander al gader
 Ende ward in Grieken coninc.
 Die weten wille hoet hem verghinc,
 Die hystorie uten Latine
 Vint hi ghedicht met miere pine. (18438-42)

Trouwens geheel de theorie van het ernstig vagantisme van Van Maerlant, door MARIE RAMONDT voorgesteld, berust op eene, feitelijk nog zeer gewone, vergissing omtrent den aard van 's dichters werkzaamheid. Van den beginne af schrijft Van Maerlant geschiedenis en hij heeft nooit anders gemeend, dan dat hij geschiedenis schreef. Wij moeten hier later uitdrukkelijk op terugkomen.

De strijd over het jaar van ontstaan van *Alexanders Geesten* schijnt nu beslecht te zijn ten voordeele van 1257-1261. JONCKBLOET had er eerst den ouderdom van bepaald op 1246, doch later, naar aanleiding van BUDDINGH, op 1256 verschoven¹⁾ en dan weer tusschen 1257 en 1260²⁾. Deze dateering berust op de volgende gegevens: Keizer Frederik II (overl. 13 Dec. 1250) en paus Innocentius IV (overl. 7 Dec. 1254) worden als nog zoo lang niet overleden vermeld (VII, vs 657-660); een *coninc van Parijs* wordt aangespoord om heel *heidenisse te dwinghen* (V, 1223-1225), in welken koning men Lodewijk IX erkent, die in 1254 uit het Oosten was teruggekeerd en die zich sinds dien, wat te traag naar Van Maerlant's meening, tot een nieuwen kruistocht voorbereidde; de hertog van Brabant wordt aangezet om *roveren* te Rupelmonde te beletten tol te heffen op de Schelde (V, 1229-1234), wat zou zinspelen op een verdrag van 13 Oct. 1256, waardoor het geschil van de tollén tusschen Holland en Vlaanderen beslecht werd en de hertog van Brabant als scheidsrechter bij overtredingen werd aangesteld, ter bescherming van den Hollandschen handel op de Schelde tegen

- 1) C.A. Serrure, *Jacob van Maerlant*, blz. 57 vlg. neemt Jonckbloet's betoog over. In zijn *Geschiedenis* (blz. 217 en voorts 261-265) tracht hij Jonckbloet's nieuwe meening te weerleggen en verdedigt hij 1246 met F.A. Snellaert, die het ook in zijn uitgave van den *Alexander* voor 1246 had opgenomen.
- 2) Jonckbloet, *Geschiedenis*, o.c., blz. 23 vlg.. Zoo ook Te Winkel, o.c., blz. 444.

Vlaamsche *roveren*; deze hertog nu was Hendrik III, die in Februari 1261 overleed.

Zijn deze laatste aanduidingen wel wat vaag, de vermelding van Frederik II en Innocentius IV als overleden volstaat om den *Alexander* niet vóór 1254 en zeker dus niet vóór 1246 te plaatsen. Dat nu beiden worden verondersteld overleden te zijn blijkt uit geheel den samenhang:

Vrederic en hadde, alse ic wane,
Den paues niet verdreven dane,
Die gheheten *was* Innocent,
Hadde hi vorsien den *torment*
Dien hi doghet altehant. (VII, 657-661)

De paus *was* geheeten Innocent; en Frederik is in het *torment*, der hel nl., zooals vroeger, en nog daarna wordt gezegd³⁾. Wat dan ook de juistheid der beide andere aanduidingen voldoende bevestigt.

Gingen de sympathieën onzer vaders voor de helden uit de klassieke Oudheid vooral naar Hector en de Trojanen, ook Alexander trok hen aan. Met den eersten kruistocht kwam diens levensverhaal over naar het Westen en bracht er in de literatuur de fabelen der Hellenistische wereld en de schittering der Oostersche landen met Babylonische phantasieën uit Gilgamesj en Etana. Hij bleef in de Middeleeuwen de verbeelding boeien door zijn verre tochten in wonderbaarlijke, geheimzinnige landen en door zijn tragischen, vroegtijdigen dood; hij werd er ook een der negen beste ridders uit de geschiedenis, een toonbeeld van ruimgevigheid en hoofscheid, soms bijna een christelijk asceet of een heilige. Het Westen leerde hem kennen uit het werk van een Hellenistisch schrijver (ca. 200 na Chr.), die een zeer romantisch leven van hem had vaardigd op den naam van Callisthenes, een geschiedschrijver, die Alexander op zijn tochten had vergezeld; welk werk zelf uit phantastische Oostersche verhalen en legenden was samengesteld. Van hier uit drong Alexander door in Ethiopië, waar hij tot een apostel, een heilige werd; in Syrië, in Armenië, in Perzië, waar de dichter Firdoesi hem opnam in zijn *Shalama* en Nizami hem bezong. Door een Latijnsche vertaling van Julius Valerius (IVe eeuw) *Res gestae Alexandri Macedonis*, vooral door een samenvatting ervan, uit de IXe eeuw, door een andere bewerking uit de X^e eeuw, van aarts priester Leo van Napels, *Historia de proeliis*, leerde het Westen hem kennen. Daarbij kwamen nog andere fabelachtige verhalen: *Alexandri Magni iter ad paradisum*, *Itinerarium Alexandri*; verder

3) Jonckbloet, *Geschiedenis*, o.c., blz. 23 vlg.

gefingeerde brieven aan Aristoteles over de wonderen van Indië, aan den koning der Brahmanen Dindimus, en Oostersche wondervertelsels, die ermede verbonden waren.

Heeft Van Maerlant zulke werken, die ook reeds sedert Alberic van Briançon meermalen in het Fransch waren behandeld, gekend en er zich om het al te fabelachtige van afgewend? Hij volgde in elk geval een Latijnsch gedicht, dat van de XIIe eeuw af beroemd ook veel aan de scholen gelezen werd, waaruit hij dus zelf aan de school waarschijnlijk Latijn had geleerd: de *Alexandreis* van Gauthier de Châtillon; al is diens voornaamste bron, de Latijnsche schrijver Quintus Curtius, evenmin betrouwbare geschiedenis. Van Maerlant heeft er echter dit voornamelijk in gezien en daarom zijn werk *Geesten*, d.i. geschiedenis, genoemd.

In tien boeken, zooals in 't Latijn, is zijn werk ingedeeld, samen ongeveer 14.300 verzen⁴⁾. Al sluit onze dichter zich gewoonlijk bij zijn voorbeeld aan, dat hij tamelijk trouw, toch wel hier en daar verkeerd, vertaalt, toch bewerkt hij zijn stof naar eigen inzicht: vat soms samen, laat uit, lascht vergelijkingen, spreekwoorden, moraliseerende en andere beschouwingen of toespelingen in, als tegen de simonie van papen en clerken of tegen de hebzucht der heeren.

Kondigt zich op die wijze hier reeds Van Maerlant's ernstige zedenkundige strekking aan, zijn jonge verbeelding zal zich nog vermeid hebben in het vele zonderlinge en wonderbaarlijke, dat over Alexander werd verhaald: zijn geboorte uit den toovenaar Neptanabus, met geheel diens geschiedenis; de wijngaard van Ahasverus te Susa, met druiven van edelgesteenten, takken van zilver, bladeren van goud, waar Alexander rustte op een latwerk van ivoor en ebbenhout, dat op marmeren platen stond; de zilveren bergen, menschen zonder hoofd met varkensborstels, vogels van achteren als leeuwen, van voren als arenden; gouden bergen, krokodillen en draken, enz...; het Paradijs, dat hun van verre een schitterende burcht schijnt. En zooveel andere wonderen, die de phantasie van het Oosten, nog meer dan de Iersche, voor onze verbaasde vaders onthulde en waaraan zij in hun kinderlijken eenvoud geloof hechtten.

Zoo voegde Van Maerlant reeds heel wat aan zijn bron toe, uit

4) Het eenig, Duitsch getint, hs., een hs. uit de XIVe eeuw, te München, werd een eerste maal diplomatisch uitgegeven door F.A. S n e l l e r t , *Alexanders Geesten van Jacob van Maerlant*, Brussel 1860 en 1861; daarna, met inleiding en zoogezegd critisch, door J o h . F r a n c k , *Alexanders Geesten van Jacob van Maerlant*, Gron. 1882, opgenomen in de Bibliotheek van Middel Nederl. Letterkunde, Leiden. Z. verder de bibliographie bij A m . A r e n t s , blz. 7-11.

die werken juist welke Gauthier de Châtillon decor zijn Alexandre's had willen verdringen: uit Pseudo-Callisthenes, uit de Alexandersage, die hij uit de aantekeningen van zijn handschrift kan hebben gekend. Aan nog wel meer zal hij bijzondere vreugde hebben gehad, zooals aan de allegorische verklaring van de zaal van Victoria (IV 1411 vlg.); zooals aan de schittering van vele plechtigheden, die met groot welgevallen worden beschreven (b.v. V 917-1055, X, 1104 vlg.); zooals aan beschouwingen over hemel en aarde en aan het geographisch overzicht, dat hij met behulp van een *Imago Mundi* uitbreidde (VII, 837-1776); zooals aan de geschiedenis van den Bijbel, die op het graf der Perzische vorstin Telico stond afgebeeld (IV, 391-1080).

Geeft ons dat alles reeds een kijk in de gewone werkwijze en misschien in de bibliotheek van onzen dichter, hij raadpleegde bovendien nog Ovidius' *Metamorphosen*; het *Secreta Secretorum* voor de geschiedenis van het giftmeisje; de *Disciplina Clericalis* van den bekeerden Spaanschen Jood Petrus Alphonsi, uit wien hij het in de Middeleeuwen ook te onzent⁵⁾ verspreide vriendschapsverhaal ontleende: van een koopman van Bagdad en een koopman van Egypte (VI, 613-781).

Kenschetsend voor den jongen Van Maerlant is ook het zichtbaar genoeg, waarmede hij de uitwendige schoonheid van de Skytische koningin Talrestis teekent tot een in alle uiterlijke bijzonderheden afgewerkt portret (VIII, 63 vlg.) en haar dan verheft boven alle bekende schoonheden uit de romanliteratuur van zijn tijd, uit de Oudheid en zelfs uit den Bijbel: boven de drie Blancefloer's, *de vrouwe van Spanien*, de moeder van Tristan en de geliefde van Perceval; boven Ysaude van Yrlant en Ysaude *metter witter hant*, boven Melioer van Ciefdore; boven Amadas; boven de beminde van Walewein; boven Amphilie en de amie van Lanceloot, Ginevra; ook boven Deianira, Phillis, Dido, Europa, Briseis, Octaviana, zelfs boven Absolons zuster Thamar. Wel bewijst dat niet, dat Van Maerlant ook al die romans, die over die schoonheden handelen, had gelezen, nog minder dat hij die had gelezen in het Nederlandsch; wel, dat zijn verbeelding zich nog vermeide in de toenmalige ridderwereld en ridderlectuur en zich daarin thuis voelde. Maar dan ook treft hier weer, hoe hij al die vermaarde schoonheden ter zijde stelt voor

die vrouwe, die noit en dede
Sonde no oec dorperhede
Haere en was enghene ghelike.

Voor Maria.

5) *Van tween ghesellen die elc voer anderen sterven wilde* (E. Verwijs, Bloemlezing, III, 9-17).

Voorts temperde Van Maerlant den heroïschen, gezwollen stijl van zijn voorbeeld; vereenvoudigde tot grooter duidelijkheid en vasteren samenhang; liet Homerische vergelijkingen uit of verving ze door andere; verchristelijkt het geheel door minder mythologische zinspelingen, gaf zelfs wel eens een aardige Vlaamsche tint aan Babyloonsche uitgelatenheid, als waar hij de warmoesdeernen en de waschvrouwen zich in samyt laat kleeden en als ver (mevrouw) Imme of ver Margriet begroeten, of in geleende kleederen loopen (V, 1006-1012):

Die diernen ende die garsooene
 Waren ghecleet met samite.
 Daer was menich wempelwite*
 Ende menich dulle warmoesdierne,
 Die onghewone was te vierne:
 Vraechde men hoe soe** hiete,
 Soe seide ver Imme of Margriete.
 Die selve niet en was so rike
 Dat hi hem cleden mochte eerlike
 Die hadde gheleende cleder an
 Was hi wijf, was hi man.

Alexander wordt een volmaakt ridder; zijn hof als een vorstenschool, al laat hij toch hooren dat hij in de hel zal terecht komen. Hoofsche galanterie ontbreekt niet, evenmin als eruditie en wetenschap. Vooral: moet in geheel het verloop van Alexanders bovenmenschenlijke wapenfeiten Gods wijsheid en almacht uitstralen, in zoovele omstandigheden en bij zoovele helden, zooals bij Darius, en bij zoovele gevierde schoonheden (een thema, dat nog vaak bij onze rederijkers terugkeert) blijkt, hoe vergankelijk alle aardische grootheid en schoonheid is.

De dichter noemt zich een paar malen *Jacob* (X 1526) zonder meer: hij teekent nog niet *Jacob van Maerlant*. Aan het slot bidt *Jacop* allen die 't kunnen dat zij zijn werk *beteren*. Het was een *harde zware materie*: ook werd een *halfjaer over dien bouc ghedicht* (X 1524-31) d.i. omstreeks 80 verzen per dag: niet op de poëzie, op het rijmen kwam het aan. Ook is de dichter bijzonder fier op zijn rijmen:

Dus nemet inde deerste bouc,
 So wiere an naide enen douc
 Van valscher rimen, hi mestoet,
 Want die rime es al goet.

* vrouw met hoofddoek.

** zij.

En aan het slot van het vierde boek zegt hij, dat het derde en vierde boek op sommige plaatsen *swaer* zijn; dat heeft hij daarom gedaan:

Dat gheen riese sullen verstaen,
Die goede bouke onweert maken
Alsi in die rime mesraken. (IV, 1710-14)

Aan de rijmen, of misschien algemeener (*die rime*, enkelvoud) aan den versbouw heeft hij dus een bijzondere zorg besteed. Dat was voor hem hoofdzaak. Daardoor ook hoopte hij te behagen aan haar, die hem zijn werk had doen ondernemen. Want, als een hoofsch dichter, heeft hij

Alexanders Geesten bestaen
Dore hare die mi hevet ghevaen. (I, 24-25)

Aan het einde van het vierde boek zegt hij, dat hij met zijn werk zal voortgaan, indien de schoone *die hem peisen doet* het goedkeurt; aan het einde van het vijfde groet hij haar, die hem dit *te dietsce dede anvaen*; en geheel aan het slot wenscht hij haar *eer ende prijs*, want zij *es edel ende bequame* (X, 1515). Men zal haar naam opmaken, zegt hij, uit de beginletters der eerste zes boeken: wat hij zijn voorbeeld, de *Alexandreïs* heeft nagedaan; ook Gauthier de Châtillon had de verschillende zangen van zijn epos laten beginnen met de letters van zijn beschermheer. En zooals Gauthier dichtte voor bisschop Guillermus van Reims, zoo Jacob voor een zekere *Gheile* (G zijnde de eerste letter van het eerste vers na de inleiding, E zijnde *eersf* of *eer* (hs. *Tiersten*). Wie deze *Gheile* mag zijn geweest, is men nooit te weten gekomen. Zeker geen beminde van den dichter.

In geen van die verklaringen zal men een liefdeontboezeming willen of kunnen zien. De woorden gaan niet buiten wat hoffelijkheid tegenover een voorname dame. Blijkbaar heeft deze in het werk belang gesteld; zij heeft het den dichter doen ondernemen; van haar gunst hangt de voortzetting af. En Jacob was haar ter wille, niet om haar liefde te veroveren, maar om iets veel positievers: Jacob werkte op bestelling.

Van den beginne af was hij beroepsdichter: een *clerc*, die van het dichten zijn beroep had gemaakt, om in zijn levensonderhoud te voorzien; die van grooten of rijken bestellingen aanvaardde om ze volgens hun opdracht of verlangen, met min of meer persoonlijke vrijheid uit te voeren.

De vraag, waar Jacob verbleef toen hij zijn *Alexander* dichtte, zou eenig belang kunnen hebben voor de kennis van de redenen,

die hem uit Vlaanderen naar Holland deden vertrekken. J. FRANCK in zijn uitgave sprak zich uit voor Vlaanderen; hij meende o.a. dat, indien de dichter toen in Holland verbleef, hij in de ontboezeming over de vaderlandsliefde niet zou verzuimd hebben duidelijker op zijn eigene verwijdering te zinspelen (blz. XI). JONCKBLOET⁶⁾ loochende het en zag juist in de vergelijking van den vogel die, in een warme *mute* opgesloten, toch, kon hij, zou uitvliegen naar het woud, de verlangde zinspeling. TE WINKEL⁷⁾ meent, dat Jacob toen reeds te Maerlant verbleef, al kan dit niet bewezen worden. Volgens mij staat het tamelijk vast, dat Jacob zich toen nog in het Brugsch-Ambacht ophield.

De ontboezeming over de vaderlandsliefde wordt aangebracht ter gelegenheid van het vertrek der Grieksche vloot tegen Darius. Met spijt verlieten de Grieken hun vaderland, zegt de dichter; want het is den mensch aangeboren zijn vaderland te beminnen. Het thema wordt dan gansch algemeen gehouden: de Brabander prijst Brabant, de Franschman Frankrijk, de Duitscher 't Keizerrijk, enz. Waarom die bijzondere vermelding van het Brugsch Ambacht? Omdat dit het vaderland was van den dichter. Maar hoe zou die te pas zijn gekomen, indien hij schreef in Holland? Om daar de heeren er aan te herinneren, dat, al verbleef hij daar, hij toch geen Hollander, maar een Vlaming was! Dat wel niet. Omdat hij toen van zijn vaderland gescheiden was? Maar juist, dat zegde hij niet. Zijn woorden zijn eerder van iemand die in zijn vaderland verblijft en het daar goed vindt, dan van iemand die er van verwijderd is en er naar verlangt. Zou hij, schrijvende en verblijvende in Holland en daar zijn vaderland, het Brugsche Ambacht, prijzend als het beste land ter wereld, nergens een woord van verlangen naar dit verre vaderland hebben gehad? Zou hem dat niet als vanzelf in de pen zijn gekomen? Zou zich zijn lof niet als vanzelf in den vorm van zulk een verlangen hebben uitgedrukt? Nu denkt hij er niet eens aan. Integendeel, de wijze waarop hij zich uitdrukt zou eerder als kwetsend voor zijn Hollandsche beschermers worden gevoeld. Hij zou immers zooveel zeggen als: dat het in elk geval beter was in 't Brugsch Ambacht dan in Holland. JONCKBLOET beseftte trouwens zelf, dat die vergelijking met den vogel die uit zijn kooi wil niets ter zake doet; waarom hij veronderstelde, dat de dichter daarna het beeld op zijn eigen toestand zou hebben toegepast, maar dat die toepassing zou zijn weggefallen, omdat de plaats corrupt is. Wij weten nu, dat geheel de plaats in orde is: zoodat Jacob nergens eenige uiting geeft aan een verlangen, om, zooals die vogel

6) Jonckbloet, o.c., blz. 51.

7) Te Winkel, o.c, I 446.

uit zijn kooi, zoo ook uit Holland naar het Brugsch Ambacht terug te vliegen. Het ware trouwens haast een beleediging aan het adres van zijn gunners: alsof zij hem in Holland als in een warme mute gevangen hielden.

Daarbij kan men nog doen gelden, dat, indien Jacob toen reeds in Holland verbleef, hij wel, naast den Brabander die Brabant prijst, ook den Hollander, zijn beschermer, zou hebben vermeld. Aan Holland echter denkt hij nergens. Weliswaar heeft men het Hollandsch wapen willen zien in het gouden schild met een rooden leeuw, dat (IV, 1615 vlg.) aan Alexander wordt toegekend, Men is echter genoodzaakt aan te nemen, dat dit louter toeval zou kunnen zijn. Inderdaad, de beschrijving werd den dichter ingegeven door zijn voorbeeld zelf.

Wij meenen derhalve, dat Jacob, toen hij *Alexanders Geesten* te boek stelde voor jonkvrouw Gheile, nog steeds in Vlaanderen verbleef⁸⁾. Dit, met de nog hoofdsche opdracht aan een onbekende jonkvrouw, onder nog geen anderen naam dan Jacob maakt het nu wel zeker, dat *Alexanders Geesten* een der eerste, zoo niet het eerste, werk van onzen dichter is geweest.

Heeft Van Maerlant later zijn *Alexander* verloochend? In zijn *Rijmbijbel* komt hij er op terug en verwijst hij er naar zonder eenig voorbehoud:

Dat wrac Alexander al gader
 Ende wart in Grieken coninc,
 Die weten wille hoet hem verghinc
 Die hystorie uten Latine
 Vint hi ghedicht met miere pine. (18438-42)

Nog wel *ghedicht uten Latine*; en dus zeker waar. In zijn *Spieghel Historiael*, gekomen bij de geboorte van Alexander, zegt hij dat hij nu in 't volgend boek over hem zal handelen:

Daer ghi die vraye geeste in vint
 Die ic dichte hier te voren
 Also alsmense vint in auctoren;
 Maer daer zijn favelen toe geslegen,
 Dier ic hier niet wille plegen;
 Noch der redenen van hem int Walsch
 Ne volgic niet, want soe (zij) es valsch.
 Ic houts mi an broeder Vincent. (I³, 56, 48-55)

- 8) De voornaamste reden van Jonckbloet's tegenspraak was echter, dat hij den *Torec* als eerste werk van onzen dichter beschouwde en in dat werk een aanleiding meende te vinden, waarom Jacob Vlaanderen had moeten verlaten.

Deze woorden zijn van iemand, die gemerkt heeft, dat de voorstelling welke hij eenmaal van Alexanders geschiedenis gegeven heeft, niet overal overeenstemt met die van het voorbeeld, dat hij nu volgt; en die nu hier niet meer kan of wil onderzoeken, welke van beide de juiste is. Hij neemt dan maar aan, dat hij vroeger wel eenige fabelen zal hebben opgenomen, om zich verder eenvoudig bij zijn voorbeeld te kunnen aansluiten. Het ongeluk wil nu, dat zijn eerste voorbeeld veel betrouwbaarder was dan zijn tweede: en dat de *Alexandreï's* juist gedicht was om uit Alexanders geschiedenis die fabelen te weren, welke Vincentius opnieuw heeft opgenomen.

In den ban van de Britsche sagen

Geschiedenis was ook het werk, dat door J. VAN VLOTEN werd uitgegeven onder den titel *Merlijn*⁹⁾. Dat zou het tweede werk van onzen dichter zijn. Hierin is het, dat hij *Jacob, de coster van Merlant* heet. Wij zegden reeds, dat aan de echtheid van de plaats getwijfeld wordt. Wanneer men echter bedenkt, dat dit het eerste werk zou kunnen zijn, dat Jacob te Maerlant schreef, dan kan het toch niet verwonderen, dat hij zich hier bij zijn lezers aanmeldt in de bediening die hij nu uitoefent. Hij noemt zich nog niet *Jacob van Maerlant*; alleen *Jacob, de coster van Merlant*. Als Jacob van Maerlant, is hij dan ook nog niet bekend. Zulk een aanduiding nu *de coster oan Merlant* kan er toe hebben bijgedragen, om hem als Jacob van Maerlant, niet als Jacob van Damme, of zoo iets, bekend te maken. In de volgende werken zal dan ook de benaming *de coster* verdwijnen, en zal hij zich zelf steeds meer gaan noemen, behalve eenvoudig *Jacob*, ook *Jacob oan Maerlant*. Zijn faam als dichter was voortaan gevestigd.

Dat Jacob door zijn vertrek uit Vlaanderen naar Maerlant in aanzien is gestegen, mag reeds blijken uit den gunner, dien hij nu voor zijn werk gevonden heeft: niet meer een onbekende jonkvrouw; niemand minder dan den heer Van Voorne zelf. Hij dichtte het (vs. 15): *Te eren Heren Alabrechte, den heer van Vorne*. Albrecht van Voorne nu werd heer van Voorne tusschen 1258, in welk jaar zijn vader Hendrik nog leefde, en 1261, in welk jaar hij voor 't eerst in een oorkonde wordt vernoemd (1 Mei 1261)¹⁰⁾. Burggraaf van Zeeland, was hij de vertrouwde raadsman van den toen nog min-

9) *Jacob van Maerlants Merlijn; naar het eenig bekende Steenforter hs. uitgeg.* door J. Van Vloten. Leiden, E.J. Brill, 1880. Over fragmenten, over alle verdere literatuur, zie A. M. Arents; *Bibliographie*, blz. 26 vlg., blz. 186 vlg.

10) M. De Vries. *Taal- en Letterbode*, 1872. Haarlem; blz. 159 vlg.

derjarigen *coninc Willems Sone*, Floris V, die toen in Oost-Voorne resideerde.

Jacob heeft dus Vlaanderen verlaten en zich gevestigd te Maerlant. Wat mag hem daartoe hebben bewogen? Sommigen vermoeden politieke redenen¹¹⁾. Als partijganger der Avesnes tegen de Dampierre's zou hij hebben moeten uitwijken en in ballingschap gaan. Men zegt dan ook, dat hij naar Vlaanderen is teruggekeerd in een tijd toen de veete tusschen beide huizen eenigszins, voorloopig althans, was bijgelegd. Paus Alexander IV had door een bulle van 28 Aug. 1259 een einde aan den familiestrijd gemaakt en gravin Margareta had haar wensch aangaande de erfopvolging in Vlaanderen vervuld gezien. De toestand werd nog meer verzekerd door een laatste bulle van Paus Urbanus IV, in 1260. Dan kan Van Maerlant's terugkeer naar Vlaanderen in een der volgende jaren zijn gevallen¹²⁾.

Geheel dit stelsel werd door JONCKBLOET verdedigd, omdat het overeenstemde met zijn opvatting van 's dichters bedrijvigheid, zoodat hij hem reeds kort na 1261 kon laten terugkeeren naar zijn geboorteland. Wij weten nu echter beter: de *Merlijn*, het eerste werk misschien dat hij te Maerlant schreef, kan moeilijk ontstaan zijn vóór 1261: toen dus de veete reeds sedert één jaar was bijgelegd en er voor Van Maerlant geen reden meer bestond om nog uit te wijken. In elk geval, onze dichter heeft nog wel enkele jaren na 1260 te Maerlant verbleven, nog wel na 1266, terwijl hij toch reeds in 1260 uit zijn ballingschap den weg naar huis had kunnen inslaan. En waar is het bewijs, dat de jonge Jacob toen in zijn land zulk een politiek gevaar was, dat hij er niet kon geduld worden? Of dat hij zich in 't Brugsche Vrije zoo onveilig voelde, dat hij liefst naar 't buitenland trok? Wij vreezen, dat dit politiek systeem te veel belang hecht aan een jongen schrijver in de volkstaal, en vooral in moderne praktijken steun vindt.

De reden voor zijn vertrek naar Holland zal wel moeten gezocht worden in overwegingen van meer praktischen aard. Het kan, ten slotte, heel eenvoudig zijn, dat Jacob in zijn jeugd geen hem passende bediening in zijn vaderland heeft gevonden, en dat men hem in het Noorden, als *coster* te Maerlant, het geschikte ambt heeft aangeboden, waardoor hij in zijn levensonderhoud kon voorzien. Daar kwam echter wel bij, dat hij in het Vlaanderen der Dampierre's met hun verfranschte omgeving het milieu niet zag, waarin zijn kunst voldoende op prijs werd gesteld. De Hollandsche graven

11) De eerste die deze stelling vooropzette was F.A. S n e l l a e r t in zijn uitg. van den *Alexander*, aant. bij V, 1219.

12) Aldus J o n c k b l o e t, o.c., blz. 33-34.

en grooten integendeel begonnen zich toen voor de kunst in de volkstaal te interesseeren, en schijnen aangeziene Maecenaten te zijn geweest, wier dienst door onze dichters werd opgezocht. Zoo zal nog Lodewijk van Velthem er naar streven om in den dienst van de heeren van Voorne te worden opgenomen. Misschien werd Jacob, dien men nu door zijn *Alexander* als begaafd dichter had leeren kennen, door de heeren van Voorne naar het Noorden, uitgenoodigd en heeft hij dit *costerschap* aanvaard met de hoop er als schrijver met zijn werk bijval te oogsten. Het *costerschap* zal hem heel wat tijd hebben vrijgelaten: zoo een druk ambt is dat niet geweest; tenzij hem wellicht tegelijkertijd de opvoeding van de adellijke jeugd was toevertrouwd. In elk geval, te Maarlant heeft Jacob in betrekking gestaan met het hof van Voorne en dan ook wel met het in Oost-Voorne resideerende hof van den minderjarigen Floris V.

Het was dus op verzoek, of, laat ons maar zeggen, op bestelling van Albrecht van Voorne, dat Jacob den *Merlijn* dichtte. Het hof te Voorne stelde behagen in de Britsche sagenstof, in de romans van de tafelronde met koning Arthur en in den H. Graal. En Jacob voerde de bestellingen uit. Daarin ligt de reden voor de keuze van zijn onderwerp. En hij die in zijn *Alexander* had gezegd:

Dat van Troyen dats maer een wint
Jeghen dat men van desen vint;
Alle die grote avonture
Die men leest van Arture
Ende van dien riddere Waleweine
Sijn hier jehens harde cleine.

zal juist van Arthur en van Troie moeten zingen, om zijn gunners ter wille te zijn.

Zoo heeft Jacob zich tot de bewerking gezet van een paar prozaromans van Robert de Borron: *Mijnheer Robrecht van Borioen, die in dat walsch al dit doen ende sonder rime algader dichte* (vs. 1879 vlg.)¹³⁾. Deze had, in zijn *Joseph d'Armathee* de christelijke legende van den Graal te boek gesteld. Hier is de Graal de schotel *daer Jesus die eerste misse in sanc*. Na den val van Jerusalem trekt Joseph uit, sticht een Graalorde, waarvan de leden om een tafel ten dienste van den Graal vergaderden: op de tafel stond de Graal met een visch gevangen door Joseph's zwager Bron, die

13) Robert de Borron schreef zijn *Joseph d'Armathee* wel in verzen, als eerste Graal-roman, naar hij verklaart. Wat later, in 't begin der XIIIe eeuw, werd zijn gedicht in proza omgewerkt, welke proza-bewerking door Van Maerlant werd gevolgd.

dan ook de *rike visscher* werd genoemd. Een plaats bleef er over voor den toekomstigen Graalkoning. Op Gods bevel trok de schaar in vier afdeelingen uit om het Christendom over de wereld te verspreiden. Bron brengt de Graal naar het Westen. Zoo verhaalt dan ook onze dichter in het eerste deel (-vs. 1926) van zijn werk: de *Historie van den Graal* (vs. 14, 1117). Bron is hier dus de eerste *rike visscher*. Alein, Bron's jongste zoon, vertegenwoordigt er het kuischheidsideaal. Wat er met den Graal verder gebeurde, zal de dichter, zoo verklaart hij, bij een andere gelegenheid verhalen, zoodra hij het in het walsch zou vinden. Want Borron liet hem hier in den steek, om over te gaan tot de geschiedenis van den toovenaar Merlijn. En zoo doet ook Van Maerlant in het tweede deel van zijn roman: *Merlijns Boec* (vs. 1927-10398; de titel vs. 4446). Merlijn is de profeet en toovenaar, die, geboren uit een maagd en duivel, Uter en Pandragoen tegen Vertegier in hun rechten herstelt over het land van Logres, d.i. Engeland (zoo geheeten naar Locrin, den oudste der drie zonen van Brut). Als Pandragoen in een oorlog tegen de Saksen gesneuveld is, staat Merlijn Uter, nu Uter-Pandragoen geheeten, bij met zijn raad en sticht naar het voorbeeld van Joseph van Arimathea, een Tafelronde met het gevaarlijke *sitten*, de plaats die alleen mocht bezet worden door den waardigen Graalkoning. Verder wordt de geboorte verhaald van Arthur uit een overspelige liefde van den Koning. Na den dood van zijn vader wordt hij, op Merlijns raad, als koning erkend, omdat hij alleen het bestond een zwaard uit een aambeeld te trekken.

Ook in dit werk worden verhalen opgenomen, die elders afzonderlijk behandeld voorkomen. Zoo bevat het eerste deel nog de in de Middeleeuwen zeer verspreide Veronica-legende, volgens welke keizer Vespasianus (Van Maerlant verbetert Tiberius) van melaatschheid zou zijn genezen door Veronica's zweetdoek. *Merlijns boeck* begint met een ook zeer verspreid Satansproces: waarin de duivelen door hun procureur Maskaroen vóór Gods troon hun recht op den mensch bepleiten, maar door Maria worden afgewezen¹⁴⁾.

Na *Merlijns Boeck* volgt nog in het eenig bewaarde handschrift (vs. 10399-36218) een bewerking van *Koning Arturs boek*: dat echter gebleken is van Lodewijk van Velthem te zijn, waardoor het geheele werk bijna viermaal zoo lang werd gemaakt.

Wanneer Van Maerlant dit werk voltooide weten wij niet juist; waarschijnlijk echter niet vóór 1261, om de reeds vermelde reden

14) Een *Maskaroen* heeft nog afzonderlijk in onze taal bestaan en werd naar een hs. uit Oxford uitgegeven door F.A. Snelaert, in *Nederl. Gedichten uit de veertiende eeuw*, Brussel, 1869, blz. 403-538.

van de opdracht aan den Heer Albrecht van Voorne; maar ook wel niet zoo lang daarna. Dit echter weten we wel, dat Van Maerlant, toen hij dit dichtte, ook al die onmogelijke gebeurtenissen als werkelijke geschiedenis beschouwde. Dat blijkt uit de vele plaatsen, waarin hij de Borron van leugen beschuldigt en uit de pogingen die hij aanwendt om hem te verbeteren. Hij doet dit met behulp van de Evangeliën en apocriefe werken: de *Gesta Pilati*; *Epistola Pilati*; *Mors Pilati*; het *Chronicon Hieronimi* en dan verder het *Bellum Judaicum* van Flavius Josephus. Want een pape in Vlaenderlant had een gedicht gemaakt *wide becant* over *Ons Heren Wrake*, zoo vol leugens, zegt onze dichter, dat hij niet kan gelooven, dat een pape ooit zoo iets kon hebben geschreven. Kortom, het verhaal wordt voortdurend onderbroken door de kritiek van zijn bronnen. Gewoonlijk vat hij zijn voorbeeld eerder samen; en waar hij het niet volgens hem toegankelijke bronnen verbeteren kan, geeft hij de voorstelling van den Franschen schrijver voor zooveel ze waard is, zonder er de juistheid van zelf te willen waarborgen.

Zoo schijnt reeds, bij deze eerste kennismaking met de Fransche romanliteratuur, de waarheidszin van den cleric-dichter ernstig geschokt te zijn geweest. Het kan zijn, dat hij zich slechts met tegenzin tot dit werk heeft gezet, dat hem van meet af aan als weinig geschiedkundig betrouwbaar is voorgekomen, maar waarom zijn heer en gunner hem had gevraagd.

Over geen ander van zijn werken heeft onze dichter zich later zoo geschaamd als over dit. In zijn *Spieghel Historiael* vernoemt hij het niet eens, als durfde hij er niet aan herinneren, dat hij ooit zoo iets had geschreven; maar hij laat geen gelegenheid voorbijgaan om er den draak mee te steken: van den proloog af valt hij reeds uit tegen *die boerde van den Grale* (vs. 55); elders heet het *die truffen van den Grale* (II², 42, vs. 15), terwijl hij, naar aanleiding van Joseph van Arimathea's geschiedenis zonder meer verklaart:

Van desen Joseph van Arimathien
Maken hare favelien
Die logenaren vanden Grale,
Dat ic vor niet houde altemale. (I⁷, 39, vs. 61-64)

Het is een verloochening zonder voorbehoud.

***

Nog eenmaal heeft Van Maerlant Britsche stof behandeld. Volgens de reeds aangehaalde plaats uit de *Historie van Troyen* zou hij ook een *Toerecke* hebben gedicht. Nu is een roman van dien naam ingelascht in de groote Lancelot-compilatie van Lodewijk van Velthem;

men weet dat deze daarin een heele reeks bij ons gedichte Britsche romans heeft opgenomen, tot een groot los-samenhangend geheel verzameld en aldus gered. Verondersteld wordt nu, dat dit Van Maerlant's Torec is, al heeft men er geen verdere bewijzen voor. Aanduidingen over den schrijver, de plaats van ontstaan, den tijd, enz. ontbreken, daar de compilerator, om den roman in den samenhang te schikken, den proloog heeft weggelaten.

Het is een avonturen-roman in den aard van zoovele andere uit de *matière de Bretagne*¹⁵⁾. Torec trekt op queste van een kostbaren, geheimzinnigen diadeem, *cyrkel*, die zijn grootmoeder Mariole ontvreemd was. Deze was daardoor zoo droef en moedeloos geworden, dat zij haar pas geboren dochttertje te zamen met rijke geschenken en met het verhaal van het gebeurde, in een ton opsloot en aan de golven toevertrouwde. De ton strandde in het land van de Baserriviere, waar koning Ydor het meisje Tristoise doopte en later tot vrouw nam. Zij werd de moeder van Torec. Driemaal lacht zij in haar leven: bij Torec's geboorte, bij diens belofte den diadeem op te sporen, bij zijn terugkomst, nadat hij den diadeem bij de schoone Miraude gevonden en diadeem en bruid veroverd had. Het was een harde strijd geweest: met allerlei roofridders, om geschaakte of verongelijkte jonkvrouwen; met ridders van de Tafelronde, die hij allen uit den zadel lichtte, niet zonder de wel-willende hulp van Walewein; eenmaal zelfs met koning Arthur, om de rechten van een door hem verongelijkte jonkvrouw; want de koning heeft hier wel veel van zijn gewonen adel verloren. Nadat hij eenmaal Miraude gevonden had, heeft hij nog lang moeten strijden om haar bezit tegen naijverige mededingers te verdedigen; zelfs tegen een andere liefde, die van de koningsdochter Mabilie, die hem in een kerker deed werpen en geen list onbeproefd liet om hem voor zich te winnen. Zij wordt eindelijk de vrouw van Melions, Torec's gezel, die om haar eveneens zware en hachelijke avonturen moet doorstaan; zelfs tot in een donkeren afgrond afdalen, waar hij een dwerg doodt, die haar met andere jonkvrouwen gevangen hield.

Wat Torec aandrijft is moederliefde en moedereer: de schande van zijn moeder zal hij wreken en nog eens een blijden glimlach om haar lippen roepen vóór zij sterft. En dat verbindt dezen roman met zoovele andere van gelijke strekking, die in navolging van Per-

15) Uitg. J. Jonckbloet in zijn *Lancelot* (III, vs. 23127-26964). Afzonderlijk door J. Te Winkel, *Jacob van Maerlant's roman van Torec*, opnieuw naar het handschrift uitgegeven en van een inleiding en woordenlijst voorzien. Leiden, F.J. Brill; 1875. A.T.W. Belleman's bezorgde er groote uittreksels van in de *Klassieke Galerij*, Nederl. Boekhandel, Antwerpen, 1941. Zie verder Arents, o.c.

cival zijn ontstaan. Maar, zoals gewoonlijk in de Britsche romans, schuilen ook hier achter die avonturen de symbolen. *Torec* is ook, en misschien nog meer, een roman van de liefde: om wie men lijden en strijden moet, tot men, gezuiverd en geëdeld, haar waardig wordt; die men dan verder tegen alle uitwendige en inwendige vijanden verdedigen zal, tot men haar, uit alle tornooien en avonturen zegevierend, met zich naar huis mag voeren. Zoo is *Torec* verwant met *Walewein* en krijgt het een eenigszins diepere, psychologische beteekenis, al kan het ons verder nog weinig boeien. Aan den *Walewein* herinneren trouwens nog veel sprookjesachtige bijzonderheden en het waas van wonder en toover waarin het gehuld is.

Maar is *Torec* wel een werk van onzen dichter? Er is allerlei, dat mij er aan doet twifelen. Zoo is er hier geen spoor van eenige kritiek op zijn bronnen, waaraan Jacob ons toch gewoon heeft gemaakt, van zijn *Alexander* af, vooral in zijn *Merlijn*; zooals hij nog zal doen in zijn *Historie van Troyen*. Ook komt hij er, als op de *Historie van den Grale* en *Merlijn*, nooit op terug. Wanneer hij in zijn *Spieghel Historiael* geheel de Britsche stof verloovent, spreekt hij wel van de boerde van den Graal, van die *loghene van Perchevale*, van die *truffe van Lenvale* zelfs, maar nergens van de boerde of de truffe van *Torec*. Nergens blijkt dat de dichter, zooals overal elders, hier geschiedenis heeft willen bieden; het verhaal verloopt als een gewone avonturen-roman, nog wel in een sprookjes-wereld. Daar komt verder bij, dat er vaak weinig samenhang bestaat tusschen de verschillende episoden, en dat ook het vers vrij slordig is. In 't bijzonder zijn er twee stoplappen, die er opvallend vaak in voorkomen, tegenover de andere werken van onzen dichter¹⁶⁾: *Godweet*, 13 maal, tegenover *Alexander*, 0 maal, den *Graal* en *Merlijn*, 3 maal; *H.v. Troyen*, 5 maal; *secgic u*, 36 maal, tegenover *Alexander*, 4 maal, *Graal*, 1 maal, *Troyen*, 1 maal.

Men kan die slordigheden in stijl en compositie nu wel op rekening schuiven van den compilerator, zooals gewoonlijk wordt gedaan. Maar het kan niet geloofend, dat ze den indruk versterken, dien ons eerste en voornaamste bezwaar reeds had gewekt.

Men zal zeggen: V. Maerlant heeft toch in elk geval een *Torec* geschreven; zoo staat het immers in de *Historie van Troyen*. Willen wij dan de echtheid van deze plaats niet in twijfel trekken, dan blijft er ons, dunkt mij, niets over dan de veronderstelling, dat *Torec* het allereerste werk van onzen dichter is geweest. Niets verzet er zich tegen: over tijd en ontstaan van het werk bezitten we geen enkele aanduiding. Ook Jonckbloet heeft, doch om geheel andere redenen, deze stelling verdedigd; en hij zou ten slotte wel gelijk kunnen hebben, zonder dat wij daarom willen besluiten, dat Jacob's eersteling door zijn omgeving werd afgekeurd, of dat de er in uitgeoefende zedengispingen hem moeilijkheden zouden hebben berokkend; zonder hem ook daarom eenige liefdesgeschiedenis toe te dichten.

16) Jonckbloet, o.c., blz. 80; over andere stoplappen en eigenaardigheden, zie ibid. 48, nota 1.

Met deze voorstelling laat zich veel verklaren. In dit jeugdwerk stond Jacob nog onbevangen tegenover de roman-literatuur van zijn tijd en dacht hij nog aan geen geschiedkundige kritiek. Zoo kon dit in zijn oeuvre het eenige werk zijn van die soort. Nadat hij eenmaal met geschiedkundige kritiek begonnen was, is bij hem een werk als *Torec* nog moeilijk denkbaar.

Zoo moeten ook niet alle stoplappen, alle slordigheden of onbeholpenheden op rekening van den compilerator worden gebracht. In 't bijzonder zou men op die wijze nog de meening kunnen verdedigen, dat de *Torec* een, natuurlijk steeds relatief gesproken, oorspronkelijk Dietsch werk zou zijn zooals soms wordt verondersteld¹⁷⁾. Toch acht ik dat weinig waarschijnlijk: zoo goed als lalle in den roman voorkomende eigennamen zijn Fransch. Ook verwijst de dichter bij de beschrijving van de *camere van wijsheden* naar een *romans* voorbeeld (vs. 2378).

Voor de toeschrijving van den roman aan onzen dichter laat men gewoonlijk nog gelden, dat Van Maerlant's geest er zich reeds in zou openbaren. Op een van *Torec*'s vele tochten waagt hij zich *int scep van avonturen*, dat hem naar een *die scoenste burch* voert, waar hij in *die camere van wijsheiden* wordt geleid. Daar neemt hij plaats te midden van *ouden*, die een *parlement* houden *vander werelt*. Want er is geen grooter vreugde dan naar goede woorden te luisteren, al wordt niet een ieder er door gebaat. Zij hebben het vooreerst over de *hoghe heren*. Hun ontbreekt *alle doget*; ze zijn daarom oorzaak van het algemeen bederf:

Als een heer ter quaetheit keert
Al een lantvolc es onteert.

De baronnen volgen hun voorbeeld, en dan ook het gemeene diet. Alle deugd kwijnt. En onverwachts klinkt het besluit:

Ens (er en is) gene doget sine comt van minnen.

Is dit de hoofsche Minne? Is dit de deugd van Liefde? Het besluit hangt geheel in de lucht: als waren beschouwingen over het wegwijnen der Minne voorafgegaan. Dan volgt een *parlement* over de grootere voortreffelijkheid van sommige maatschappelijke deugden. Een eerste prijst *hovescheit*, want

Die dorpere es, ne twivelt twint,
Hine wert nemmer wel gemint

alsof het ging over deugden, die Minne moeten verwerven. Een ander prijst den moed; en, zonder samenhang, de mildheid, die maat houdt. Sommigen, en dat zijn degenen *daer ic an nu taste*, die meenen *sin ende mate* te hebben, maar het goed zoo vasthouden, dat ze er ziel en eer door verliezen. Een volmaakt man echter houdt *sin ende mate*. Allen waren het hiermee eens. Een ander jammert nu, dat goede voorbeelden niet gevolgd worden; dat de kunst versmaad wordt voor het geld; dat de rijke alleen macht en aanzien heeft, terwijl de arme verstooten en veracht is, welke deugden hij ook moge bezitten en hoeveel beter gebruik van de rijkdommen hij zou hebben gemaakt. Maar vrekheid *heft die werelt dorgaen*.

17) In 't Fransch is een roman van dien naam niet bewaard. Toch schijnt die wel te hebben bestaan. Nog in 1392 was er op de boekerij van het Louvre een '*Torrez, rimé, bien historié et escript*'; maar is er sedertdien verdwenen.

Zonder overgang hooren wij plots een jonkvrouw, die *hare minne* prijst; waartegen een getrouwde vrouw de hare als de eenige ware en betrouwbare verheft. Dit rommelige, onsamenhangende en zeer onduidelijke *parlement* heeft juist 200 verzen in beslag genomen (van vs. 2390 tot vs. 2591). Heeft de compiler duchtig gesnoeid, of samengevat, waardoor alle verband werd weggenomen? Voor zulke algemeenheden nu zal men wel gelijke plaatsen in Maerlant's overige werken kunnen aantreffen, maar ook elders in de pessimistische literatuur van den tijd. Een bewijs voor de echtheid van den *Torec* als werk van onzen dichter zal men er wel moeilijk in mogen zien.

Maar nog eens, ik wil daarom de echtheid nog niet loochenen, op één voorwaarde, dat de *Torec* zijn eerste werk is geweest. Te *Winkel* loochent het: omdat onze dichter in den *Merlijn* wel den *Alexander*, maar niet den *Torec* noemt; terwijl hij in zijn *Historie van Troyen* dan toch wel zijn *Torec* opneemt; zoo, meent Te *Winkel*, moet de *Torec* ontstaan zijn tussehen *Merlijn* en *Historie van Troyen*. Dit argument zou steek houden, indien het bleek dat Van Maerlant telkens alle werken heeft willen opsommen, die hij reeds geschreven had. Maar in den *Merlijn* wilde *Jacob, de coster van Merlant* misschien alleen zich voorstellen door een werk dat hem had bekend gemaakt, den *Alexander*; terwijl hij in de *Historie van Troyen* een volledigen lijst van zijn vroegere werken wilde geven.

Wat mij betreft, persoonlijk kan ik moeilijk aannemen, dat de *Torec* een werk van onzen dichter is: ik twijfel er sterk aan. Om strijd wordt van dit gedicht gezegd: dat het Maerlant's zwakste werk is: 'het geheel is mat, zelfs de stijl, die rijk is aan stopwoorden en overrijk aan het telkens voorkomend *daer* of *daernaer*'. Aldus Te *Winkel*¹⁸⁾. Er is geen twijfel aan, of dit werk is, zooals wij het hebben, niet uit de pen van Maerlant gevloeid. Aldus J. *Pranck*¹⁹⁾.

Er is echter een kleine bijzonderheid, die ik niet wil verzwijgen en die er op zou kunnen wijzen, dat de roman in Holland werd geschreven. De ridders die in den *Torec* optreden dragen gewoonlijk een Franschen naam; één hunner echter heet *vanden Briele Claes*:

Ic hete vanden Briele Claes
Live here, sprac hi na das. (vs. 732-3)

een betooverd ridder, die drie-, vierwerf daags sterk het gevoel ondergaat, dat een ridder hem het hoofd zal komen afslaan, en dien *Torec* van de betoovering bevrijdt door zijn vijand te overwinnen (670-755). Vanwaar die naam? Is de overeenkomst met den *Briel* louter toevallig, of gewild? Wat stond er in 't Fransch? En hoe zou de dichter op die wijze een ridder uit zijn omgeving hebben willen vereeren? Wil men er iets voor de plaats van ontstaan van ons gedicht uit afleiden, dan volgt nog niet dat van Maerlant de dichter was: het kan een collega van hem zijn geweest; er kunnen daar immers meer dan één dichter om de gunst der heeren van Voorne of van andere heeren hebben gewerkt. Dan zou de catalogus in de *Historie van Troyen* van een kopiist zijn, die *Toerecke* op Maerlant's actief heeft gebracht. Maar genoeg over al deze gissingen; bij de onzekerheid der overlevering van onzen roman in een compilatiewerk is er toch niets mee aan te vangen.

18) In de inl. op de uitg. van *Torec*, blz. XX.

19) In de inl. op de uitg. van *Alexander*, blz. LXIII.

Er is echter nog een middel om alle tegenstrijdige opvattingen te verzoenen: de veronderstelling, dat de compiler zeer vrij met zijn voorbeeld is te werk gegaan. Wij zagen reeds, dat hij het *parlement* waarschijnlijk zeer sterk heeft besnoeid, zoodat wij er nog moeilijk eenigen samenhang in kunnen ontdekken. Zoo zal hij ook alle kritiek, die Van Maerlant op zijn bron mag hebben uitgeoefend, hebben weggelaten, om zijn verhaal niet te onderbreken. Zoo valt het voornaamste bezwaar, dat wij tegen de echtheid van het werk als werk van Van Maerlant hebben gemaakt. Dan kan TE WINKEL nog gelijk hebben in de bepaling van de volgorde van Van Maerlant's geschriften. Dan is ook *Torec* een vertaling: oorspronkelijk werk mag men bij Van Maerlant, met zijn opvatting van de kunst, moeilijk verwachten. Dan heeft ook FRANCK gelijk, dat de *Torec* zooals wij hem bezitten niet het werk van Van Maerlant is.

Dat zou een aardig licht werpen op de werkwijze van Lodewijk van Velthem bij de inlassching van al die romans in zijn compilatie. Ten overstaan nog van de vele afwijkingen in de taal en den stijl van die van onzen dichter, zou men zich kunnen afvragen, of Lodewijk van Velthem niet alleen veel gesnoeid en samengevat heeft, maar ook of hij niet meer heeft gedaan: of hij de door hem opgenomen verhalen niet eenvoudig op zijn manier heeft naverteld, zonder veel eerbied voor het origineel. Dan zou de ingelaschte *Torec* eerder van hem dan van Van Maerlant zijn. Dan kon Van Maerlant ook in Holland, voor zijn Hollandsche gunners, een *Torec* hebben gedicht.

Historie van Troyen

Zeker nog, volgens zijn eigen getuigenis, te Maerlant gedicht is zijn *Historie Van Troyen*; ook weer een bewerking van een Fransch voorbeeld²⁰⁾.

De *Roman de Troie*, gewoonlijk, ook door onzen dichter, toegeschreven aan Benoit de Ste More, was een der vroegste hoofdsche romans met klassieke stof uit de Fransche letterkunde. Het werk is een groote avonturenroman op de stof der Oudheid, in den nieuwen hoofdschen geest, met, te midden van vele avontuurlijk-ridderlijke tochten en oorlogen als tornooiën, enkele galante liefdesepisodes: van Medea en hoe ze Jason beminde; van Troilus, Priamus' zoon, en Briseïs, Calchas' dochter, die, aan de Grieken overgeleverd, spoedig bij Diomedes haar eerste liefde vergat; van

20) *Dit is de Istory van Troyen* van Jacob van Maerlant, uitg. door Nap. de Pauw en Edw. Gaillard. Gent, 4 deelen.

Achilles, die eer, moed en kracht, ja ten slotte het leven, verspilde om Hecuba's dochter Polyxena: in fijne analyse van het vrouwelijk hart. Benoit bracht in de literatuur de ficties terug van de klassieke Oudheid, zooals hij die zag in de galante ridderwereld van zijn tijd. In die door hem geschapen atmosfeer, door zijn vinding en door zijn voorstelling, hebben de Middeleeuwen die ficties gekend, waaruit de besten, Boccaccio en Chaucer, hebben geput. De Fransche dichter had een mooien roman geschapen, waarvan de groote oorspronkelijkheid en de gansch bijzondere bekoorlijkheid voor de tijdgenooten juist gelegen was in die subtiele ontledingen van het hart, en in die galante verwickelingen van de liefde.

De roman genoot Europeesche beroemdheid. De landgraaf Hermann von Thüringen (overl. 1217) had Herbert von Fritzlar opgedragen hem in het Duitsch te bewerken: wat deze, met groote onafhankelijkheid, had gedaan, gewoonlijk sterk verkortend, zoodat de 30.316 vs. tot wat meer dan 18.000 werden teruggebracht, niet zelden door groven humor, schimppartijen, overdrijvingen van het leelijke, de hoofsche sfeer verbrekend. Ook een Vlaamsch, waarschijnlijk een Gentsch dichter, dien Van Maerlant noemt Segher Dengodgaf (Dieregodgaf) had, een heelen tijd, *langhen*, reeds vóór hem, uit het werk een keuze getroffen en er een eigen, veel minder omvangrijken (3300 vs. zijn samen bewaard), doch goed samenhangenden Dietschen roman uit vervaardigd:

Segher Dengodgaf
 Heft daer af ghedicht een deel:
 Dat is van Troyen dat Proyeel
 (Dit is ghedicht oec langhen tijt)
 Ende aent Proyeel die VIIe strijt.
 (H.v. Tr. vs. 12-16)

Zoo heet het ook in *Spiegel Historiael* (I², 14, 48 vlg.):

Seghere Dieregodgaf
 Maectere (sint) toe dat Proyeel
 Ende als eene bataelge gheel.

Die Segher was een man van smaak: slechts ééne episode nam hij uit het Fransch over: *de sevenste strijt*, voorafgegaan door *'t Paerlement van Troyen*, waaraan hij een *Prieel van Troyen* uit eigen vinding ter inleiding voegde, tot een goed afgeronde eenheid.

Van Maerlant echter zag er geschiedenis in, en wilde daarom ook de geheele geschiedenis zoo volledig mogelijk behandelen. In plaats van in te korten, samen te vatten of uit te kiezen, breidt hij zijn voorbeeld tot ruim 40.000 verzen uit. Zoo krijgen wij de geheele geschiedenis van Troja, van den tocht der Argonauten af met de

eerste verwoesting der stad en de uitmoording van koning Laomedoon's geslacht, op Priamus na; met den wederopbouw der stad en de schaking van Helena door Paris, wat den tweeden, grooten tocht der Grieken tegen Troja tot gevolg had; de gansche *Achilleis* van Papinius Statius wordt er in opgenomen; met al den strijd, de heldendaden en galanterieën van de jarenlange belegering, waarbij onze dichter zijn voorbeeld nu en dan wel eens wijzigt op het gezag van Ovidius of Vergilius, in 't bijzonder wanneer hij verontwaardigd loochent, dat de Trojaan Atenore (Antenor) het Palladium, waarvan Troja's behoud afhing, aan de Grieken zou hebben overgeleverd, terwijl dit volgens Ovidius, door Diomedes en Ulysses was geroofd; of ook aanvult, zooals door den strijd van Ulysses en Ajax om Achilleus' wapenrusting en door den oorlog tusschen de Centauren en de Lapithen, beide volgens, Ovidius' *Metamorphosen*; dan weer uitbreidt, zooals bij het geographisch overzicht der wereld dat Benoit in wat meer dan 200 verzen had ingelascht, en dat door Van Maerlant vervangen wordt door het ruim 1000 verzen lange overzicht uit zijn *Alexander*; met de inneming van Troja, met de verdere lotgevallen der Grieken, in 't bijzonder van Ulysses, tot de stichting van het Romeinsche rijk door de Trojanen onder de leiding van Aeneas, waarbij Vergilius' *Aeneis* nu eens uitvoerig, dan weer beknopt en slechts in de hoofdzaken wordt gevolgd. Op de passende plaatsen heeft Van Maerlant het werk van zijn voorganger Segher opgenomen.

Men ziet welk welbehagen onze dichter aan zijn stof heeft gehad, zoodat hij zelfs de 400 verzen van Ovidius over den strijd om Achilleus' wapenrusting tot ruim 1600 laat uitdijen. Het eenvoudigmenschelijke van de *Ilias*, het voornaam-grootsche der *Aeneis* gaat, het spreekt vanzelf, zoo goed als geheel verloren in deze ridderlijke, galante maatschappij der XIIe eeuw. Sommige van de heerlijkste of de hartroerendste episoden, zooals b.v. het afscheid van Hector en Andromache, komen er deerlijk gehavend, verknoeid en verwaterd uit te voorschijn. De aesthetische belangstelling lag elders: in eruditie en geleerdheid, in wat onze dichter voor geschiedenis, voor de groote geschiedenis van Griekenland en Rome hield, ook al ontbraken er de klaarblijkelijkste fabelen niet: er was daar heel wat spraak van Sagittaren of *Centauroene*, waarvan hij het bestaan aanvaardde op het gezag van den H. Hieronymus, met den centaur Chiron, Achilleus' jeugdleider, met de legers van *Centauroene*, die, evenals de Amazonen, onder hun koningin Pentesilia, aan den strijd kwamen deelnemen.

Toch is de *Historie van Troyen* verdienstelijk werk, ook tegenover het Fransche voorbeeld, dat met oordeel verbeterd, gewijzigd en aangevuld wordt. Benoit de Ste More schijnt, over 't algemeen,

Van Maerlant's vertrouwen te hebben genoten. Verdienen ook diens voornaamste bronnen niet ten volle geloof? De *Ephemeris belli Trojani* van den Cretenser Dictys, dien Van Maerlant Isis noemt. En vooral de *Historia de excidio Trojae* van den Phrygiër Dares, of Darius, zooals Van Maerlant meermalen heeft: die beiden ooggetuigen van de gebeurtenissen zouden zijn geweest, terwijl beide geschriften latere Latijnsche mystificaties zijn gebleken. Ook valt Van Maerlant zelden tegen zijn voorbeeld uit, al wijzigt hij wel eens, al vult hij voornamelijk aan. Eenmaal tempert hij het pessimistisch antifeminisme van Benoit, door diens uitval tegen de vrouwen bij het begin der liefdesepisode van Troïlus en Briseïs, te laten volgen door de opmerking, dat men om Maria's voortreffelijkheid aan alle vrouwen haar ontrouw of boosheid vergeven zal. En nog elders prijst hij boven de engelen, boven goud en edelgesteente, de trouwe, standvastige en vroede vrouw, terwijl hij haar zwakheid verontschuldigt door de beschouwing dat

Scoenhede ende suverhede
Ghedueren node in een stede; (16105 vlg.)

daar schoone vrouwen het voorwerp zijn van veler begeerlijkheid. Hij verlevendigt wel eens zijn verhaal door een samenspraak; lascht een minneliedje in of geeft, zooals bij den dood van Hector, lucht aan zijn smart; verwijlt in 't bijzonder met welbehagen bij de ontleding van den hartstocht. Doch hoe weinig die heidensche wereld en dat ijdel minnekoozen hem toesprak, blijkt uit de slotopmerking, dat dit alles diende opdat

elc man merken sal
Hoe onreene dat overal
Hoerdom es ende hoe groot quaet
Datter af te comen staet.

Zoo moet de *Historie van Troyen* dienen tot een afschrikkend voorbeeld voor christenen!

Wie Jacob om deze bewerking van den Roman de Troie had gevraagd, wordt nergens gezegd. Een opdracht ontbreekt. Hij werkte nu voor het hof van Voorne en hij zal wel geweten hebben, dat daar belangstelling voor het onderwerp bestond. Het is waarschijnlijk uit vrije keus, dat hij er zich toe heeft gezet. Zoo heeft hij ook onze volkskunst en onze volkscultuur gediend, die wel vooral door hem kennis met de klassieke Oudheid zal hebben gemaakt.

Ook schijnt onze dichter zeer ingenomen te zijn geweest met zijn werk. Hij verwijst er meermalen naar in zijn *Rijmbijbel*²¹⁾ en in zijn

21) *Rijmb.* 7778 vlg. verwijzende nog wel naar den oorlog van de Lapithen en de Centauroene; 7915 vlg. voor de schaking van Helena door Paris, met de gevolgen ervan; 7923 vlg., voor den ondergang van Troja.

Spiegel Historiael voor de verdere kennis van sommige door hem daar aangeraakte geschiedkundige feiten. In dit laatste werk, na eerst vermeld te hebben dat Benoit de Ste More *dorloghe van Troyen* in het Walsch had beschreven en dat *poëten* die geschiedenis hadden

Ontreint met favelen openbare

gaat hij, niet zonder eenige fierheid, voort:

Dat rapede ic wilen harentare²²⁾
 Van Benoite ende van Viergiliuse
 Van Statiuse ende van Ovidiuse
 Ende Omeruse den groten clerck,
 Ende maectere af oec een werck

al zegt hij ook wat verder:

Maer al dit langhe ghescal
 Es met favelen doorsayet al.
 (Sp. Hist. I², c. 14, 35-56)

Hij zal dan eenvoudig zijn voorbeeld, Vincentius, volgen. En nog wat verder heet het voor een vollediger kennis van den oorlog om Troje:

Die dat langhe wille lesen
 Hoe die favelen van desen
 Dat Walsch spreect entie poeten,
 Ghae daer wi hem sullen heten
 Ten Dietsche dat wide es becant
 Ende wi maecten te Merlant.
 (I², 16, 15-26)

Uit al deze verklaringen kan men moeilijk opmaken, welke Van Maerlant's later oordeel over zijn vroeger werk is geweest. Hij schijnt te zeggen: 'Hier in mijn *Spiegel* zal ik de zuiverste geschiedenis geven. Ik blijf hier bij Vincentius. In mijn te Maerlant geschreven werk volgde ik meer het Walsch en de poëten. Maar dat is met *fabelen dorsayet al.*' Wel kon hij zich op Vincentius verlaten, want die bleef bij Dictys en Dares; en waren dat geen ooggetuigen? Schuld dier fabelen zullen wel voornamelijk de Walsche poëten zijn geweest. Want waren Vergilius en de anderen geen clerken? Was Homerus niet de groote clerck? Dat zal onzen dichter in groote verlegenheid hebben gebracht. Zijn onduidelijke

22) De uitg. heeft hier *Dat was gheraep harentare*, waarvoor eenvoudig de lezing van een Brusselsch hs., als hierboven, dient gesteld, welke lezing trouwens bevestigd wordt door een Leidsch hs..

verklaringen moeten dan ook niet opgevat worden zoozeer als een veroordeeling van zijn vroeger werk, dan wel als een verlegen aankondiging, dat hij hier, zooals voor de geschiedenis van Alexander, eenvoudig bij zijn voorbeeld Vincentius zal blijven. Zonder verder te willen, of te kunnen, onderzoeken wie gelijk had, zal hij dan maar fabelen in zijn vroeger werk aannemen. Zonder derhalve zijn *Historie van Troyen* te verloochenen, kan hij zich zelfs niet weerhouden er toch met eenige fierheid op te wijzen, dat hem dit werk heeft beroemd gemaakt. En inderdaad, dat werk, met zijn verspreiding van klassieke kennis, van hoe verdacht allooï ook, heeft zijn naam als dichter alom gevestigd.

Wetenschap op rijm

Sompnarijs - Lapidarijs

Te Maerlant ook, steeds volgens het aangehaalde getuigenis uit de *Historie van Troyen*, en dus nog vóór dit werk, moet hij nog twee andere werken hebben gedicht, niet meer van geschiedkundigen, maar nu van wetenschappelijken aard: een *Sompnarijs*, waarschijnlijk een werk over droomverklaring, en een *Lapidarijs*, een werk over stenen, met hun symbolische verklaring en geneeskundige kracht. Beide zijn verloren gegaan. Van een *Sompnarijs* is in onze literatuur nergens een spoor te ontdekken. De *Lapidarijs* kan, geheel of gedeeltelijk, opgenomen zijn in het grootere, eveneens als wetenschap bedoelde, werk *Der Naturen Bloeme*. Het twaalfde boek van dit werk is inderdaad een Lapidaris. En nog wel een van elders opgenomen Lapidaris. Dat blijkt hieruit, dat het in zijn voorbeelden, Thomas van Cantimpré en Vincentius van Beauvais' *Speculum naturale* niet voorkomt, maar een bewerking is van een Lapidarius van Marbodeus, bisschop van Rennes (overl. 1123). Zoo zal onze dichter in zijn *Der Naturen Bloeme* een vroeger door hem bezorgde bewerking van dien Lapidarius hebben ingelascht.

Hemelichede der hemelijcheit

Nog steeds te Maerlant dichtte Jacob zijn *Heimelichede der Heimelicheit*¹⁾. Maar is dat wel eert werk van onzen dichter? Men heeft er sterk aan getwijfeld, ja het beslist ontkend.

CLARISSE, de eerste uitgever, zette den twijfel in: vooral op grond van de 'onloochenbare tekstvervalsching' in twee der drie bewaarde handschriften (H en C) waar Van Maerlant als de dichter genoemd wordt op een plaats, waar dit in een derde handschrift L ontbreekt; beide handschriften H en C hadden, meende hij, een, blijkens hs. L, anoniem overgeleverd werk op den naam van onzen

1) Aldus geeft de dichter zelf den titel aan van zijn werk: bij het begin vs. 24: *Die hemelijchede der hemelijcheit*; aan het einde: *Heimelichede der heimelicheit*; nergens *Heimelijcheit der heimelicheden* of zoo iets.

dichter geplaatst. E. KAUSLER, die het werk uitgaf volgens hs. C (het Comburgsche handschrift), waagde het evenmin een stellig oordeel uit te spreken.

JONCKBLOET, in zijn *Geschiedenis der Middelnederlandsche Dichtkunde* (III, 1, blz. 100-106), trad voor de echtheid op. Hij trachtte aan te toonen dat de lezing van H en C wel de oorspronkelijke was tegenover die van L; hij wees er verder op, dat Van Maerlant elders, in zijn *Alexander* reeds en nog in zijn *Spieghel Historiae*, blijk geeft van persoonlijke kennis van het oorspronkelijk tractaat *Secreta Secretorum*. Sindsdien werd algemeen aangenomen, dat Van Maerlant wel de dichter was. Aldus door TE WINKEL en door G. KALFF. A.A. VERDENIUS, de laatste uitgever, sloot zich bij JONCKBLOET aan, en trachtte diens besluit nog te bevestigen door voornamelijk in andere werken van onzen dichter letterlijke of nagenoeg letterlijke overeenkomsten met H.d.H. op te sporen²⁾.

In 1935 hield L. WILLEMS een lezing in de Kon. Vlaamsche Academie, waarin hij met klem van redenen de echtheid bestreed. Dat een kopiïst den naam van zulk een dichter zou hebben weggemoffeld of onderdrukt, kwam hem haast als ondenkbaar voor. Ook het rijmsysteem pleitte, volgens hem, tegen Van Maerlant. En de proloog zou geheel van Van Maerlant's gewoonten afwijken³⁾.

Ik moet bekennen, dat L. WILLEMS' betoóg een diepen indruk op mij had gemaakt; zoodat ik ook sterk aan de echtheid ben gaan twijfelen. Ik kon niet begrijpen, hoe een kopiïst den naam van Van Maerlant zou hebben verwijderd, indien er die ooit oorspronkelijk had gestaan. De lezing van L zonder dien naam kwam mij derhalve als de zeker juiste voor. Maar in den loop van den tijd rezen toch weer ernstige bezwaren tegen deze schijnbaar zoo vaststaande en eenvoudige beschouwing. De lezing van L begon mij toch ook verdacht voor te komen; wat mij er toe zette, om de vraag naar de echtheid van deze verhandeling als werk van Van Maerlant aan een nieuw onderzoek te onderwerpen. Ik deelde mijn bevindingen mede in een opstel voor den feestbundel-Van de Wijer, waarnaar ik hier korthedshalve verwijs⁴⁾. Laat ik hier het voornaamste argument slechts aanhalen. Hier volgen eerst de verzen waarop het aankomt:

- 2) *Jacob van Maerlant's Heimelijkheid der Heimelycheden*. Amsterdam, 1917, blz. 95 e.v. - Naar dit werk zij in 't algemeen verwezen voor alle vroegere literatuur.
- 3) De lezing van L. Willems is nooit in druk verschenen. In Versl. en Med. der k. VI. Academie, 1935, blz. 27, vindt men er alleen een kort verslag over.
- 4) Onder den titel: *De echtheid van de Heimelichede der Heimelicheit als werk van J. van Maerlant*, II, blz. 235 vlg..

Die gheven mach gheve alleweghe.
 Elken radie dat hijs pleghe.
 Want dat men gheeft dats dat men vint⁵⁾,
 Ende dat men houd vroemt niet een twint.
 5 Noit mi gheven ne vernoiede
 Van dat ut minen sinne vloiede.

Tot zoover komt de tekst van de drie handschriften overeen. Maar nu gaan C en H voort:

Ende noch helpt mi alsic gheve.
 Nu ontfaet dit, lieve neve,
 Van mi, Jacoppe van Merlant,
 10 Van dat ic in Latine vant.

H heeft v. 7 *helpet*.

Hs. L daarentegen heeft:

Ende noch helpt elken dat hi ghevet,
 Daer hi bi met eren levet.
 Verstaet dese word hier te hand,
 Wat ic in Latine vant.

Welke van beide is de oorspronkelijke lezing? Heeft L den naam Jacob van Maerlant weggewerkt? Of hebben de andere handschriften dien naam ingelascht, om een anoniem overgeleverd werk op den naam van een bekend dichter te plaatsen? Men denkt onmiddellijk, dat dit laatste het geval moet zijn. Het omgekeerde, dat de naam van een dichter, vooral van een zoo beroemd dichter als Jacob van Maerlant, zou worden weggewerkt, zal niemand als eenigszins waarschijnlijk aanvaarden: het dunkt ons haast onmogelijk.

Indien de lezing van L de oorspronkelijke is, en die van C en H omwerking, dan begrijpt men niet, hoe zij op de gedachte van dien *lieve neve* zijn gekomen. Wilden zij alleen het werk op den naam van Jacob van Maerlant plaatsen, waarom lieten zij dien zijn werk opdragen aan dien *lieve neve*? Die *lieve neve* doet gewis als oorspronkelijk aan.

De woorden *ende noch helpt mi* passen beter bij het voorgaande dan de lezing van L. Na eerst in het verleden gezegd te hebben *Mi gheven noit vernoiede*, gaat de dichter voort *Ende noch helpt mi alsic gheve*, in het tegenwoordige; terwijl dit *ende* toch in L min of meer in de lucht hangt.

5) Ik stel voor te lezen, of althans te begrijpen, *wint*: wat men uitgeeft dat is wat men wint; wat men behoudt integendeel baat niets, brengt niets op.

Men moet vooral bekennen dat, indien C en H de lezing van L hebben omgewerkt, zij uiterst behendig en op de meest geschikte plaats den naam hebben ingeschoven. Niets verraadt hier den omwerker. De tekst luidt gansch natuurlijk: *Nu ontfaet dit, lieve neve, Van mi, Jacoppe van Merlant, Wat ic in Latine vant.*, terwijl hier vooral juist de lezing van L als een inlapsel treft. Was de lezing van L oorspronkelijk en hadden C en H die vóór zich, dan hebben zij op meesterlijke wijze gebruik gemaakt van een zeer onbeholpen plaats, om daar den naam van den dichter met de toewijding aan dien *lieve neve*, nog wel in gansch natuurlijke en ongedwongen verzen, in te lasschen. En dan nog op de eenige plaats, waar dit in den proloog mogelijk was. Want dan gaat de proloog voort met beknopt den inhoud van dit Latijn te vermelden. Dat een kopiïst juist een mank vers in een onsamenvattend verband tot een goed vers in een duidelijk verband zou hebben hersteld en daarbij gelegenheid gevonden om den naam van den dichter in te schuiven, zou al te zeer de kunde te boven gaan, die kopiïsten gewoonlijk bezaten.

De lezing van C en H geeft een doorlopend goeden zin, met duidelijken samenhang, zonder eenige onbeholpenheid in de verzen, zonder eenige merkbare poging om den naam van den dichter, die zou hebben ontbroken, in den tekst in te schuiven.

Of nog op deze wijze:

Het rijm *-ant* is zeker oorspronkelijk; het wordt gewaarborgd door het vers *Wat ic in Latine vant*, dat tot den tekst behoort. Maar dit waarborgt mede *van Merlant*; vooreerst tegenover den stoplap *hier te hand*. Dan ook, omdat het dien naam zoo gansch natuurlijk inleidt. Stond de naam niet in het rijm, dan kon hij verdacht zijn. Maar in het rijm, nog wel in een zeker oorspronkelijk rijm, is het verband zóó volmaakt, dat het wel van den dichter zelf moet zijn.

Trouwens het zeker tot den tekst behoorende vers *Wat ic in Latine vant* veronderstelt een voorafgaand vers, waarin zoo iets gezegd werd als: *ontvang*, zooals C en H hebben, en niet *Verstoet dese word*, waarmede het nauwelijks kan samenhangen, zooals L heeft.

Zoo moeten wij wel aannemen, dat de lezing van C en H met den naam van den dichter primair is tegenover die van L. Hoe onwaarschijnlijk het dan ook moge zijn dat een kopiïst den naam van een beroemden dichter heeft weggewerkt, hier is het toch het geval.

Wij mogen dus veilig genoeg Heimelichede der Heimelicheit voor een werk van Van Maerlant houden.

Het moge dan bevreemden, dat Van Maerlant dit werk nergens

elders vermeldt, zelfs wanneer hij daartoe gelegenheid had. Maar ook *Der Naturen Bloeme* vermeldt hij nergens. En waar dan Van Maerlant in andere werken, in zijn *Alexander*, in zijn *Spieghel Historiael*, zaken aanraakt, die ook in H.d.H. voorkomen, daar kan de gelijkheid, hoe gering ook, in de woorden en uitdrukkingen toch op een herinnering wijzen uit een eerste redactie.

En het feit dat Van Maerlant in zijn *Der Naturen Bloeme* de gezondheidsleer weglaat, zal ook wel zóó moeten verklaard worden, dat hij die reeds in zijn H.d.H. had behandeld.

Het *Secreta Secretorum* was een in de Middeleeuwen zeer verspreid werk, dat zijn beroemdheid dankte, behalve aan den geheimzinnigen titel, ook aan het feit, dat het voorgaf een verhandeling te zijn van Aristoteles aan zijn leerling Alexander. Uit het Grieksch zou het in het Araabsch zijn vertaald. Hieruit hadden een verder onbekende Philippus Tripolitanus het in zijn geheel, en een Joannes Hispalensis in verkorten vorm, in 't Latijn overgezet. Het schijnt feitelijk grootendeels samengesteld te zijn uit geschriften van een godsdienstig-wijsgeerige secte, de Trouwe Broeders van Basra, uit de X^e eeuw, die zelf uit allerlei esoterische werken, van gnostischen en neopythagorischen oorsprong, hadden geput⁶⁾.

Maerlant's vertaling bevat voornamelijk regeerkunst, in het midden (vs. 839-1450) onderbroken door een gezondheidsleer. Uit het geheel, dat een tiental verhandelingen bevat, laat hij heel wat weg of vat hij veel beknopt samen: zoodat zijn werk hoegenaamd geen beeld kan geven van het wonderbaarlijke en phantastische origineel. Het *Secreta Secretorum* gold nu eenmaal als het leerboek der regeerkunst. Gevraagd om het voor een jongen vorst in het Dietsch te vertalen, heeft Van Maerlant er de wijsheid van overgenomen die er in lag. De gezondheidsleer is natuurlijk geheel Middeleeuwsch, nog volgens de vier-humeurenleer van Galenus.

Wij willen er hier een tamelijk uitvoerig overzicht van geven, opdat men niet zou geneigd zijn er hooge politieke wijsheid in te vermoeden, die onze dichter voor zijn tijd zou hebben verkondigd. Zoo wordt dan hier verhandeld: hoe de vorst zijn gunsten en gaven zal uitdeelen aan waardigen om niet *dul milde* te worden en hoe hij *vrecheit* zal vermijden en geen hooger belastingen zal heffen dan zijn volk kan dragen; hoe hij er naar zal streven zich den naam koning waardig te maken en hem eer aan te doen, wat bron is van alle deugd; hoe hij de lusten van het vleesch zal bedwingen en onderworpen zal zijn aan Gods wet; hoe hij *wetwise* lieden gaarne zal raadplegen; in alles voorzichtig zich zelf meester blijven; behoorlijk gekleed gaan en zijn tong behoeden; onwaardig gezel-

6) De uitg. V e r d e n i u s heeft dit alles uitvoerig en degelijk uiteengezet.

schap vermijden; enz. Voorts worden allerlei zedelijke voorschriften opgegeven, waaruit wij slechts het merkwaardigste vermelden: hij hebbe een heimelijken vriend; hij moge zich soms door muziek drie, vier dagen wat ontspanning veroorloven, liefst in 't geheim; bij drinkgelagen veinze hij zich dronken; zoo kan hij heel wat uit den mond der dronken gezellen vernemen; hij late vertrouwensmannen onder het volk uitvorschen hoe het in het land gestaan en gelegen is; hij zal zijn baronnen eeren volgens hun waardigheid en ze al eens bij zich uitnoodigen; hij zal de grooteren zwaarder straffen dan de kleinen en de grooten in toom houden. De vorst is als een regen voor zijn land, al richt de regen soms schade aan; of als de wind: zoo is de landsheer noodzakelijk, ook als de hitte en de koude. Hij zal zorgen voor het onderhoud van armen en ouden van dagen; koren bergen voor tijden van hongersnood; geen doodslag bedrijven *also verre als recht gheduren mach*. Hij zal gaarne naar *geesten* luisteren van wijzen en grooten, tot een leer voor de toekomst; hij versmade de kleinen niet, want ook de kleine kan het ver brengen in het leven. Hij doe zijn woord gestand en houde zijn trouw en zijn belofte, want trouw is de grondslag van het maatschappelijk leven. Hij luistere naar zijn goeden geest; hij zwere geen valsche eeden. Hij treure niet als oude vrouwen om het verlorene. In de steden van zijn gebied richte hij scholen op en helpe daarbij ook de arme kinderen; zoo zal hij clerken vormen die zijn lof zullen verspreiden:

In worden ende in geesten bequame.
 Clergie eerd een coninkrike
 Ende heren hof sere edellike.
 Wie verhief wilen so scone
 In die wereld die Griexe crone?
 Daerna Rome, nu Vrancrike?
 Clergie deet al sekerlike;
 Want ridderscap ward nie verheven,
 Clergie ne moester raet toe gheven (740-748)

Hij weze op zijne hoede voor vrouwen en hare lagen; en zoo ook voor venijn; raadpleeg vroede geneesheeren en moet gij een medecijn innemen, doe het in tegenwoordigheid van velen en op aller raad. Wat bevestigd wordt door de geschiedenis van het giftmeisje, dat zich gewend had aan het nemen van gift van serpentes, en, geheel van gift doortrokken, door haar beet vergiftigen kon: de koningin van Indië zond haar als een geschenk aan Alexander om hem te dooden. De vorst hebbe ook een astroloog bij zich, die de toekomst kan voorspellen; want niets is te zwaar voor een wijze, en wat voorzien is wordt lichter gedragen of te keer gegaan of zelfs vermeden.

Dan begint de gezondheidsleer. Na eenige algemeene Opmerkingen over de goede zorg voor het lichaam, over de aanpassing van voedsel en drank bij het jaargetijde en den leeftijd en over zuivering *van der overtulliche*, over de kenteekenen van een goede of een slechte maag, over het slapen vóór of na het eten, waarbij het eten 's avonds aangeprezen wordt, over het aantal der maaltijden, enz. komt de algemeene leer, die berust op het temperament van de vier humeuren in overeenstemming met de vier elementen volgens de vier jaargetijden, die in enkele algemeene trekken worden geschetst en in verband gebracht met de vier leeftijden van den mensch; en wat men dan telkens eten of drinken zal; van eieren in de lente heet het: *nemmeer dan sesse ten male*. Het lichaam verslijt door

ouderdom en door overdaad. Volgt dan hoe het lichaam vet en wak wordt, waarbij over het baden en het reukwerk dat men zal gebruiken, waartoe ook helpt

Datmen si van herten vroe
 Ende verneemt lieve maren,
 Ende men hopet om welvaren,
 Ende men brinct soeten sanc te voren,
 Ende men moet dan geesten horen,
 Die ghenouchlijc sijn int vertellen,
 Ende lachen dan met goeden ghesellen. (1238-44)

hoe het lichaam vermagert. Men verzorge vooral de vier voornaamste leden van den mensch: hoofd, borst, oogen en mannelijkheid. En zoo gaat het voort met wijsheidsspreuken over gezondheidsmiddelen, met de hoedanigheden van spijzen, visschen, wijn en hun uitwerkselen.

Nu keert de dichter terug tot de regeerkunst: over de gerechtigheid van den landsheer, waardoor hij als God voor het volk moet optreden en over het volk waken: vorst en wijsheid zijn gebroeders; waarbij een achtdeelige ringspreuk wordt te pas gebracht, met o.a. dat de landsheer *die ondersaten Vander edelinghen ommaten* moet beschermen. Naar de vijf zinnen en om andere eigenschappen van het getal vijf, zal de landsheer vijf raadslieden hebben, die hij afzonderlijk moet raadplegen. Hij versmade daarbij den jongen wijzen raadsman niet; maar ga na, zoo mogelijk, onder welk gesternte ieder geboren is; wat bewezen wordt uit het voorbeeld van een weverszoon, die onder een goed gesternte geboren, geen wever kon worden, doch een wijs man werd; en een koningszoon, die onder een slecht gesternte geboren, alleen het ambacht van den smid kon uitoefenen. Zoo versmade de vorst geen kleinen of geringen, die wijs bevonden worden. Hij hebbe ten minste drie raadslieden, ten hoogste zeven; is hij in nood, dan zal hij ervaren, of iemand een trouw raadsman is, wanneer hij niet uit het bezit van zijn vorst noch uit grootere belastingen, maar uit zijn eigen goed er in verhelpen wil. Vijftien eigenschappen van den goeden raadsman volgen dan: hij weze wel gebouwd van lichaam; verstandig; begaafd met een goed geheugen; ijverig om de behoeften van het volk te kennen; hoofsch en oprecht; geleerd, waarachtig, matig; groothartig; onthecht van het aardsche goed; minnaar van het recht tegenover om het even wien; standvastig; op de hoogte van de inkomsten van het rijk en van de uitgaven; voorzichtig in woord en lach; niet verslaafd aan den wijn, maar toegankelijk voor een ieder, om van allen uit te hooren wat er in het rijk omgaat, om te troosten of te beteugelen, zonder aanzien van hun eenvoud of zeden. Hij zal met de menschen omgaan naar ieders aard en gesteldheid: want de mensch is een microcosmos; hij kan moedig zijn als een leeuw, simpel als een lam, enz. en ook o.a. *scalc recht na den vos Reinaert*. Men zette ook nooit zijn hart *An mensche die hem an andere wet houd*: wat dan verklaard wordt door het voorbeeld van een Oosterschen wijze op reis met een Jood.

De Oostersche wijze laat, volgens zijn geloof, den Jood op zijn muilezel rijden en helpt hem met zijn voorraad; waarop de Jood, nu volgens zijn wet, die voorschrijft andersgeloovigen niet te sparen, ontvlucht en den wijze in de woestijn achterlaat. Deze bidt nu, weer volgens zijn wet, tot God om hulp, dat Hij Zijn eer wreken moge. Als hij de reis voortzet, ontdekt hij den Jood, die zwaar gekwetst, met gebroken been

langs den weg te kreunen ligt. De wijze vindt zijn muilezel terug en wil wegrijden.
Maar als de Jood om medelijden smeekt, neemt hij hem op zijn lastdier

mede, tot hij hem in de naaste stad aan zijn geloofsgenooten overlevert. Het is, zooals de parabel van den goeden Samaritaan, een pleit voor godsdienstige verdraagzaamheid, die ook boven alle verschil in geloofsbelijdenis, allen recht en medelijden wil laten wedervaren. Van vrijzinnigheid is hier wel geen spraak: ook de wijze heeft zijn wet, die feitelijk die van de christelijke naastenliefde is. En in 't verband dient de parabel als een waarschuwing tegen den omgang met andersdenkenden.

Een landsheer houde voorts *scrivers die scone ende wel connen dichten*, die zijn hooge daden kunnen bezingen en zijn geheimen dekken. Want zonder de waarheid te kort te doen, kan een dicht, gelijk een kleed de lichamelijke schoonheid, haar versieren en den heer er om doen prijzen, waarom deze zulke dichters in eer zal houden en hen rijkelijk beloonen. Hij hebbe ook bescheiden en trouwe boden; want men kan ze doen drinken om de waarheid te kennen. De landsheer omgeve zich ten slotte met vele en trouwe edelen, die hun leven veil hebben voor hem. Ook hen zal hij eeren en beloonen.

Zoo luidt de beknopte inhoud van wat Van Maerlant uit dit wonderbare werk aan zijn leerling heeft medegedeeld. Naast enkele hoogst zonderlinge, zelfs weinig aanbevelenswaardige raadgevingen, naast andere van gewoon gezond verstand, komen er eenige in voor, waarin men de middeleeuwsche wijsheid van onzen dichter zou willen erkennen, indien zij niet, zooals al de overige, en nog wel op gelijke wijze en in denzelfden toon, waren vertaald. Men zoeke in deze verhandeling niets bepaalds, dat uitdrukking zou geven aan Van Maerlant's politieke opvattingen of bekommernissen, of dat zou passen bij de regeering van een vorst uit zijn tijd. Op geen enkel punt wordt met eenig meer nadruk gewezen dan in het Latijn; zelfs niet voor het inrichten van scholen, waarvoor trouwens in Van Maerlant's tijd wel gezorgd werd. Dat Van Maerlant tegen de doodstraf zou zijn berust op misverstand. Zelfs heet het dat, wanneer een hoveling iets zou doen *indes landsheren onwaerde, Men doe dien te hant ten swaerde* (562). Van Maerlant heeft eenvoudig een tractaat over regeerkunst vertaald, zonder meer; en hij schijnt haast gehad te hebben om er mede gedaan te maken. Laten wij meenen, dat het hem ook niet was meegevallen en dat hij daarom, na in het begin tamelijk getrouw te hebben vertaald, spoedig het overige niet samenvat, doch in losse uittreksels mededeelt en er ten slotte een haastig einde aan maakt. Laten we zelfs hopen, dat hij er over 't algemeen niet erg mede instemde.

Voor wien en wanneer heeft Van Maerlant dit werk gedicht? Gewis voor een jongen vorst, die in het begin toegesproken wordt als *Lieve neve*, dat is zooveel als 'mijn zoon'. In 1266 nu was Floris V, koning Willems sone, van Holland, twaalf jaar geworden en kon hij officieel de regeering aanvaarden. De jonge Floris leefde te Voorne, onder de voogdij van Albrecht van Voorne. Zoo is het

wel voor hem geweest, dat Van Maerlant zijn regeerkunst bestemde. Dat was ook wel in 1266.

Zoo hebben we hier toch weer een eenigszins vaststaanden datum in het leven van onzen dichter. Vóór dat jaar werd dan ook de *Historie van Troyen*, met de vroegere daarin vermelde werken, geschreven. En Jacob verbleef toen nog te Maerlant. De *Hernelijchede der Hemelijcheit* was het laatste werk dat hij daar dichtte.

Der naturen bloeme

Het wetenschappelijk-bedoelde werk *Der Naturen Bloeme* is zeer zeker in Vlaanderen geschreven.

Men zou dit reeds kunnen afleiden uit hetgeen wij hierboven mededeelden: naast den algemeenen Dietschen naam van sommige dieren vermeldt de dichter wel eens den Vlaamschen. Bepaolder komt dit uit, wanneer het heet *in onse tale*: dat is wel: in de taal die wij hier in Vlaanderen spreken. Nog duidelijker, wanneer hij een paar malen zegt *hier in 't lant*, of *hier in Vlaenderlant*. De reeds aangehaalde plaats over den leeuw, luidt, volgens het Brusselsche handschrift:

Ende liebaert in vlaemsch becant.

Maar volgens andere handschriften: *hier in 't lant*. Elders, sprekende van den *lepus marinus*, een vergiftigen visch, heet het:

Maer dat hier in Vlaenderlant
Die hase hetet, als ict vant,
Dats een visch sonder venijn.
(V, 635-37)

Het werk is opgedragen aan *mijn heere Claus van Cats* (vs. 149). Wanneer was dat? In de laatste jaren werden hierover nieuwe gissingen vooropgezet.

Nicolaas van Cats, heer van Noord-Beveland, speelt een belangrijke rol in het leven van den Hollandschen graaf Floris V. In verband met den boerenoorlog en de democratische, gemeentelijke, bewegingen in het Utrechtsche, tusschen de jaren 1275 en 1278, trad hij als verdediger van het kapitaal, voor het patriciaat tegen de gemeente, steeds meer in de politiek op den voorgrond, zelfs tegen Albrecht van Voorne, 's graven vroegeren voogd en raadsman, en kwam in 1278 aan de spits der raadgevers van Floris V te staan. Hij overleed in 1283⁷⁾.

7) Marie Ramondt in Neophilologus, a.c. Zie echter E. Verwijs, Versl. en Med. Kon. Acad. van Wetenschappen afd. Letterkunde, 2^e reeks, VIII, 6-21, en de inleiding op zijn uitgave van *Der Naturen Bloeme*, XL-XLVI.

Naar aanleiding nu van deze gebeurtenissen spreekt men van een Utrechtschen tijd in Van Maerlant's dichterschap.

Na zijn *costerschap* te Maerlant zou hij gehecht zijn geweest aan de hofhouding van den graaf als *scriver*, hoewel hij daarom niet altijd te Utrecht resideerde. Van Maerlant zou dan met de wending van het hof zijn medegegaan en zijn *Der Naturen Bloeme* aan Cats hebben opgedragen, toen deze den boventoon voerde, omstreeks 1272-78. Dit zou dan ook de tijd zijn van Maerlant's ernstig vagantisme: stond hij niet steeds in een houding van afhankelijkheid tegenover zijn gunners en behandelde hij niet de ernstige onderwerpen der vaganten met zelfs hun critiek op de geestelijkheid, ook in hun eigen vers- en strophenvorm?⁸⁾

Wij vreezen, dat ook dat alles loutere constructie is, die geen rekening houdt met de vaststaande feiten en geheel in de lucht hangt. *Der Naturen Bloeme* toch werd, zooals we aantoonen, zeer zeker in Vlaanderen geschreven, en niet in Utrecht. Het baat niet te zeggen, dat Van Maerlant, hoewel aan 's graven hof als *scriver* verbonden, daarom nog niet altijd te Utrecht resideerde. Utrecht was dan toch in alle geval zijn gewone verblijfplaats. In *Der Naturen Bloeme* echter verbleef Van Maerlant metterwoonst in Vlaanderen. Trouwens, van een Utrechtschen tijd in Maerlant's leven is niets bekend.

Ook, toen Van Maerlant zijn werk aan mijn here Claus Van Cats opdroeg, was deze nog een jongeling. Want dit schijnt wel te volgen uit een plaats, waarin de dichter zich rechtstreeks wendt tot een *edel jonghelinc*. Sprekende van den merel zegt de dichter: dat het een klein vogeltje is dat

dar (durft) meerre dinc bestaen
Dan sine cracht mach volgaen
Ende verwinnet met snelheden
Ende met siere vromecheden
Dicke onghelike dinc.

Hij prijst dus den merel voor zijn moed en durf, waardoor hij ook overwint wat zijn kracht te boven gaat. Dan vervolgt de dichter:

Merct hier op, edel jonghelinc:
Staet di therte ter doghet waert,
Wes emmer coene ende onvervaert,
God mach di wel van hoghen saken
Bi siere macht verwinre maken.
(III, 2652-56)

8) Marie Ramondt, *Neophilologus*, 1933, a.c., blz. 221 vlg..

Het epitheton *edel wijst* er reeds op, dat hier niet een jongeling in het algemeen wordt toegesproken. Ook is die opwekking niet voor alle jongelingen bedoeld, maar voor een *edel jongeling*, die, is hij koen en onvervaard, door Gods macht *hoghe saken* zal winnen⁹⁾. En zelfs indien hier *edel jonghelinc* voor om het even welken jongeling stond, dan toch ook voor Nicolaas Cats, voor wien het boek geschreven was.

Welnu, Nicolaas Cats werd in 1272 ridder geslagen. Tot ongeveer dien tijd kon hij als jongeling, edel jongeling, nog worden toegesproken. Vóór dit jaar is *Der Naturen Bloeme* geschreven, was Jacob in Vlaanderen teruggekeerd. Het kan ook reeds enkele jaren vroeger zijn geweest, na 1266 toch, toen hij zijn *Heimelechede der Heimelecheit* voor den jongen graaf Floris V dichtte.

Voor deze wetenschappelijke onderneming meende Van Maerlant het werk voor zich te hebben van den in zijn tijd beroemden Dominikaan, Albertus den Groote (de H. Albertus), dien hij ook als *die bloeme der clergien* begroet. Albertus, schrijver van een *Summa de Creaturis*, is inderdaad baanbreker geweest, ook op het gebied der wetenschap, die hij van het gezag had bevrijd en op de wegen van het proefondervindelijk onderzoek geleid. Ook de Engelsche Franciscaan Bartholomeus Anglicus had toen reeds een voor dien tijd zeer verdienstelijk encyclopaedisch werk in het licht gegeven¹⁰⁾. Wat onze dichter echter voor zich had was een werk van een Dominikaan, onzen landgenoot Thomas van Cantimpré, of beter van Bellinghen: een werk, dat nog geheel den geest van het naïeve wondergeloof der Middeleeuwen ademde.

Van Maerlant wilde een encyclopaedisch handboek leveren van geheel de natuurkundige wetenschap van zijn tijd, zooals geen dichters ooit *van naturen van so menigher creaturen* hadden gedicht:

Wien so favelen dan vernoyen
Ende onnutte loghene moyen
Lese hier nutscap ende waer. (85-87)

Nutscap ende waer, de leuze van geheel zijn kunst. In dertien boeken (ca 16.660 verzen) zal hij handelen over den mensch, met daarbij de wonder-monsters die de phantasie der Oudheid had gezien: de Centauren, de Cyclopen, de menschen met een been omhoog als een zonnescerm en met het hoofd in de borst, enz.; over dieren, vogelen, visschen, serpente[n], wormen of insecten, boomen,

9) Zoo had E. Verwijs ook betoogd tegen Jonckbloet, in zijn uitg. en in de vermelde verhandeling, l.c.

10) Zie over hem Dom Huyben, in *Ons Geestelijk. Erf*, I, 1 en 2.

specerijen, *tcruut* met allerlei *vertuut*, bronnen en wateren, steenen en metalen, met wat fabel en Physiologus¹¹⁾ wonderbaarlijks bieden, wat kruiden en steenen aan geneeskraft bezitten, enz., zoodat men hier vinden zal:

Medicine ende dachcortinghe
Scone reden ende leringhe. (145-146)

Niet alles heeft Van Maerlant vertaald en voor het overige wel eens bekort; hier en daar heeft hij eenige nuttige zedelijke leering ingelascht; ook zedengispingen, in 't bijzonder tegen de verdrukking van het volk door den adel, waarin hij nog al eens van zijn voorbeeld afwijkt. Ook treft hier en daar een aardig tafereeltje van eigen maak, zooals dat van den gaai, die iedereen bespot en alle geluiden nabootst, maar van zotheid in de klauwen van den sperwer valt: beeld van die menestreelen, die boerden en leugens vertellen, ridders, papen, poorters, vrouwen en knapen conterfeiten, maar eens den helschen sperwer ten prooi zullen vallen:

Garrulus die dinct mi vele
Bedieden somighe menestrele,
Die altoes sijn onghestade
Ende callen vro ende spade
Vele boerden ende vele loghen
Ende conterfaiten dat si moghen
Beide ridders ende papen,
Porters, vrouwen ende knapen,
Daer si scone om sijn gheplumet.
Maer dicke ghevalt, dat selc tumet,
Als hi sijns selfs niet nemet ware,
Metten helschen spereware,
Die hem met den dauwen lauwet,
Als hi pijpt, blaest ende mauwet;
Want selden heeft men eneghen vernomen,
Die te goeden ende es comen;
Also menech heilich, na minen wane,
Als men vindt swarter swane. (III, 2133)

of nog zooals dat van den minnaar, die, gelijk de gevangen calan-

11) Physiologus gaat terug op een Hellenistisch werk, te Alexandrië in de eerste helft der IIe eeuw ontstaan, waarin de beschrijving van vooral wonderbare, fabelachtige dieren, ook steenen, met een christelijk-symbolische schriftuurverklaring werd verbonden en de eigenschappen der dieren zin en beteekenis kregen in hun verhouding tot godsdienstige en zedenkundige waarheden bij middel van de allegorie. De dieren- en steenensymboliek der Middelleeuwen gaat er op terug.

dris, kalanderleeuwerik, voor wie zijn kooi een weelde schijnt te zijn, der minnen kerker allen lof geeft, als ware het een paradijs:

Bi desen voghele mach men verstaen
 Hem, die met minne es bevaen,
 Dat een swaer kerkere es ende een soete;
 Cume* heeft hi eneghe moete**
 Om iet te pensene dan om sanc,
 Om feeste ende om spel ghemanc.***
 Der minnen kerkere gheeft hi prijs****
 Ende dinct hem een paradijs. (III, 885 vlg.)

waarin Van Maerlant toch wel zijn spot lucht geeft met die dwaze Minnepoëzie.

Der Naturen Bloeme beteekent ook een ommekeer in de letterkundige bedrijvigheid van onzen dichter, in dien zin nl. dat hij zich voor het eerst tegen het Fransch kant, als betrouwbare bron voor wetenschappelijk werk. *Her Willem Utenhove, een priester van goeden love van Aerdenburch*, zoo verklaart hij, had reeds een *Bestiaris* gedicht:

Maer hi wasser in ontraect
 Want hire uten walsche dichte.
 Dies wort hi ontleit te lichte
 Ende heeft dat ware begheven. (103-111)

Zoodat *Der Naturen Bloeme* ook het eerste werk is, waarin hij tegen fabelen en *onnutte loghene* waarschuwt. Hij keert zich hier bewust af van de Fransche literatuur, die hem geen vertrouwen meer inboezemt.

Wij bezitten nu nog een fragment van 208 verzen, die het einde uitmaken van een bestiaris en het begin van een, *Aert van Minnen* van Ovidius. Die bestiaris werd bewerkt volgens het proza van Richard de Furnival, uit de eerste jaren der XIIIe eeuw en is eigenlijk een 'bestiaire d'amour': waarin de eigenschappen der dieren op de liefde worden betrokken. Is dit een fragment van het hier door Van Maerlant gelaakte gedicht? Van het werk dus van Willem Utenhove? Waarschijnlijk wel. Dan dagteekent dit uit de eerste helft der XIIIe eeuw, en Willem was waarschijnlijk een Wilhelmus preslyter de Rodenburch (= Aerdenburch) die omstreeks 1246 overleed¹²⁾.

* nauwelijks.

** tijd.

*** te zamen.

**** lof.

12) Zie N. de Pauw, in Versl. en Med. der k. Vl. Acad., 1901, Juli. L. Willems heeft in een lezing voor de kon. Vl. Academie de stelling van N. de Pauw willen weerleggen. De lezing is echter nooit in druk verschenen.

***

Met *Der Naturen Bloeme* is dus Van Maerlant ook in Vlaanderen terug. Dat zal wel geweest zijn vóór 1273, het jaar dat *Nic. van Cats* ridder werd geslagen; misschien nog enkele jaren vroeger, toen Van Maerlant hem nog als *edel jongeling* kon aanspreken. Zoo goed als zeker zelfs vóór 1271, het jaar dat hij den Rijmbijbel voltooide: die ook wel in Vlaanderen geschreven werd, al ontbreekt hiervoor een uitdrukkelijk getuigenis of bewijs. Wij nemen het aan, omdat wij het gevoel hebben, dat het ‘ernstige’ geschiedkundige werk niet meer op Voorne, maar in Vlaanderen is ontstaan; ook omdat wij die ernstige geschiedkundige bedrijvigheid liever na de wetenschappelijke plaatsen. Tusschen 1266 dus, het jaar van de *Hemelijcheden der Hemelicheit*, en niet zoolang daarna, vóór 1271 is Van Maerlant naar Vlaanderen teruggekeerd; eerder omstreeks 1266 dan later. Hij had dus ongeveer tien jaar te Maerlant verbleven. Om even onbekende redenen als waarom hij naar Voorne is vertrokken is Van Maerlant naar Vlaanderen teruggekeerd. Niets in zijn werk laat ons toe hierover ook maar één waarschijnlijke gissing te wagen. Het kan eenvoudig zijn, dat Jacob door zijn eerste werken roem had verworven en dat zijn vaderland hem nu aantrok. Werd hem misschien de eervolle bediening van schepenclerc te Damme aangeboden? De overlevering althans wil, dat hij schepenclerc in zijn geboortestad zou zijn geworden. Van Maerlant kan er op zijn ingegaan; zoodat hij zich te Damme zou zijn komen vestigen, zonder daarom de goede betrekkingen met zijn vorige beschermers te verbreken. Was zijn positie ook zooveel zelfstandiger en onafhankelijker geworden, dat hij het zonder hun steun voortaan kon doen? Of was het eenvoudig reeds om gezondheidsredenen, zooals we verder zullen zien?

Het moet echter treffen, dat zijn vertrek uit Voorne schijnt samen te vallen met de officieele meerderjarigheidsverklaring van Floris V. Hebben zich daardoor de omstandigheden in Voome zóó gewijzigd, dat Van Maerlant's verblijf er overbodig, of ongewenscht, werd? Was hij soms ook leermeester geweest van Floris en nam zijn taak nu een einde? Leermeester ook van andere kinderen van edelen? Leermeester misschien eveneens van den jongen Nicolas Cats, voor wien hij het volgend werk, *Der Naturen Bloeme*, schreef? Verdenius¹³⁾, de uitgever van *Hemelijchede der Hemelicheit*, meent dat dit werk zelfs te zamen met *Der Naturen Bloeme* zou zijn ontworpen, omdat wij ook in den proloog van *Der Naturen Bloeme* (vs. 147-158) dezelfde gedachte vinden van het geven uit

13) o. c., blz. 100.

den geest (wat ik echter in *Der Naturen Bloeme* niet aantrof, of het zou moeten zijn in de woorden *Dien ics an*) en omdat in beide God en Maria ongeveer op gelijke wijze worden aangeropen, wat wel het geval is. Dat zou dan de conclusie bevestigen dat Van Maerlant nog in 1266 Voorne heeft verlaten, kort na de troonsbestijging van Floris. Dat haalt ook het verband tusschen deze troonsbestijging en Jacob's terugkeer naar Vlaanderen nog enger toe.

Misschien hebben al deze redenen samen gewerkt en heeft Van Maerlant van Floris' troonsbestijging gebruik gemaakt om zijn om andere redenen ook reeds gekoesterd plan ten uitvoer te brengen.

Ernstige Geschiedschrijving

Sinte Clara - Sint Franciscus

Verbleef hij nog te Maerlant, toen hij het leven van de H. Clara dichtte? Want dat hij ook het leven van die heilige volgeling van den H. Franciscus, stichteres der Clarissen, heeft berijmd, zegt hij zelf in zijn leven van St Franciscus:

Die hare vite gerne hoort
Van mi vint hise in Dietschen woort. (vs. 1785-86)

Daar echter het werk is verloren gegaan - totnogtoe althans werd geen handschrift ervan ontdekt - kunnen wij over aard en bestemming slechts gissen. Hadden de Clarissen zich reeds zoo vroeg in Maerlant gevestigd? Of hadden Clarissen van elders, van Brugge b.v., waar ze toen wel reeds verbleven, er hem om verzocht? Of houdt dit werk verband met de mystieke beweging der tijden, die toen uitliep in de begijnhoven en nu ook kon geleid worden naar de Clarissenorde? Ik vermoed, dat het werk in Vlaanderen tot stand is gekomen vóór 1273 en bestemd was voor de Clarissen van Brugge. Een leven van *St Franciscus* dat hem wordt toegeschreven, is echter nog wel bewaard¹⁾. Het is een volledige, zoo goed als letterlijke vertaling van het leven van dien Heilige door den H. Bonaventura, dat, in 1261 geschreven, in 1266 op het kapittel der orde als officieel leven van den ordestichter werd aanvaard. Uit het feit dat Bonaventura hier nog eenvoudig *broeder* wordt genoemd, mag men afleiden, dat de vertaling vóór 1273 is ontstaan, in welk jaar Bonaventura kardinaal werd, één jaar vóór zijn dood, in 1274. De verheffing nu tot zulk een waardigheid had de dichter gewis kunnen, ja moeten vernemen, vóór het voltooiën van zijn werk, van de Utrechtsche Franciskanen, die hem om dit leven van hun heiligen stichter hadden gevraagd.

Ook aan de echtheid van deze vertaling als werk van Van Maerlant werd wel eens getwijfeld, voornamelijk door J. FRANCK, die een nauwkeurig grammatisch en stilistisch onderzoek verlangde. Dit werd ondernomen door E.P. MAXIMILIANUS O. Fr. Min., en is ten

1) Uitg. door J. T i d e m a n , Leiden, 1848, collatie van Dr J. F r a n c k , in Tijdschr. voor NL. T. en Letterk., 1884, blz. 100-110.

gunste van Van Maerlant uitgevallen. Te groote scepsis ware in dezen misplaatst²⁾.

Gewoonlijk wordt *S. Franciscus* na den *Rijmbijbel*, d.i. na 1271, vóór 1273, geplaatst, om geen andere reden, dan omdat verondersteld wordt, dat onze dichter zich om zijn *Rijmbijbel* vóór den electbisschop van Utrecht Jan van Nassau heeft moeten verantwoorden en hij bij die gelegenheid kennis met de Franciskanen dier stad zou hebben gemaakt.

Wij stellen St Franciscus het veiligst na *Der Naturen Bloeme*. De breuk met de Fransche literatuur, die zich voor het eerst in *Der Naturen Bloeme* aankondigt, wordt in St Franciscus voortgezet: hevig vaart hij hier reeds los tegen de Arthurromans en andere boerden. Zoodat het ook in Vlaanderen geschreven werd: na 1266, vóór 1273.

Met zijn werk wilde de dichter tegen de dwaze Arthurromans en andere *truffen van minnen*, boerden en fabelen, niet alleen goede lectuur verschaffen; maar ook door het ideaal van armoede, van onthechting en naastenliefde, dat hij in den *edelen vaendragher* van Christus aanschouwde, ingaan tegen de schraapzucht en de wulpschheid, de wereldschgezindheid, waarmede hij leeken en papen, mannen en vrouwen, geheel de wereld behept zag. De zeer pessimistische strekking van den proloog, met zijn verwachting van het einde der wereld en van den oordeelsdag

Dus es domesdach ghenaect

wijst op invloed van het Joachinisme, dat met de komst van de derde wereldperiode, het rijk van den Heiligen Geest, na 1260, de komst van den Rechter voorspelde. Ook heeft het armoede-ideaal van den H. Franciscus den dichter in zijn rijperen leeftijd steeds aangetrokken, omdat hij er het eenige redmiddel uit de algemeene verdorvenheid in begroette.

De vertaling, in *sestien stricken*, samen 10.540 verzen, naar de gewone indeeling in leven en verheerlijking, volgt het origineel op den voet, met een viertal uitweidingen, ter verklaring voor leeken van voorafgaande bijbelplaatsen. Iets van de vrome huivering van Bonaventura's vereering en liefde voor zijn heiligen Vader is er wel in overgegaan, al blijft de bewerking, gewoonlijk zeer breedsprakig, over 't algemeen tamelijk mat³⁾.

Rijmbijbel

Moge Jacob zich eenmaal op het gebied der wetenschap hebben

2) In Tijds. v.T. en L., Tilburg, 1936.

3) Zie een uittreksel in mijn *Geestelijke Epiek der Middeleeuwen*.

gewaagd, toch was het vooral de geschiedenis, die hem aantrok. Zijn voorkeur gaat nu beslist naar de ernstige geschiedenis in het Latijn. Petrus Trecensis (van Troyes), bijgenaamd Comestor (de boekenverslinder), sedert 1164 kanselier van de hoofdkerk van Parijs, had ten grieve van de scholen een Biblia, of *Historia Scholastica* aangelegd: een doorlopend verhaal van het Oude en het Nieuwe Testament, met *additiones* en *incidentia*, vermelding van gelijktijdige gebeurtenissen uit de ongewijde geschiedenis, geographische toelichtingen, en andere verklarende aantekeningen.

Het werk genoot in de Middeleeuwen een ongemeenen bijval, en werd in vele landstalen, geheel of gedeeltelijk, overgezet. Was het op aanvraag, was het uit eigen aandrang, om, zooals hij in den proloog verklaart, het lichtzinnige werk van zijn jeugd te doen vergeven, dat Van Maerlant er de berijming van in het Dietsch op zich nam? Een opdrachtgever, wien het werk wordt aangeboden, ontbreekt, al gewaagt hij wel van een *lieven vrient*, op wiens verzoek hij Comestor's werk zal voortzetten, met de *Wrake van Jerusalem*.

Dit was nu eens geen

favle no boerde
No ghene truffe no faloerde,
Maer vraye rijm ende ware wort (27-29)
Reyne dachcortmighe
Ende daertoe ware leringe.
Der noten ghelijct dese hystorie,
(Dat merct wel in u memorie),
Die bitter hevet buten de flume,
Die scale so ard, dat mense cume
Metten tanden kan gewinnen;
Maer al die soetheit esser binnen. (35-42)

Bidt met mij, zoo gaat hij nog voort, dat God mij, om de verdienste van dit werk, dat

ic dichte van siere wet
Vergheve, dat ic mi besmet
Ebbe in logenliken saken
Die mi de lichtheit dede maken
Vander herten ende vanden zinne,
Ende vander wereliker minne.

Maar tevens moge men bidden, dat God

die nideghe verduwe,
Die altoes versch ende nuwe

Talre stont zijn daer toe gerust,
 Dat hem emmer begripens lust
 Mijn gedichte ende mine wort. (64-77)

En zooals nergens elders vaart hij los tegen zijn benijders, die echter met hun afgunst en jaloerschheid zich zelf slechts schade berokkenen, en er des te bleeker om worden; *smefyer* in zijn tegenwoordigheid, waarom zijn ze valsch en verraderlijk achter zijn rug? Men krijgt bijna den indruk van allerlei gekonkel tegen hem.

De geleerde dissertaties nu, de allegorische uitweidingen, de langdradige beschrijvingen van zijn voorbeeld heeft onze dichter meestal weggelaten of sterk verkort:

Omdat te lanc ware ende te swaer.

Hij neemt wel enkele randaanteekeningen en incidentia over en vult zelfs wel eens zelfstandig aan uit den Bijbel, dien hij zonder twijfel bij het werk onder 't oog had. Niet zelden, vooral in het begin, lascht hij zedenkundige beschouwingen, vermaningen en gispingen in, wekt hij op tot deugd, leidt in 't bijzonder zinspelingen af op de heerlijkheid van de Moedermaagd, Maria.

Bij vs. 27102 na het verhaal van Jesus' Hemelvaart, verklaart hij *Ic sta es af mettesen*. Maar zijn lieve vriend had hem verzocht nog verder te verhalen, hoe God of de Romeinen Jesus' dood hadden gewroken. En tot vs. 34892 wordt dan de verdere geschiedenis van het Joodsche volk tot en met den val van Jerusalem beschreven als de *Wrake van Jerusalem*, aan de hand vooral van den Joodschen geschiedschrijver Flavius Josephus; wiens verhaal hij toch ook weer aanzienlijk verkort.

Hij voltooide den *Rijmbijbel* op Maria's dag, toen haar *onse toeverlaet Jhesus gheboodschept* was, d.i. op 25 Maart, 1271, op welken dag toen het nieuwe jaar begon. Dat doet ons een vaste dateering aan de hand, die ons kan helpen voor de tijdsbepaling van andere werken en die allerlei phantasie in dezen moet beletten.

Deze *Biblia Scholastica*, of kortweg *Scholastica*, zooals het werk door Van Maerlant wordt genoemd en zooals het in de Middeleeuwen algemeen bekend stond, heet nu gewoonlijk *Rijmbijbel*, zooals dergelijke berijmingen van het Bijbelsch verhaal ook elders, b.v. in Duitschland *Reimbibel*, heeten. Het werk is gesteld in dorren kroniekstijl en heeft met poëzie weinig te maken.

Is dit werk aanleiding geweest voor onzen dichter tot moeilijkheden met de Kerkelijke overheid? Zoo schijnt hij het zelf voor te stellen in zijn *Spieghel Historiael*. Hij wil hier de *clergie*, die in dat werk veelvuldig is *gesayt*, door het paepschap laten *maaien*:

Ende oec mede hebbic vaer
 Want den leeken eist te swaer;
 Dat des dat paepschap belgen soude,
 Of ic mi dies onderwinden woude.
 Ende anderwaerven hebbic gewesen
 In haer begripen van desen,
 Want ic leeken weten dede
 Uter Byblen die heimelichede.

(prol. I^e p. 79-85)

anderwaerven beteekent hier: reeds eenmaal, reeds vroeger; *ende* moet na *ende oec mede hebbic vaer* een tweede reden inleiden, waarom hij de *clergie* aan het paepschap wil laten. Hij zegt dus: reeds eenmaal ben ik door hen gelaakt geworden, omdat ik leeken inwijdde in de geheimen van den bijbel.

Wil dat meer zeggen, dan dat sommige geestelijken het hem kwalijk hadden genomen den bijbel onder de leeken te hebben verspreid en er hem lastig om waren gevallen? Wat alleszins mogelijk is. Bedoelt Van Maerlant, dat de hogere geestelijkheid hem voor hare vierschaar had geroepen om hem te onderhooren in verband met zijn *Rijmbijbel*? Ik kan er dat onmogelijk uit verstaan. Was hij ooit werkelijk ter verantwoording geroepen, zelfs indien de hogere geestelijkheid hem dan had goedgekeurd, hij zou niet zoo in 't algemeen van *dat paepschap* hebben gesproken en zeker niet zoo vrijmoedig. Ik kan in de woorden niets anders lezen, dan dat sommige geestelijken het hem hadden kwalijk genomen, dat hij de geheimen van den Bijbel aan leeken had medegedeeld; maar aan de kritiek van die geestelijken hoefde hij zich niet te storen, en stoort hij zich hier ook niet: zoo was het niet de hogere geestelijkheid, de bisschop, nog minder de paus.

Van Maerlant trouwens klaagt er meermalen over, dat hij, dat zijn werk, het voorwerp was van veel nijd en afgunst. Er was in dergelijke klacht bij de meeste Middeleeuwsche schrijvers veel conventie. Reeds in zijn *Alexander*, zijn eerste werk, wendt onze dichter zich tegen zijn benijders; wat hij daar uit zijn voorbeeld overnam. En hoorden wij hem zoo juist niet, in den proloog op zijn *Rijmbijbel*, zijn lezers vragen met hem God te bidden, dat Hij de nijdigheids moge *verduwen*, die er steeds op uit waren, zijn *gedichten en zijn woorden* te vitten en te bedillen? Nu zal het niemand verwonderen, dat sommige van Van Maerlant's uitweidingen, zijn soms al te gewaagde gispingen op de hogere standen en op de geestelijkheid aanstoot hebben verwekt en den nijd, de jaloerschheid nog hebben gevoed. En misschien heeft men in de bewerking van de *Biblia* een gelegenheid gezien om hem sterker aan te vallen.

Maar het kan zijn, dat men later zijn woorden anders heeft opgevat en er in heeft gelezen, dat hij zich voor de hogere geestelijkheid heeft moeten verantwoorden. Heeft Jan De Weert, in zijn *Wapene Rogier*, het zoo begrepen, toen hij, omstreeks 1350, schreef dat Jacob

die bibele in dietsche ontsloot
 Ende voor zijn dicht thoofd hi boot
 Voor dies hadde toren (71-74)

wat echter niet meer hoeft te beteekenen, dan dat hij dit dichtte ten spijt van wie 't benijdde. Er zou echter een legende zijn ontstaan, volgens welke onze dichter zich om zijn *Rijmbijbel* tot vóór den paus zou hebben

moeten verantwoorden. Men ziet er een bevestiging voor in het latere grafschrift, waar het heet:

Quem laus dictandi rhytmos, proverbia fandi
Transalpinavit

maar die woorden, behalve dat ze niets van een zinspeling op een rechterlijk onderzoek bevatten, zeggen alleen dat ‘zijn roem als dichter de Alpen was overgevlogen’; wat niet meer is dan: buiten de grenzen van zijn land was verspreid. En zeker is Van Maerlant nooit in Rome geweest.

In de zeventiende eeuw nu verklaart Esserius, Anglikaansch aartsbisschop van Armagh (Ulster, Ierland) in zijn *Historia dogmatica* (Londinii, 1689, blz. 165), op een gehavend fragment van een vijftiendeuwsch handschrift in een bibliotheek in Engeland (bibliothecae Wigorniensis?) te hebben gelezen: dat een geloofwaardig Duitscher zou gezegd hebben, dat weleer een Vlaming, met name Jacobus Marland, den geheelen bijbel in het Vlaamsch zou hebben vertaald; wat hem door velen zeer kwalijk werd genomen, zoodat hij bevel kreeg zich voor den paus te verantwoorden: zijn boek werd aan een onderzoek onderworpen en ten slotte met allen lof goedgekeurd en hem wederom ter hand gesteld, tot groote beschaming van zijn aanklagers⁴. Hier is er dus spraak van een rechterlijk onderzoek voor den paus zelf. Maar waarop steunt zulke bewering? Was het vanwege dien Duitscher de weergave van een in zijn tijd bestaande legende? En indien er zulk een legende bestond, wat ik voor mij ten zeerste betwijfel, berustte die op meer dan een verkeerde interpretatie van Van Maerlant's woorden in zijn *Spieghel Historiae*?

Men stelt het nu echter gewoonlijk voor, alsof Van Maerlant werkelijk vóór de vierschaar van de kerkelijke Overheid zou zijn gedaagd. Daar dit nu zeker niet voor den paus zelf was, zoo zet men het vermoeden voorop, dat dit onderzoek zal hebben plaats gehad - misschien met medeweten van den paus - voor Jan van Nassau, den toemaligen elect-bisschop van Utrecht, in wiens diocese Damme gelegen was. Men heeft daar nu zelfs een oorkonde ontdekt, met een borgstelling van *dertalfhondert pont* voor een zekeren Jacob van den Damme, en onder zijn borgstellers komt een Heynric van Marlant voor. Zoo oppert men nog de veronderstelling, dat deze Jacob van den Damme onze Jacob van Maerlant zou zijn; en dat deze borgstelling betrekking zou kunnen hebben op eene hem opgelegde geldboete⁵.

Er is dus hoogst waarschijnlijk niet meer gebeurd, dan dat sommigen uit de hogere standen en uit de geestelijkheid, in hun erger om zijn al te vrije uitlatingen over hen, zijn gedichten en woorden vaak trachtten neer te halen en nu in den Rijmbijbel een gelegenheid hadden gezien om hem die verdietsching ten kwade te duiden. Nergens blijkt echter, dat dit tot een gerechtelijk onderzoek zou hebben geleid.

De Kerk als zoodanig is trouwens, en was toen ook niet, gekant tegen de vertaling van de H. Schrift in de moedertaal. En Van

4) Aangehaald door L e l o n g , Boekzaal der Nederduitsche Bijbels, Hoorn, 1764, blz. 210. Vgl. C.A. S e r r u r e , *Jacob v. Maerlant*, o.c., blz. 71-72.

5) G a l l é e in de Gids, 1881, III, blz. 333; vgl. J o n c k b l o e t , o.c., blz. 41. Maar van Maerlant werd niet veroordeeld! Zijn boek integendeel goedgekeurd. Waarom zou hij dan een geldboete hebben moeten betalen?

Maerlant was ook niet de eerste die den Bijbel binnen het bereik van de leeken bracht. Er bestonden in zijn tijd reeds vertalingen van de pericopen, van de psalmen, van het Leven van Jesus⁶⁾. Ja, waren niet van den beginne af gedeelten van de H. Schrift in de moedertaal overgezet? En is zelfs niet de Bijbel-epiek, dat is wel de Rijmbijbel, met als hoogtepunt den *Heliand*, en wat later Otfrid's *Evangelienboek*, de oudste van Europa? Maar de Kerk verlangt daarbij de noodige voorzorg, opdat de gewone lezer, vooral in tijden van ketterijen, niet in dwaling worde gebracht.

Men bedenke daarbij ook, dat volgens de leer van de H. Kerk, niet zoozeer de Bijbel, de H. Schrift, de eerste bron of maatstaf van ons geloof is, maar wel de leer van de Kerk zelf. 'Fides ex auditu' het geloof moet komen door het gehoor: door de prediking van door Christus zelf gezonden en met zijn gezag bekleede leeraars. Christus zond zijn apostelen uit om te prediken en te onderwijzen: wie naar hen zou luisteren, zou luisteren naar Christus. zelf; wie hen zou misprijzen, zou Christus zelf misprijzen. En daarom juist had Christus zijn Kerk ingesteld, opdat die met zijn gezag, onder de leiding en met den voortdurenden bijstand van den H. Geest, zijn leer ongeschonden zou bewaren en voor de komende geslachten verkondigen.

Spiegel Historiael

Men laat dus Jacob Van Maerlant ter verantwoording naar Utrecht trekken. Men laat hem daar kennis aanknoopen met de Minderbroeders, in 't bijzonder met hun gardiaan, broeder Alaerd, op wiens verzoek hij het leven van *St Franciscus* dan zou hebben verdietscht. Maar, zooals gezegd, over het jaar van ontstaan van dit werk, of zelfs vóór of na den *Rijmbijbel*, weten wij niets.

Eerst dertien jaar na den *Rijmbijbel* begon Van Maerlant zijn *Spiegel Historiael*. Heeft hij, die in de vorige jaren zoo vruchtbaar was, al dien tijd gezwegen? Wij weten het niet. Zijn *St Franciscus* zou nog na 1271 kunnen zijn ontstaan, maar toch zeker weer vóór 1273. Een ander van zijn groote werken kan moeilijk later vallen. Men laat hem dan in die jaren de meeste van zijn *Strophische Gedichten* schrijven.

Hebben ambtsbezigheden te Damme zijn tijd in beslag genomen? Kreeg hij geen bestellingen meer? Of hoefde hij niet langer te dichten? Of had hij sedert 1271 immer last met zijn gezondheid? Misschien wel.

6) C.C. De Bruin, *Middelnederlandsche vertalingen van het Nieuwe Testament*, 1934. *De Statenbijbel en zijn voorgangers*, 1937.

Een hoogst vereerende opdracht heeft hem opnieuw tot het dichten bewogen: van geen minderen dan van graaf Floris, *coninc Willems sone* zelf (Prol. vs. 93-100). Dat was dertien jaar na de Scholastica: hij wil *der Bijbelen jeesten* overslaan, omdat hij die *leden es wel XIII jaer* in Scholastica had gedicht, dat *verre ende na* is verspreid (I¹, 12, 1-6). Men zou meenen, dat hij het werk dus begon in 1284. Aldus de uitgevers. Feitelijk zou het moeten zijn 1283: want den 25ⁿ Maart 1271 was eigenlijk de eerste dag van 1271. Doch ook 1271 is het jaar, dat hij de *Wrake van Jerusalem* voltooide, niet den eigenlijken Rijmbijbel; zoodat *Spieghel Historiael* reeds in 1282 kan zijn begonnen⁷⁾.

Na de eerste Partie, ruim 30.000 verzen, voltooid te hebben, zette hij onmiddellijk het werk voort met de derde: dat moet geweest zijn, nadat Philippe, de zoon van Lodewijk den Heilige, reeds dertien jaar koning was (III¹ 8, 37 vlg.).

Nu es sijn sone Philip nere
Ende hevet XIII jaer gehad de ere.

Lodewijk de Heilige stierf den 25ⁿ Augustus 1270; op 25 Augustus 1283 was Philippe dertien jaar koning geweest. Schreef Van Maerlant dit kort daarna, dan kon hij in 1284 aan de derde Partie hebben gewerkt. Hij werkte er nog aan in 1286: in III⁸, 89, 221 zegt hij dat *Gyoot* zeven jaar graaf van Vlaanderen is, sedert den dood van Margareta. Deze overleed den 10ⁿ Februari 1279. Zoo schreef Van Maerlant dit in 1286. Van Maerlant zou er dus wat meer dan twee jaar aan hebben besteed. Het bevat omstreeks 40.000 verzen. Ook over de eerste Partie kan hij bijna twee jaar, 1282-1284, hebben gearbeid.

De vierde Partie zou hij dus reeds hebben begonnen in 1286; hij schreef er echter niet meer dan 18.000 verzen van. En toch, in 1288 was hij er nog mee bezig. Een zestal hoofdstukken vóór het einde, sprekende van Jan, hertog van Brabant, zegt hij: *Jan, die Limborch nu heeft gewonnen* (IV⁵, 28, vs. 28); dat is na den slag bij Woeringen in 1288, en dat kan zijn van 1289 af tot 1294, in welk jaar de hertog overleden is; al schijnt *nu* op een gebeurtenis te wijzen uit het nabije verleden, dus eerder in 1288-1289.

Nog een zestal hoofdstukken is de dichter voortgegaan, doch heeft daarna afscheid van zijn werk genomen met de woorden:

Ende verstaet dat Jacob moet
Van Merlant rusten terre stede
Vander vierder paertijen mede

7) Aldus Te Winkel: wat hoogst waarschijnlijk is.

Ende beiden tot dats hem God jan
 Dat hire weder coemet an,
 Omme te dichtene in redene claer
 Die dinghen, dierre volghen naer. (IV³, 34, 32-38)

Dat was het einde. Nooit is hij tot zijn werk teruggekeerd. Sedert jaren reeds had hij last met zijn gezondheid. Van den aanvang af had hij Maria gebeden, dat zij hem *sin ende ghesonde daghe* moge schenken om het boek tot een goed einde te mogen brengen in boete voor zijn zondig leven (87-92). Vreesde hij toen reeds, dat zijn gezondheid onder den arbeid zou bezwijken? In geen ander van zijn prologen toch hooren wij hem dergelijke bede doen. Aan het einde der eerste Paertie gekomen, voelde hij zich ook reeds vermoeid. ‘En hier’ zeide hij

willic van miere pinen
 Maken ruste ene stonde.

Hij had als een voorgevoel, dat hij zijn onderneming nooit tot het einde zou kunnen afwerken. Daarom was het wel, dat hij de tweede Paertie voorloopig oversloeg. De nieuwere geschiedenis, de geschiedenis van Arthur en Karel den Groote, de geschiedenis der kruistochten trok hem aan, en die wilde hij vooraf voltooien, indien het hem gegund werd.

Over zoovele jaren dus, van 1287 af, zien wij Van Maerlant den last en de vermoeienis dragen van een kwijnende gezondheid. En het kan heel goed zijn, dat hem die ook reeds vroeger kwelde en hem van allen ernstigen, langdurigen arbeid deed afzien, tot een vereerende opdracht hem weer tot het dichten zette. Zou ten slotte herstel van gezondheid hem al niet reeds hebben aangezet om Voorne te verlaten en naar zijn geboorteland terug te keeren? Misschien is hij immer sedert omstreeks 1266-1270 eenigszins lijdend geweest.

***

De *Spieghel Historiael* is de bewerking van het *Speculum Historiale* van den Dominikaan Vincentius van Beauvais, raadsman en bibliothecaris van Lodewijk den Heilige. Dit is zelfs het derde deel van het *Speculum Majus*: een reusachtig encyclopaedisch werk bestaande uit een *Speculum naturale*, een *Speculum doctrinale* en een *Speculum historiale*, dat in 1256 voltooid werd. Het zou een repertorium zijn van alle toen ten tijde gekende wetenschappen. Het is in vele opzichten erg naïef, vol kinderachtig wondergeloof en zeker geen vooruitgang op andere, ook historische, werken van vroeger. Maar ook die encyclopaedie beleefde een ongehoorden bijval.

Van Maerlant ondernam dus de bewerking van het *Speculum Historiale* op verzoek van den Hollandschen graaf Floris V, die in zijn vroegste jeugd op Voorne verbleef, toen onze dichter er te Maerlant woonde. En nu is het toch weer vreemd, dat ook dit werk, in Vlaanderen geschreven, aan een Hollandschen graaf werd opgedragen. Bestond er dan aan het hof der Dampierre's geen belangstelling voor de dietsche letteren?

De dichter verdeelde zijn werk in vier *Paertien*. De eerste loopt van de schepping tot de regeering van keizer Claudius (ca. 30.000 vs.). De tweede bevatte de geschiedenis tot 381: voornamelijk kerkgeschiedenis. Hij sloeg ze voorloopig over; ze werd later voltooid door Philips van den Dam Utenbroke. De derde *Paertie* (ca. 40.000 vs.) loopt van 381 tot 802; hij begon de vierde, die gaat tot 1113; doch geraakte niet verder dan het derde Boek, ca. 18.000. Lodewijk van Velthem, die zijn werk voortzette en er nog een vijfde *Paertie* aan toevoegde, verklaart dat Jacob in de vierde *Paertie sijns levens faeliede*, waaruit zou volgen dat Van Maerlant niet zoo lang na 1288 zou overleden zijn.

Geheel de wereldgeschiedenis wordt door Van Maerlant gezien in het licht van een hoogere wereldbeschouwing, van de Openbaring der erfzonde en der Verlossing: hoe de zonde de wereld tot een 'werrelt', een war-eld had gemaakt. Hierin komt zijn persoonlijkheid uit: zijn *Spieghel Historiael* wordt een geschiedenis van Gods wegen over de wereld en over den mensch, en is dan ook grootendeels Kerkgeschiedenis. Hij liet echter de Bijbelsche geschiedenis achterwege, omdat hij die in zijn *Scholastica* reeds had verhaald. Hij besnoeide in zijn voorbeeld wat al te uitvoerig was beschreven, verzweeg de *clergies* die hij voor leeken te zwaar achtte en ook liefst, om verdere moeilijkheden te vermijden, aan *dat paepscap* overliet; zoodat hij Vincentius voor de helft verkortte. Maar hij toetste soms wel zijn voorbeeld aan andere bronnen, kerkvaders of kerkelijke schrijvers, en vulde het hieruit menigvuldig aan. In 't bijzonder weidde hij uit over den gouden tijd der kruistochten, met behulp van het werk van Albertus Aquensis, *Historia Hierosolymitanae expeditionis*; en verder over de geschiedenis van onze gewesten, van Brabant, Vlaanderen en Holland, waarbij hij gebruik maakte van het *Chronicon Egmondianum*, dat Melis Stoke toen reeds voor Floris V had vertaald⁸⁾; zoodat ongeveer 10.000 verzen eigen werk van Van Maerlant zijn.

Toch ontbreken ook hier de wijze lessen en moralisatiën niet. In 't bijzonder, meer dan elders vaart de dichter uit tegen *die scone*

8) Aldus Te Winkel, *Maerlants werken als spiegel der dertiende eeuw*, 2e uitg. blz. 373.

walsche valsche poeten Die meer rimen dan si weten. Hij heeft zelfs een heel hoofdstuk gewijd aan *tscelden jegen die borderers* de boerdenvertellers. Wat hij hun voornamelijk verwijt is, dat zij

Vraye ystorien vermorden
Met scone rime, met scoenre tale,
Omdat die worden luden wale
Entie materie es scone ende claer
So doen sise verstaen vor waer.

(IV⁷ 29; vs. 2-6)

Wat hij hun dus verwijt is zedelijke ernst: zij *vermorden* de geschiedenis terwille van wat mooie woorden en mooie rijmen. Hij integendeel wil geschiedenis, wil waarheid, want

Jacob en dicht niet daernaer
Anders dan hi hout over waer.
(Hist. v. Troyen vs. 1927-28)

Ook

Nieman en wane no en peinse
Dat ic dit in boerden veinse.
(Sp. Hist. prol. 19-20)

Het gezag van Vincentius staat voor hem boven allen twijfel verheven. Hij vult hem wel aan, verkort hem ook, zooals gezegd; stelt wel eens een ander gezag tegenover het zijne; maar spreekt hem nooit tegen. Komt diens voorstelling niet overeen met wat hij zelf in vroeger werken dichtte, dan zal hij liever fabelen in zijn eigen werk aannemen, dan afwijken van Broeder Vincent; die moest het wel beter weten, want dat was Latijn, de taal der wetenschap. En zoo komt hij wel eens van den drop in den regen. Hij verlaat de schoonheidsbronnen en geraakt verzeild in de meest phantastische elucubraties van den tijd. Zoo wil hij nu eens Arthurs geschiedenis naar waarheid verhalen. En hij komt met Vincentius hiervoor bij Geoffroy van Monmouth's *Historia regum Britanniae* en *Vita Merlini* terecht. Maar terwijl Vincentius zich met enkele uittreksels tevreden stelt, omdat hij geleerd had het werk als geschiedbron te wantrouwen, neemt onze dichter het geschrift zelf ter hand en haalt er heel wat meer uit aan. Wat de geschiedenis van Karel den Groote betreft, is, voor Vincentius en voor hem, behalve andere phantastische maar Latijnsche, verhalen, zijn voornaamste bron

Tulpijn, derdsche bisschop van Riemen
Die el niet en screef van niemen
Danne waer. (Sp. Hist. IV¹, 2, vs. 1-3)

de *Historia Caroli Magni et Rolandi* van den Pseudo-Turpijn. En zoo krijgen wij, in plaats van het sublieme *Chanson de Roland*, de wel wonderbaarlijke, maar veel minder dichterlijke voorstelling van dezen laatste.

Nog andere epische verhalen, stof der chansons de geste, had Vincentius uit Latijnsche kronieken, die ze op hun manier hadden verwerkt, van Hugo van Fleury, van Helinand met het *Iter Caroli Magni ad Hierusalem* ingelascht. En zoo ook de vriendschapssage van *Amise en Amelise*⁹⁾. Ook Van Maerlant heeft dat als geschiedenis overgenomen. Verder had hij uit zijn voorbeeld reeds een reeks Mariamirakelen gelicht en afzonderlijk uitgegeven, die hij nu weer in zijn *Spieghel Historiael* vermeerderd opneemt: alle zonder eenige, zelfs aesthetische, waarde en van de meest phantastische vinding, met misschien één enkele uitzondering¹⁰⁾.

In sommige nu van deze meer litteraire stukken komt toch nog over ons hier en daar de warme en machtige adem der poëzie, en wreekt de Muze zich op den *clerc*. Maar meestal is ook de *Spieghel Historiael* gesteld in dorren kroniekstijl, zelfs in weinig verzorgde taal, met zwak rythme en met meer stoplappen dan elders.

- 9) Het epos van twee vrienden-dobbelgangers: Amiles wordt door Hardré bij den keizer Carlemagne (zoo wordt het met de Karel-stof verbonden) beschuldigd van ongeoorloofden omgang met 's keizers dochter Belissent. Amis treedt in zijn plaats als kampioen op in een godsgericht en verslaat Hardré. Zoo kan Amiles Belissent huwen. Maar Gods straf komt over den bedrieger: Amis wordt met melaatschheid geslagen, door zijn vrouw en door allen verstooten. Eens komt hij bij Amiles. Amis, zoo heeft een engel hem in een droom verklaard, kan door het bloed van de twee kinderen van Amiles genezen worden. Na korten strijd met zich zelf stemt Amiles in het offer toe; doch door Gods tusschenkomst worden de geofferde kinderen tot het leven teruggeroepen. Reeds Rodulphus Tortarius had dit op het einde der XIe eeuw in 't Latijn verhaald.
- 10) Zie het voorbeeld in mijn *Geestelijke Epiek der Middeleeuwen*.

Ontwikkelingsgang

Aan het einde van dit overzicht van Van Maerlant's epische werken komen wij nog even op een conclusie terug, die reeds meermalen werd aangeduid en nu voldoende uit het voorgaande blijkt.

Men heeft in zijn leven wel eens twee perioden onderscheiden; en zoo luidt nog de gewone voorstelling, die velen van hem hebben: een periode waarin hij romans dichtte, en een andere, waarin hij zich nog alleen op geschiedenis en wetenschap toelegde. Men heeft van bekeering gesproken: van een afkeer van de wereld van fabel, fictie en leugen, naar de wereld der feitelijke waarheid. Laten wij elkander hierin goed begrijpen. Van een zulke bekeering kan er bij Van Maerlant eigenlijk geen spraak zijn. Nooit heeft Van Maerlant gemeend, dat hij fictie schreef:

Jacob en dicht niet daernaer
Anders dan hi hout over waer.

Niet alleen zijn *Alexander*, maar ook zijn *Historie van den Grale*, zijn *Merlijn*, zijn *Historie van Troyen*, al zijn zoogenaamde romantische werken, waren volgens hem geschiedenis. Hij meent, dat alles wat daarin wordt verhaald ook werkelijk zoo is gebeurd. Reeds in 't begin van zijn *Alexander* stelt hij dezen, evenals Karel den Groote en Attila, op gelijken voet met Arthur en Walewein en met de helden van Troja, als geschiedkundige personages; maar zijn held overtreft hen allen. Ook controleert hij zijn bronnen, wijzigt hij zijn voorbeelden volgens wat hij elders heeft gevonden, vult hij ze aan, trekt ze in twijfel, beschuldigt ze van leugen, verbetert ze volgens wat hem meer met de waarheid schijnt overeen te komen. De kunst van den clerk was de feitelijke waarheid van het gebeurde. De *Aeneis* van Vergilius, de *Ilias* van Homeros, de *Achilleis* van Statius en de *Metamorphosen* van Ovidius zelfs waren volgens hem geschiedenis. Wat geschreven was, moest waar zijn.

Maar bij de bewerking van zijn Fransche modellen, bij de lezing ook misschien van Fransche romans, had hij meermalen moeten ervaren, dat hun voorstelling afweek van wat hij in andere, volgens hem betrouwbaardere, vooral Latijnsche schrijvers vond. Dat maakte hem op den duur wantrouwig tegenover alles wat in het Fransch

was gesteld. En er kwam een tijd, dat hij zich van hen afwendde en *wat walsch is valsch is* verklaarde, om nog uitsluitend in Latijnsche modellen de waarheid te zoeken die hij verlangde. Dan smaalde hij op de menestreelen, op de Fransche poëten die meer *rimen dan si weten*, op hun truffen en hun boerden: waarheid werd nog alleen verkondigd in het Latijn.

Hij ging dus naar de Fransche gedichten, niet om hun schoonheid, maar om hun waarheid. En het verwijt dat hij hun doet is niet, dat ze geen schoonheid zouden hebben voortgebracht, maar steeds: dat zij liegen, dat zij van de waarheid afwijken, dat zij, ja, *meer rimen dan si weten*. Geheel het werk van Van Maerlant, van den *Alexander* af, wilde op die wijze geschiedkundig werk zijn. Er loopt één lijn door zijn letterkundige bedrijvigheid. Men zal misschien meenen, dat die eerste werken toch feitelijk romans waren, terwijl hij in een latere periode wel degelijk aan geschiedenis deed, met *Rijmbijbel* en *Sphiegel Historiael*: dat zich dus ook de aard zelf der werken die hij vertaalde gewijzigd heeft. Dat is inderdaad zoo. Maar die romans waren toch voor hem geschiedenis. In zijn vroegste jaren als schrijver stond hij meer te midden van de Fransche literatuur: van wat ook in de kringen, waar hij werkte, als literatuur was bekend. En hij heeft toen daaruit overgenomen. In zijn jeugd kan hij ook meer genoeg aan dergelijke geschiedenis hebben gehad; en zijn gunners zullen hem om geen andere hebben gevraagd. Met het *Speculum Historiale* heeft hij trouwens eerst zeer laat kunnen kennis maken; en met de *Historia biblica* misschien niet vóór hij zich tot het Latijn had bekeerd. Met de jaren is ook de keuze van zijn onderwerpen ernstiger geworden.

Heeft Van Maerlant ooit in de Fransche literatuur eenig onderscheid in de romantische voortbrengselen gemaakt: als tusschen romans van zuivere fictie en geschiedkundige romans; zoodat hij als clerk zich bij voorkeur tot deze laatste heeft gewend? Dat blijkt nergens. Wij komen hier echter dadelijk op terug, bij de vraag naar de waarde van Van Maerlant's kunstopvatting. Intusschen ligt zijn zoogenaamde bekeering alleen in de keus van zijn bronnen. Wat hij steeds heeft willen bieden is *nutscap ende waer*. De roeping van de kunst was voor hem nuttige en ware dingen te leeren. In de kunst der menestreelen zag hij alleen geen waarheid; en daarom was ze hem uit den boeze. Nadat het Fransch hem in zijn waarheidsliefde niet meer bevredigde, heeft hij het den rug toegekeerd en *nutscap ende waer* nog uitsluitend in het Latijn gezocht. Van Maerlant was eerst en vooral *clerk*.

Hij heeft zich trouwens nooit met den geest dier romantische poëzie geheel eens gevoeld. Het is begrijpelijk, dat hij in zijn jonge jaren eenigszins is opgegaan in de galanterie dier ridderwereld;

hij zal er later genoeg zijn leedwezen over uitdrukken en om vergiffenis smeeken; maar ook hierin komt de christen clerk wel eens om den muur kijken en haast hij zich Maria boven alle schoonheid te verheffen, tot hij ten slotte al dat wufte gebeuzel *hoerdom* noemt en hij als christen geen andere liefde meer zal verheerlijken dan de trouwe huwelijksliefde, die zich niet door den hartstocht, maar door de rede en het geloof leiden laat. Ook van zijn *Alexander* af treedt hij op als zedenhervormer en als verspreider van nuttige wijsheid en kennis, wanneer hij er gelegenheid toe vindt.

Is nu deze opvatting van de poëzie een vooruitgang? Beteekent zij cultuurhistorisch een aanwinst? Wij zouden de vraag niet stellen, indien TE WINKEL ze niet bevestigend had beantwoord. Deze zegt: ‘Van Maerlant kon geen vervalsching der geschiedenis, met welk goed doel dan ook, toelaten. De ridderromans toch waren in Van Maerlant's tijd misschien even groote beletselen voor het verwerven van zuivere geschiedkennis, als nu de historische romans; zij deden dus veel meer kwaad, dan werken van zuivere verdichting kunnen doen, ja de omstandigheid, dat menigeen ze zelfs voor onvervalschte geschiedenis aanzag, maakte, dat een waarheidslievend geschiedschrijver er niet te krachtig kon tegen waarschuwen. Is het ons nu mogelijk beter dan in de middeleeuwen waarheid van verdichting te onderscheiden, dan hebben wij dat aan mannen als Maerlant te danken; en het is een bewijs van laakbare ondankbaarheid, wanneer wij het in naam der poëzie betreuren, dat Maerlant en zijn school de ridderromans hebben vernietigd. Wanneer verdichting de plaats der waarheid inneemt, dan is het eene weldaad, de indringster te verdrijven en voor beiden haar eigen veld af te bakenen. De ware poëzie wordt daarmee niet benadeeld: zij heeft nog stof genoeg, al wordt het haar verboden de geschiedenis te vervalschen. Maerlant heeft dan ook alleen de poëzie naar haar eigen terrein gedrongen en haar daar vrijgelaten, al wist zij dan ook in den aanvang niet, hoe zij zich daar moest bewegen. De wetenschap heeft hij daarentegen krachtig bevorderd. Evenals Vincentius heeft hij meegewerkt om van de geschiedenis een wetenschap te maken, door haar te dwingen de tolk der waarheid te zijn¹⁾.

Wij geven gaarne toe, dat Van Maerlant veel gedaan heeft voor het verspreiden van nuttige kennis en wetenschap. Dat zal wel altijd een van zijn voornaamste verdiensten blijven, al ligt deze buiten het gebied van de kunst. Uit hem voornamelijk hebben onze vaders de geschiedenis geleerd. Wel was dat geen betrouwbare

1) Te Winkel, *J.V. Maerlant's werken als spiegel van de XIIIe eeuw*. 2^e dr., blz. 402.

geschiedenis; het was de geschiedenis zooals de Middeleeuwen die kenden uit de groote encyclopaedische werken van dien tijd, welke door Van Maerlant binnen het bereik ook van leeken werden gebracht. Zoo hebben onze vaders kennis gemaakt met de groote figuren, de beroemde helden en heldinnen, de wereldschokkende gebeurtenissen van het verleden, en ze hebben die kennis dan op velerlei wijze voor de kunst en voor de beschaving dienstbaar gemaakt. Wel hebben zij allerlei fabelen in den koop bijgenomen. Want de kritiek was nog zeer onbeholpen en stond nog ten volle onder den druk van wat toen algemeen als gezag werd erkend. Ze mist vooral nog alle historisch inzicht in de verscheidenheid der culturen en stelt dan ook alle gebeurtenissen voor in de vormen van de Middeleeuwsche samenleving. Maar ze was er, althans in aanvang, wat inderdaad wel heeft kunnen bijdragen tot een beter onderscheid van geschiedenis en verduitsel, althans tot een beter begrip van de historische waarheid. En ze zag het verloop der gebeurtenissen in het licht van een hooger idee, die de christelijke wereldbeschouwing was.

Wat wij echter aan Van Maerlant verwijten is, dat hij de kunst heeft gevoerd op de wegen van het nuttige, het geschiedkundig verhaal en op die wijze de poëzie tot geschiedenis en wetenschap heeft neergehaald. De waarheid die hij nastreefde, en de didactische school na hem, was de waarheid van het geschiedkundig gebeuren. Zoo behandelt hij ook de geschiedenis in de vormen van de poëzie, op rijm²⁾. Moest dat de verwarring tusschen geschiedenis en verduitsel niet blijvend in de hand werken? Moest dat de opvatting niet versterken dat, wat geschreven stond, waarheid, geschiedkundige waarheid, was?

Van Maerlant, zegt men, kon geen vervalsching der geschiedenis, met welk goed doel ook, toelaten. Wij zouden dit kunnen waardeeren, indien zijn kritiek beperkt was gebleven tot die werken, die inderdaad geschiedenis wilden geven. Maar alle romanliteratuur is voor hem *boerde* en *faloerde*, *truffe* en bedrog, het werk van *menestreelen*, van *boerderers*, niet van *clerken*.

Hij wil niet alleen de geschiedenis van Karel den Groote, of die van Rome en Troja zuiveren; hij kant zich evenzeer tegen de boerde van den Graal en van Merlijn; hij ergert zich aan de truffen van Perceval en van Lenva, evenals aan de boerde van den Reinaert. Alle romans zijn voor hem boerden. En hij zit niet weinig verlegen met het werk van de groote clerken Vergilius en Home-

2) Toch was het proza als kunstvorm in zijn tijd reeds beoefend in de kringen voornamelijk van onze mystiek. Doch Van Maerlant heeft dit nog niet erkend.

ros, wanneer zij in tegenspraak komen met Dares en Dictys. Hij neemt Ovidius over en Statius met hun louter verdichtsels, omdat hij er echte geschiedenis in zag. Want clerken konden niet liegen.

Heeft hij werkelijk gedacht, dat de Fransche dichters, de menestreelen in hun scheppende werken geschiedenis wilden bieden, maar door onwetendheid, door gebrek aan ernst, door behaagzucht, om wat mooie rijmen en woorden, om den broode vooral, van de waarheid waren afgeweken en dan maar hun eigen verzinsels als heusche werkelijkheid hadden opgedischt? Dien indruk toch maakt geheel zijn kritiek van hun kunst. Hij moge dan al hierin de mentaliteit vertegenwoordigen van den gewonen Middeleeuwer, als zou alles wat geschreven is ook inderdaad zijn gebeurd, of bedoeld om als werkelijk gebeurd te worden aanvaard.

Dat stelt de vraag naar de laatste bedoeling van de dichters dier tijden: wilden zij werkelijk, dat hetgeen zij dichtten ook als waarachtig gebeurd zou worden erkend? Waar is het bewijs, dat scheppers van hoofdsche romans, want dezen komen hier voornamelijk ter sprake, geen schoonheid wilden voortbrengen, maar geschiedenis schrijven? Chrestien de Troyes verklaart zelfs uitdrukkelijk, in zijn *Erec*, dat de dichters souverain over hun onderwerp beschikten. Zij behandelden hun stof naar eigen inzicht en verbeelding. Zelfs de dichters der chansons de geste bouwden hun onderwerpen eigenmachtig op. Tot de vertellers toe van heiligenlevens en mirakelen putten vaak uit de eigen verbeelding, als wat zij verhaalden slechts stichten kon. Het was den dichters vooral te doen om een boeiend verhaal van heldhaftigen strijd, van avontuur of galanterie, om een algemeen menschelijk conflict, om de ontleding van het menschelijk hart; om een spel van allegorie en symboliek, waaraan zij het leven inbliezen en het uitzicht gaven der waarheid, omdat de kunst haar verbeeldingen zich wil zien ontwikkelen volgens de lijnen der werkelijkheid. Bij een algemeen heerschende opvatting, dat wat geschreven wordt waarheid moet zijn ware een literatuur als die van den Roman de la Rose, van Guillaume de Lorris zelfs, of van zoovele zuivere novellen eenvoudig ondenkbaar. Zelfs de uitdrukkelijke vermelding van een bron mag ons niet omtrent de ware bedoeling misleiden: een dichter wil nu eenmaal geloofd worden, omdat anders de bekoring van zijn kunst teloorgaat; maar daarom nog niet, dat men zijn verdichtsels ook voor echt gebeurd zou houden. De ‘figmenta en deliramenta poetarum’, waarvan bisschop Radbodus van Utrecht reeds om 900 gewaagt, zijn wel te allen tijde bij de ontwikkelden bekend geweest. De dichters zelf die een bron of een voorbeeld volgden gingen er zeer vrij mee om, lieten uit, laschten in, verhaalden anders, schiepen het om tot iets heel nieuws, verwikkelden het met motieven van elders, beschikten

met één woord souverain over hun stof, bekommerd alleen om te behagen, terwijl zij het verhaal van geschiedenis aan kroniekschrijvers overlieten. Nergens blijkt, dat de dichters van wat wij nu als verbeeldingswerken beschouwen, er aan gedacht hebben heusche geschiedenis te leveren.

Doch blijven wij te onzent. Zou men meenen, dat onze oudere dichters niet ‘verzonnen’, niet ‘verdichtten’? Dat zij alleen bewerkten wat zij in kronieken hadden gevonden of wat hun als geschiedenis was overgeleverd? Of dat wat zij dichtten door hen voor geschiedenis werd gehouden en als geschiedenis aangeboden? Maar ook hier zou geheel hun werkwijze ons reeds kunnen overtuigen, dat zij geen ander doel nastreefden dan schoonheid te scheppen en op de eerste plaats te behagen. Zelfs wanneer zij vertalen, veroorloven zij zich allerlei vrijheid tegenover hun voorbeeld: lasschen in, laten uit, veranderen naar eigen inzicht, werken om, trachten zelfs op hun wijze te verbeteren: door een andere schikking der episoden, door meer samenhang, ter wille van een andere opvatting van ridderschap of kieschheid, enz.; met één woord steeds om aesthetische redenen. Van Maerlant is de eerste, die verbetert ter wille van grooter geschiedkundige waarheid. Vóór hem hooren wij nergens een dichter, die bij afwijking van zijn bron verklaart dit te doen, omdat zij liegt, omdat zij niet de waarheid zou hebben getroffen. Zoo blijken zij reeds een veel juistere en hoogere opvatting te hebben van het onderscheid tusschen verdichting en waarheid dan Van Maerlant, al waren zij zich den aard van dit onderscheid misschien niet ten volle bewust, of al kommerden zij er zich niet om. Zij wilden behagen, niet leeren.

Zal men zeggen, b.v. dat de dichter van den *Walewein* in zijn avonturen-symboliek heusche geschiedenis wilde schrijven? Hij laat ze integendeel zich afspelen juist in het rijk van Koning Wonder. Of wanneer de dichter van *Karel ende Elegast* den grooten Keizer op een rooftocht uitzendt, al verklaart hij dan nog zoo uitdrukkelijk ‘Vraie historie ende al waer Willic u tellen’, meent men, dat hij werkelijk zou hebben verlangd dat wij dit inderdaad als een ware gebeurtenis zouden aanvaarden? Maar Van Maerlant en zijn school, met Jan van Boendale, zullen er heftig verzet tegen aantekenen en verklaren dat ‘Carle noit en stal’. En zulk een bemerking kenschetst het verschil in de opvatting.

Hiermede wordt niet beweerd, dat ook onze dichters allen, voornamelijk wanneer zij vertaalden, ten volle beseften, dat het slechts verdichtselen waren. Het is mogelijk, dat meer dan één onder hen, evenals Van Maerlant, toen hij zijn ‘romantische’ werken schreef, heeft gemeend, dat hij met geschiedenis had te doen. Nog veel meer zullen de lezers, de zoo lichtgeloovige lezers der Middeleeu-

wen, evenals trouwens nog op onze dagen, die verdichtfels voor waarheid hebben gehouden. In die omftandigheden kon het goed zijn er op te wijzen, dat niet alles wat gefchreven stond ook gefchiedkundige waarheid was. Maar juist: dat doet Van Maerlant nooit. Nergens blijkt, wat TE WINKEL beweert, dat Van Maerlant's kritiek alleen die romans zou treffen, waarin verdichting de plaats der waarheid wilde innemen; dat hij aldus de ware poëzie niet benadeeld, maar ze naar haar eigen terrein gedrongen en ze daar vrijgelaten heeft. Nergens maakt hij een onderscheid tuffchen gefchiedkundig werk en verdichtfel; nergens bakent hij hun eigen veld af. Zijn veroordeeling treft alle kunst: zoowel die over *Alexander* als over *Peroeval*, over *Merlijn*, over den *Graal*, over den *Bere Wisselauwe*; enz. Alles wat walsch is, is voor hem boerde en faloerde. Zijn kritek geldt alle romans, omdat hij meende dat men in alle gefchiedenis wilde geven. Aan het Latijn hechte hij onvoorwaardelijk geloof. Hij verkiest den *Alexander* zooals die vertaald werd door Vincentius, en neemt dan zelfs de phantastische bronnen ever, die zijn eerste voorbeeld had geweerd; hij neemt *Amise en Amilius* over, het *Chanson de Roland*, volgens Tulpijn, omdat dat alles bij Vincentius stond; hij neemt Geoffroy van Monmouth over en verwerpt alleen den Graal; omdat noch Vincentius noch Geoffroy er over gewagen.

Zoo hebben het ook de dichters uit de didactische fchool begrepen. Wanneer b.v. Jan Van Boendale als eerste vereifchte voor een echt dichter vermeldt *Warachtichede*, waarheidsliefde, dan is dat liefde voor de feitelijke waarheid:

Met rechte sullen dichters plien
Datsi loghene sullen vlien.

Wie eenmaal op leugen wordt betrap, heeft dan ook *dichten verboot Ende verlorene dichters name*. Vooral, gaat hij dan voort, zal hij waarheid nastreven *in hystorien*. En hier zou een begin van onderscheid tuffchen gefchiedenis en fictie kunnen doorschemeren. Maar het is ook bij hem slechts een toepassing van het algemeen beginsel der waarheidsliefde op een bijzonder terrein, waar die voornamelijk moet in acht genomen worden; dat een dichter daarbuiten vrij mag phantaseeren, wordt nergens gezegd. Slechts een paar uitzonderingen worden toegelaten: de fabel en de parabel, om de nuttige leer en om het voorbeeld van God zelf. Ook mag men wel eens een *boerdekinj vertrecken*:

Daer omme lachen die liede
Opdat en is niemans lachter

om dus even te doen lachen, als het niemand kan fchade doen.

Toch *bleeft beter achter* omdat men nooit zal liegen, en omdat wij voor alle ijdele woorden zullen geoordeeld worden (Lekensp. III, c. 15). Zooals men ziet, hier is nergens plaats voor zuiver scheppende romanliteratuur.

Dat zulk een opvatting bij zulk een veroordeeling cultuurhistorisch een vooruitgang zou zijn, dat wij daaraan het onderscheid tusschen waarheid en verbeelding in de Middeleeuwen zouden te danken te hebben, zal wel niemand aanvaarden. Indien we dan al aan Van Maerlant de verdienste laten onze vaders geschiedenis te hebben geleerd, aan den anderen kant kunnen wij niet anders dan betreuren, dat de wijze, waarop hij zich tegen alle verbeeldingswerk heeft gekant, onze kunst heeft afgeleid op de noodlottige banen van de didactiek, die eeuwen op haar heeft gedrukt. Gelukkig heeft het gezond verstand nog velen gered en werd er, ook na Van Maerlant, nog heel wat verbeeldingswerk gedicht.

Maar de Muze heeft zich gewroken. Zijn 'romantische' werken bezorgen ons ten minste nog eenig aesthetisch genot; er zouden daaruit wel passages kunnen geëxcerpeerd worden van boeiend verhaal of kleurvolle beschrijving. Maar zijn *Rijmbijbel* en zijn *Spieghel Historiael* zijn berijmde kroniek. En treft ons ook soms hier een of andere plaats, waar de kroniek eenigszins tot poëzie stijgt, dan is het in die verhalen van de epische kunst der chansons de geste, welke Vincentius als geschiedenis had opgenomen en Van Maerlant als zoodanig had aanvaard. En ook op deze wijze heeft de Muze zich gewroken, dat, waar hij de Fransche schoonheidsbronnen weert, zijn Latijnsche historische bronnen hem wel eens nog minder geschiedenis aan de hand hebben gedaan.

Strophische Gedichten

Den grootsten roem als dichter heeft Van Maerlant zich verworven door zijn zoogenaamde Strophische Gedichten¹⁾. Zij heeten aldus, omdat zij niet in paarsgewijs rijmende verzen, maar in strophen zijn gesteld. De bouw dezer strophe verschilt echter van die van de strophe der Provençaalsche poëzie; b.v. van die van Hadewijch. Deze is gebouwd op het beginsel der drieledigheid: de eerste twee leden symmetrisch gebouwd, b.v. ab ab of aab aab, worden gevolgd door een derde, met andere, of met geheel of gedeeltelijk dezelfde rijmen, maar asymmetrisch gebouwd, b.v. ba bab; of cd dc, enz.

In de strophe van Van Maerlant is de bouw door geheel de strophe symmetrisch: vier disticha met hetzelfde rijm aa worden telkens gevolgd door een versregel met een ander rijm, die er als een staart achter komt: *rhythmus caudatus* of *rime couée*: aab aab aab aab. Aan het einde komt dan gewoonlijk nog een dertiende versregel met hetzelfde b-rijm, die de strophe als afsluit, waarom dit vers, en dan ook de geheele strophe *clausule* wordt genoemd; zoodat de gewone, volledige bouw wordt: aab aab aab aabb. Op verdere bijzonderheden als ook op afwijkingen van dezen algemeenen vorm zal bij ieder der volgende Gedichten gewezen worden.

Deze strophenvorm, hoewel uit Latijnsche voorbeelden ontwikkeld, schijnt toch een eigen schepping te zijn van onzen dichter²⁾.

De authenticiteit

Aan den maker van de Strophische Gedichten hebben de uitgevers J. FRANCK en VERDAM een hoofdstukje gewijd. Zij besloten tot de echtheid en meenden dat, in spijt van enkele bezwaren, die men tegen een of ander zou kunnen maken, er geen afdoende

- 1) Wij gebruikten de uitgave van J. Franck en J. Verdama, Groningen, 1898. De nieuwe, herziene druk door J. Verdama en P. Leendertz Jr., Leiden, 1918, stond ons niet altijd ter beschikking, hoewel wij er toch in hebben kunnen nagaan waar deze van de andere afwijkt, om er in onze behandeling rekening mede te houden.
- 2) Het woord *clausule* zelf komt echter bij onzen dichter niet voor, dan in het opschrift *Die clausule vander Bible*.

reden bestond om ze aan Van Maerlant te ontkennen. TE WINKEL, die het uitvoerigst over Van Maerlant heeft geschreven, heeft nergens de vraag der echtheid onderzocht, maar veronderstelt die als bewezen, zij het dat hij wel eens bij een drietal, nl. *Van Ons Heren Wonden*, *Van den V Vrouden* en *die Clausule van der Bible*, opmerkt, dat men ze ook ‘gewoonlijk, en vermoedelijk terecht, aan Maerlant toekent’³⁾.

Een uitvoerig onderzoek zou hoogst waarschijnlijk de moeite niet loonen en geen zekerheid brengen. Daarom bepaal ik er mij toe, hier aan de voornaamste opwerpingen tegen de echtheid te herinneren en die met enkele bedenkingen aan te vullen.

Daar is, om hiermede te beginnen, *Vanden Lande van Oversee*, dat we anders zoo gaarne aan Jacob van Maerlant zouden wenschen te laten. Maar dit werd gedicht na den val van Akko in Mei 1291, waarschijnlijk dus niet vóór 1292. Alles wijst er echter op, dat onze dichter kort na 1288 moet overleden zijn. In dat jaar, of in 1889 legde hij de pen neer voor zijn *Spieghel Historiael*. Zijn gezondheidstoestand, waarover hij reeds herhaaldelijk had geklaagd, belette hem verder te gaan. Hij heeft ze nooit meer opgenomen. Indien hij vier jaren later nog kracht en gloed genoeg had om zulk een lyrisch gedicht als *Vanden Lande van Oversee* tot stand te brengen, dan ziet men niet in, hoe hij in al die jaren geen letter aan zijn *Spieghel Historiael* heeft kunnen toevoegen. Men heeft daarom verondersteld, dat de ware reden waarom hij in 1288 de pen neerlegde eerder de bedrukte toestand zou zijn geweest, waarin de dichter verkeerde, dan zijn gezondheid; zoodat de val van het laatste bolwerk der christenheid in het Oosten hem uit de neerslachtigheid zou hebben opgewekt, om een laatste maal de christenheid tot een algemeenen kruistocht aan te sporen. Maar het is wel over zijn wankelende gezondheid, dat Van Maerlant in 1288 heeft geklaagd. En de veronderstelling is er slechts om de echtheid van ons gedicht te redden.

Staat deze dan zóó vast? Het voornaamste argument om de echtheid is wel, dat het Jacob's handteeken draagt. In de laatste strophe toch noemt de dichter zichzelf: *Ghi heren, dit is Jacobs vont*. Ik heb te veel eerbied voor de overlevering, om zonder meer te verklaren, dat dit een interpolatie of een vergissing van een afschrijver zou zijn. Er is anders nog heel wat ook in taal en stijl, dat

3) Ontwikkelingsgang. I, blz. 456.

tegen de echtheid pleit. Zoo: de rijmverbinding der klanken, *ô* en *oe*, in drie strophen (7, 10, 17), tot driemaal toe dus, terwijl die in de andere Strophische Gedichten niet voorkomt en in geheel het oeuvre van Van Maerlant uiterst zeldzaam is ⁴⁾. Daarbij vermelden de uitgevers nog de volgende eigenaardigheden in de taal: het veelvoudige gebruik van den conjunctief in bijzinnen; den vreemden vorm *rete* (*der weelden reten* vs. 39 = voor *rate*), de nominatiefvormen *dienste* (vs. 46) en *anxte* (vs. 134), de elders niet voorkomende werkwoorden *inghieten* intr. (vs. 63), *ghewepen* (vs. 68), *vermoene* (vs. 89, 119, voor *vermanen*), *bladen* (vs. 159 rooven) en in de laatste strophe, die ook den naam *Jacob* heeft, de vreemde uitdrukking *ene redene bont* (vs. 241 een inconsequente redeneering) en het elders niet voorkomende *masseren* (vs. 242).

Daarbij komt de bouw der strophe: terwijl in de Martijns de strengste regelmatigheid heerscht in de opeenvolging van staande en slepende rijmen, zoodat alle strophen van hetzelfde gedicht denzelfden bouw vertoonen, heerscht hier de grootste willekeur: nu eens zijn de a-rijmen staande, de b-rijmen slepend (str. 1, 4, 6, 8, 9, 11, 14, 19); dan weer de a-rijmen slepend, de b-rijmen staande (str. 2, 5, 12, 17); dan weer alle rijmen slepend (str. 3, 7, 10, 13, 15, 16, 18); wat toch wel een achteruitgang in de kunst beteekent, terwijl ons gedicht zeker het laatste of een der laatste moet zijn.

In de rijmen treft het, dat in str. 4 *scande*, *viande* rijmt met *tanden*, *panden*, *anden*, en in str. 9 *sedes* met rijmen op *-ede*: dus rijmen met een overcomplete *n*, die Van Maerlant toch elders schijnt te vermijden (uitg. blz. XLIII).

Het gedicht komt verder slechts voor in een enkel handschrift, nl. C, het Groningsch-Zutphensche, dat trouwens de meeste Strophische Gedichten van Van Maerlant bevat. Maar ook dat is geen bewijs voor de echtheid, daar dit handschrift gedichten heeft van verscheidene makers. Weliswaar staat ons gedicht samen met de andere gedichten van onzen dichter; maar daartusschenin staan toch ook weer gedichten, die zeker niet van hem zijn.

Nog erger misschien is het gesteld met *der Kerken Claghe*. Het gedicht ontbreekt in het Groningsch-Zutphensche handschrift C, en komt slechts voor in één enkel handschrift G: dat geen Maerlant-handschrift is, hoewel het ook een bloemlezing bevat uit den *Spieghel Historiael* en den tekst der drie *Martijns*, naast echter ook uittreksels uit den *Lekenspieghel*, met den eenig bekenden tekst van den *Rinclus* en andere gedichten. Hier wordt ons gedicht ingeleid met de vermelding: *dit dichte oec iacob van Marlant*. In den tekst zelf ontbreekt alle aanwijzing van den maker.

4) Zie de uitg. XLV. Vermeld worden nog vijf plaatsen in den *Alexander* en ééne in *Troyen* (37 562 *soene* = *sone* en *coene*). Op vier dezer plaatsen is een der rijmwoorden een eigenaam, de beide anderen staan in slecht overgeleverde teksten. *Alexander* is verder M.'s eerste werk.

Ook hier treffen afwijkingen van de gewone taal van Van Maerlant: aldus het sterke deelwoord *versmaden* tot tweemaal toe (vs. 30 en 131). Het heeft ook *bladen* (vs. 36, 138); zoo ook de geapocopeerde vormen *logenaer* en *martelaer* (vs. 108, vs. 112) in plaats van *-are*; verder de voor Van Maerlant zonderlinge uitdrukkingen *enen fijn malden* (vs. 78) en *gheset sijn op* in de beteekenis *gekant zijn tegen*; en de Brabantsche vorm *alinde* (vs. 226). Trouwens, vele dezer in *Vanden Lande van Oversee* en *der Kerken Claghe* afwijkende woorden en vormen schijnen Brabantsch te zijn. Ook Boendale gebruikt *versmaden* sterk. Zelfs *hier met* (vs. 228), *daer met* (vs. 142), is Brabantsch. Reeds in zijn uitgave van den *Alexander* merkte J. FRANCK op: Met naast *mede*, hetwelk als een zeer gemakkelijk rijmwoord dikwijls tot vervelens toe wordt gebruikt, schijnt desgelijks bij M. niet het gewone woord te zijn geweest (Inl. LXXXV). Het werkwoord *anden* = wreken in *Vanden Lande van Oversee* (vs. 52) is eveneens Brabantsch. Er zijn ook Brabantsche spellingen, zooals *sueken* en *hueden*.

Nog een andere eigenaardigheid is het veelvuldig gebruik van *ic*, *mijn*, waar men niet weet of de dichter van zichzelf spreekt, dan wel een anderen sprekend voorstelt; of waar *ic* om het even wien beteekent.

De vorm en de bouw der strophe in *der Kerken Claghe* laat nog meer te wenschen over dan die van *Vanden Lande van Oversee*. Sommige verzen zijn overlang (b.v. 11, 37). De strophen zijn niet regelmatig op gelijke wijze gebouwd. Nu eens zijn de a-rijmen staande en de b-rijmen slepend (str. 9, 10, 14), dan de a-rijmen slepend, de b-rijmen staande (str. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 11, 12, 13, 16, 17), dan alle rijmen slepend (str. 1, 15, 18,); dan ook alle staande (str. 8).

Men kan nu wel voor de hier tegen beide gedichten gemaakte bezwaren eenige verklaring geven, zooals de uitgevers ook hebben beproefd, b.v. dat Van Maerlant ook elders apax legomena heeft, dat rijmnood dwingt tot uitzonderlijke vormen, dat onze dichter wel geen man is geweest van vaste beginselen in vormkwesties, dat het onderwerp tot afwisseling in den bouw mag hebben aangezet, enz. Maar ze zitten er zelf eenigszins verlegen mede. Zou een dichter, die blijkbaar eenmaal den bouw van een strophe: met regelmatig afwisselende staande en slepende rijmen als een hooger kunstvorm heeft erkend, zooals de dichter der drie *Martijns*, later tot een ook voor hem minder kunstvollen bouw zijn teruggekeerd? Ook moeten de uitgevers besluiten, dat beide gedichten in bijzondere omstandigheden zullen zijn gemaakt: in een omgeving, welke een ander dialect gebruikte dan het hem gewone, of onder bijzon-

dere letterkundige invloeden⁵⁾. Is dat geen duidelijke bekentenis van hun verlegenheid? Als wij bovendien in aanmerking nemen, dat Van Maerlant naar alle waarschijnlijkheid reeds overleden was, toen beide gedichten werden vervaardigd, hebben wij dan geen redenen te over om sterk aan de echtheid te twijfelen?

Maar de uitgevers, aan wie ik de meeste dezer bedenkingen heb ontleend, leggen zich het stilzwijgen op door de bewering: ‘tegenover de feiten, die voor Maerlant spreken, kunnen de bezwaren niet als overwegend worden beschouwd’. En zij voegen er aan toe: ‘En vooral deze overweging moet den doorslag geven, dat het niet is aan te nemen dat, indien er naast Maerlant een dichter had bestaan met hem te vergelijken en in staat om gedichten te scheppen zoo hoog staande in verheven gedachten en gloed der overtuiging, zelfs de naam van dezen dichter ons niet zou zijn bewaard, terwijl het beeld van Maerlant ons zoo duidelijk door de geschiedenis: wordt geteekend.’ Deze overweging zal wel niemand overtuigen. Het gaat hier slechts om twee gedichten, niet om een gansch oeuvre, zooals dat van Van Maerlant. Elders zeggen de uitgevers zelf: ‘Het is natuurlijk denkbaar dat in Vlaanderen ook anderen in dezelfde taal en soortgelijken stijl als Maerlant Latijnsche hymnen hebben vertaald’ (LXI). Waarom zou dit alleen gelden van de vertaling van Latijnsche hymnen? Waarom kunnen ook anderen geen gelijke Strophische Gedichten hebben vervaardigd? Men geeft dit soms wel als een argument voor de echtheid van alle Strophische Gedichten, en beweert: ‘Voor zijn vaderschap mag men ook den strophenvorm aanvoeren, eene variatie van de strophe der *Martijns*.’ (XLIV). Maar elders zal men feeren: ‘Overall waar wij deze elders in het Mnl. vinden, hebben wij of met bepaalde navolgers van Maerlant te doen, of althans met werken, die onder zijn invloed kunnen zijn ontstaan.’ (blz. LI)⁶⁾. Er zijn dus nog andere dichters, die dezen strophenvorm hebben gebruikt. Aldus J. De Weert in zijn *Wapene Rogier*; aldus de dichter van den zoogenaamden *vierden Martijn*, die zelfs de distichen nog tweemaal herhaalt en tot een strophe van 19 verzen komt. Aldus nog wel andere dichters,

- 5) Uitgave, Inl. XLVI. Elders nog zeggen zij: Als in de vroegere gedichten de afwisseling van mannelijk en vrouwelijk rijm streng methodisch wordt toegepast, en in de latere niet, dan is dit alleen te beschouwen als een geoorloofd middel, dat de dichter toepaste, om zich de rijmkunst iets gemakkelijker te maken, doch men kan daarom nog niet zeggen dat hij handelde tegen de regelen der kunst. (LXVI).
- 6) Ik laat deze bewering voor wat ze is, want de uitgevers schijnen de strophe wel eens niet te kunnen onderscheiden van de bepaald Provençaalsche strophe der Minnellyriek.

zoals de uitgevers zelf in een aantekening bewijzen⁷⁾. Er zijn weliswaar niet zoovele gedichten in den strophenvorm van Van Maerlant. Toch zijn er wel, ook buiten die aan hem worden toegeschreven. Het getal van deze is natuurlijk geringer naarmate men de meeste op rekening van onzen dichter brengt. Maar dat is juist de vraag.

Ten slotte is het eenige argument van beteekenis voor de echtheid van der *Kerken Claghe* het feit dat de kopiïst het aan Van Maerlant toekent; van *Vanden Lande van Oversee* de verklaring *dit is Jacobs vont*. Maar zelfs hiervan bekennen de uitgevers, dat dit geen onwederlegbaar bewijs van Maerlant's auteurschap behoeft te bevatten, omdat deze woorden, zelfs wanneer men ze als echt aanvaardt en niet als een interpolatie van een kopiïst verwerpt, zouden kunnen beteekenen: dit is een gedicht, waarin op de wijze van Jacob onbewimpeld de waarheid wordt gezegd, een moreel 'kimmijn' voor de grooten, gelijk Jacob heeft gevonden of gedicht (blz. XLVII, aant.).

Men ziet hoe J. FRANCK en VERDAM reeds de bezwaren tegen de echtheid van beide gedichten hebben gevoeld. En dan zwijgen ze nog over het voornaamste: dat de gedichten ontstaan zijn in een tijd, toen Jacob van Maerlant, zoover wij uit zijn werk moeten afleiden, reeds schijnt overleden te zijn.

Voor al voor *Vanden Vijf Vrouden* en *Van Ons Heren Wonden* werd tegen Van Maerlant's auteurschap herhaaldelijk een meer of minder sterk uitgesproken twijfel geopperd. Niemand durft ze met zekerheid aan Van Maerlant toekennen, niet eens J. TE WINKEL. De uitgevers spreken zich slechts aarzelend uit en meenen dat, 'als Van Maerlant de dichter is' zijne ontwikkeling (in den bouw zijner strophen) nog niet geheel had afgeloopen, en dat ze dus als werken zijner jeugd moeten worden aangemerkt. Inderdaad is in beide de strophenbouw nog onvolledig: de clause ontbreekt, en de a-rijmen worden niet door geheel de strophe voortgezet. Het schema is aab, aab ccb, ccb, behalve de laatste strophe van *Vanden Vijf Vrouden*, die aab aab, aab, aab heeft. Beide hymnen zijn vertalingen uit het Latijn; maar terwijl in *Van Ons Heren Wonden* de vertaling in den regel woordelijk is, beweegt de dichter in *Vanden Vijf Vrouden* zich veel vrijer: het is een andere vertaaltechniek, zoodat ook de uitgevers zich de vraag stellen of beide gedichten

7) blz. LI. In het *Onderwijs voor Schepenen* (Oudvl. Gedichten, uitg. door Ph. B l o m m a e r t, IIe deel, 1841) zijn de verzen 245-259 in den strophenvorm van Maerlant gesteld.

van denzelfden maker zouden zijn (blz. LXIX)⁸⁾. Hiermede hangt samen, dat de kunst van *Van Ons Heren Wonden* veel onbeholpener aandoet dan die van *Vanden Vijf Vrouden*. *Van Ons Heren Wonden* heeft bovendien verscheidene gevallen van gewaagde en bedenkelijke enjambementen, die in *Vanden Vijf Vrouden* zoo goed als ontbreken. Voeg daarbij, dat de allegorische toepassingen in deze gedichten niet overeenstemmen met die uit andere gedichten van Van Maerlant⁹⁾. Eindelijk bedenken men, dat beide gedichten toch moeilijk in Van Maerlant's jeugd kunnen zijn ontstaan. Het eenige argument voor de echtheid is, dat beide voorkomen in het Groningsch-Zutphensche handschrift, waarin ook andere dergelijke gedichten van Van Maerlant zijn opgenomen. Maar afdoend is dat bewijs zeker niet, daar hs. C hoofdzakelijk een handschrift is met geestelijken inhoud. *Van Ons Heren Wonden* staat er zelfs vóór een gedicht, dat zeker niet van Van Maerlant is.

‘Alles samengenomen’, zeggen de uitgevers, ‘kunnen (beide hymnen) niet met zekerheid aan Van Marlant worden toegeschreven’.

Aan de echtheid van *Die Clausule vander Bible* kan eveneens worden getwijfeld. Met de vier reeds behandelde gedichten heeft het gemeen, dat het b-vers vier heffingen telt, terwijl dit vers in de strophe der *Martijns* er slechts drie heeft. Aan den anderen kant volgen de staande en slepende rijmen elkander in alle strophen methodisch op. De vorm is dus volmaakter dan die van de voorgaande gedichten. Wilde men de Strophische Gedichten rangschikken volgens de ontwikkeling van den strophenbouw, dan kwam de *Clausule* op de vijfde plaats: *Van Ons Heren Wonden*, *Vanden Vijf Vrouden*, *Vanden Lande van Oversee*, *Der Kerken Claghe*, *die Clausule vander Bible*. Daarom meent men, dat, indien de *Clausule* van Van Maerlant is, het een jeugdwerk moet zijn. Dit is echter weinig waarschijnlijk, om den verheven ernst van den inhoud. Hier dus ook zou men moeten aannemen, wat reeds voor *Oversee* en *Claghe* werd gedaan, dat de dichter op lateren leeftijd tot een minder volmaakten vorm van zijn strophe is teruggekeerd.

Een andere ernstige reden voor twijfel is, dat het met *Vijf Vrouden* en *Van Ons Heren Wonden* gemeen heeft de afwezigheid van rhetorische figuren, zooals vragen en uitroepen, van spreekwoordelijke uitdrukkingen en van beeldspraak, die de andere Strophische

8) W. Friedrich in zijn werk *Der lateinische Hintergrund zu Maerlant's Disputacie* scheidt *Ons Heren Wonden* en *V Vrouden* wat de vertaaltechniek betreft, over denzelfden kam. (blz.

9) Zie verder bij de bespreking dezer gedichten.

9) Inl. LXI.

Gedichten kenmerken. Het heeft talrijke enjambementen, veel zwakke verzen en onbeholpen staartregels (Inl. LVIII).

Maar de *Clausule* komt voor in het Groningsch-Zutphensche handschrift, te midden van andere gedichten van Van Maerlant, wat echter op zich zelf geen bewijs van echtheid is, zooals wij reeds zegden. En de dichter noemt zich *Jacop* in de laatste strophe. De twee laatste strophen echter zijn monorimen en zouden het werk kunnen zijn van kopiïsten, die hier aan het slot met vaak dezelfde woorden de verklaring herhalen, welke de dichter in de eerste twee strophen had afgelegd. In beide plaatsen wordt b.v. gezegd: dat de dichter *Fraye rime* wil maken over O.L. Vrouw; en de eerste monorime is gebouwd op de a-rijmen der eerste strophe, de tweede op de a-rijmen der tweede: hier echter heeft de tweede strophe rijmen op *-aken*, de monorime rijmen op *-are*.

Is *Vanden Verkeerden Martine* ook van Jacob van Maerlant? Het is, zooals men weet, een soort van parodie op den *Eersten Martijn*: waarin Jacob en Martijn, in plaats van den heeren de waarheid te zeggen, wat hun toch niet baat, nu zullen vleien en het omgekeerde betoogen van wat zij vroeger hadden voorgehouden. Het is echter bij acht strophen gebleven, op dezelfde wijze gebouwd als de strophe van den *Eersten Martijn*, met behoud zelfs van dezelfde rijmen, vaak van dezelfde uitdrukkingen.

De uitgevers zagen een bewijs voor de echtheid voornamelijk in het feit dat de maker van deze verzen Van Maerlant kenschetst als *een snodel ries, die cume tusschenkent swart ende wit*, wat, meenen zij, alleen Van Maerlant zich over zich zelve zou hebben veroorloofd. TE WINKEL integendeel meende, dat zulk een parodie van eigen werk bij Van Maerlant zedelijk onmogelijk moet heeten. Terecht merken de uitgevers op, dat het gedicht geen parodie is, maar bitter ernstig bedoelde satire. Doch ook hun argument heeft weinig beteekenis: daar die woorden van misprijzen voor Jacob feitelijk uit de wrevelige gezindheid der heeren tegenover den dichter worden gezegd. Een argument uit vorm en stijl heeft evenmin groote waarde: daar hier opzettelijk de *Eerste Martijn* wordt nagevolgd.

Het stuk komt alleen voor in het Groningsch-Zutphensche handschrift; waar het echter, merkwaardiger wijze, geheel onafhankelijk van de *Martijns* werd ingelascht¹⁰⁾.

- 10) De volgorde der gedichten in dit handschrift is: Disputacie 193a-196b
 Van der Vijf Vrouden 195d-196b
 Van den verkeerden Martijn 196b-196d
 Van Ons Heren Wonden 196d-197b
 Die Clausule vander Bible 198c-201a
 Vander Drievoudicheide 202a-204b
 Van Jacob ende van Martine 204c-209b
 Vanden Lande van Oversee 209b-210c
 Tusschen *Van Ons Heren Wonden* en *Die Clausule* staat een gedicht *Vanden seven Ghetiden* dat zeker niet van Van Maerlant is. *Vander Kerken Claghe* ontbreekt hier; evenals de *tweede Martijn*.

Wat *Ene Disputacie van Onser Vrouwen ende van den Heilighen Cruce* betreft: ernstige redenen om er de echtheid van in twijfel te trekken ontbreken. Het is gesteld in de kunstvolle strophe van den *Eersten Martijn*, met regelmatige afwisselende staande a-rijmen en slepende b-rijmen, het vers met de b-rijmen zijnde één voet korter. Wel is waar doen enkele deelen als minder kunstvol aan, maar dat hangt grootendeels af van de moeilijkheid der vertaling; want het gedicht, werkelijk een der mooiste uit de Middeleeuwen, bestaat grootendeels uit vertalingen van Latijnsche hymnen.

Men zou alleen tegen de echtheid kunnen doen gelden, dat althans de klacht van Jesus den val van Akko veronderstelt, zoodat het gedicht eerst uit de jaren na 1291 zou dateeren, zooals *Vanden Lande van Oversee* en *der Kerken Claghe*. Sommigen meenen dan ook, dat dit gedeelte niet van Jacob van Maerlant zou zijn, maar door een anderen dichter werd ingeschoven. Hierover verder.

Positieve argumenten voor de echtheid hebben wij evenmin. Het mag wel eenigszins bevreemden, dat zich hier de dichter nergens als *Jacob* voorstelt. Getuigenissen van tijdgenooten, die het gedicht aan Van Maerlant toeschrijven bezitten wij niet. Maar het komt voor niet alleen in het Groningsch-Zutphensche handschrift, doch ook in het Comburgsche, dat de drie *Martijns* bevat: hier komt het onmiddellijk na den derden Martijn.

Blijven ten slotte de drie *Martijn's*. Zij komen in verschillende handschriften, men telt er zeven en één druk, gewoonlijk te zamen voor. De tweede *Martijn* echter ontbreekt in het Groningsch-Zutphensche handschrift, dat anders de volledigste verzameling van de Strophische Gedichten bevat. De derde *Martijn* ontbreekt in een Brugsch handschrift van den eersten en van *dander Martijn*, terwijl het afzonderlijk voorkomt in een handschrift van Weenen.

Het is algemeen bekend, dat de *Martijns*, vooral de eerste, den meesten bijval hebben genoten. Zij werden door de dichters van de didactische school meermalen aangehaald en zelfs nagevolgd. Toch worden ze zelden uitdrukkelijk aan Jacob van Maerlant toegeschreven, dan alleen door Boendale, die, wel eens op de *Martijns* zinspelende, Jacob als den maker noemt. Bij *Teest*. 3622 zegt hij b.v.: *Alse Jacob, die dichter hoghe, spreect in sijn dyologe*¹¹⁾.

11) Zie Te Winkel, *Ontwikkelingsgang*, I, blz. 448, 455.

Het verdient echter opmerking, dat ook hij nergens Jacob van Maerlant zegt, maar alleen *Jacob*. Dat veronderstelt ook bij hem nog geen kennis van den eigenlijken dichter, daar hij dien naam uit het gedicht zelf heeft kunnen ontleenen. De *Martijn's* zijn immers een samenspraak tusschen Jacob en Martijn, waarin Jacob zich als den dichter uitgeeft. De *Martijns* werden zelfs vertaald in het Latijn en in het Fransch: zonder echter dat blijkt, zoover ik zie, dat de vertaler de *Wapene Martijn* uitdrukkelijk als het werk van Jacob van Maerlant vermeldt.

Er is dus geen enkel handschrift, dat alle *Strophische Gedichten* samen bevat. De toekenning van al deze gedichten aan Jacob van Maerlant berust dus niet op een vaste overlevering. Men is uitgegaan van de *Martijn's*, die laten besluiten dat een zekere Jacob er de maker van was. Men heeft dezen Jacob met Jacob van Maerlant vereenzelvigd: die zich trouwens ook niet zelden in zijn werken Jacob noemt. Maar hij noemt zich daar ook wel eens Jacob van Maerlant, wat in de *Strophische Gedichten* nergens het geval is. Men heeft dan aan denzelfden Jacob, aan Jacob van Maerlant dus, gedichten toegeschreven, die ongeveer in denzelfden strophenbouw zijn gesteld als de *Martijn's* en die in de handschriften soms samen met de *Martijn's* voorkomen; zooals in het Zutphensche handschrift, of aan Jacob door den kopiïst werden toegeschreven, zooals *der Kerken Claghe*. De meeste dier gedichten zijn anoniem overgeleverd. *Vanden Lande van Oversee* alleen vermeldt aan het slot *Jacob*. Zoo ook *die Clausule*, maar in een verdachte strophe.

Wanneer men nu overweegt, dat Jacob van Maerlant in zijn overige werken zich wel kenmerkt als een vaardig rijmer zonder veel dichterlijke bezieling, terwijl de maker der *Strophische Gedichten*, ondanks hun vaak didactischen inhoud, zich toch meermalen als een echten dichter openbaart, met het bezielde, gloedvolle, vaak beeldrijke, rhythmisch-bewogen woord, dan zal het ons niet verwonderen, dat men lang gearzeld heeft deze *Strophische Gedichten* aan Jacob van Maerlant toe te kennen, ja ze hem zelfs eenvoudig alle heeft ontzegd. Maar zoover wilden de meesten niet gaan. Aan de echtheid der *Martijn's* als werk van Van Maerlant meenden zij niet te mogen twijfelen¹²⁾, en men nam dan ook maar de overige over op zijn rekening. Alleen voor *Vanden Vijf Vrouden* en *Van Ons Heren Wonden* blijft twijfel bestaan, evenals voor den *Verkeerden Martijn*.

Alvorens een conclusie te trekken, kunnen wij ons nog even af-

12) Zie E. Verwijs, *Wapene Martijn*, Inl. V-XII en vgl. de uitg. van J. Frank en Verdam, blz. XLIII.

vragen of soms de vertaaltechniek ons geen hulp in dezen kan bieden. Wij meenen van neen. In de bespreking van de *Disputatie* zal blijken, hoe onze dichter nu eens vrij woordelijk, dan weer zeer onafhankelijk zijn voorbeelden overzet. Dat doet Van Maerlant trouwens in al zijn werken. Alleszins merkwaardig is het onderscheid in de wijze van vertaling tusschen *Ons Heren Wonden* en de *V Vrouden*. Maar ik zie niet, hoe dit ons verder kan helpen, zelfs niet om het eene wel, het andere niet aan Van Maerlant toe te schrijven. Het kan immers eenvoudig zijn, omdat hij, na een eerste slaafsche vertaling, zelf heeft gevoeld hoe lastig dit was, en zich dan maar in de volgende grootere vrijheid heeft veroorloofd. Of omgekeerd: dat hij, na een eerste vrije vertaling, kan gevraagd zijn om een meer letterlijke, vooral bij een rijmgebed. Een al te vrije vertaling van zulk een rijmgebed kan sommigen, die dergelijke gebeden voor hun private godsvrucht wilden gebruiken, minder hebben bevallen. Wij zouden ten slotte de bijzondere omstandigheden moeten kennen, waarin iedere vertaling is ontstaan.

Na wat hier tegen de echtheid der Strophische Gedichten werd uiteengezet, zal men wellicht meenen, dat ik persoonlijk tot de vroegere stelling zou terugkeeren, om ze alle aan Jacob van Maerlant te ontzeggen. Ik meen, dat de eenig consequente en wetenschappelijk verantwoorde houding is: ofwel ze alle aan onzen dichter te ontzeggen, ofwel ze hem alle zonder onderscheid toe te kennen. Ondanks al de geopperde bezwaren, zie ik toch ten slotte geen afdoende reden om hier eenig onderscheid te maken. Hoewel ze nooit samen te gelijk zijn overgeleverd, zijn ze toch door de handschriftelijke overlevering voldoende met elkander verbonden. Bij alle verschillen, waarop wij hebben gewezen, is er toch eenheid genoeg in taal, stijl, beeldspraak, denkbeelden en strophenbouw: de verschillen zijn nooit zoo groot, dat ze ons zouden dwingen een anderen maker aan te nemen, zooals wel het geval is met *Scalc ende Clerc*, of met andere gedichten, die men soms aan Van Maerlant heeft willen toeschrijven. Een dichter is zich trouwens nooit gelijk van het eene werk tot het andere. Hij kan in omstandigheden hebben verkeerd, die sommige afwijkende eigenaardigheden voor gevolg hebben gehad. Hij is niet gebonden aan een vasten vorm, hoe volmaakt ons nu deze ook op zichzelf moge toeschijnen. De bezieling kan hem hebben meegesleept tot een minder bedachten, minder kunstvol overwogen vorm. Een zuiver didactische uiteenzetting kan den opsmuk van een regelmatigen, methodisch gelijken bouw hebben geëischt, om den indruk van kunst mee te brengen. Een bezielde ontboezeming behoefde dien minder. En kon Van Maerlant zelf wel onderscheiden, welke vorm volmaakter was?

Dat de *Martijn's* nu het werk zijn van Jacob, en dat deze Jacob wel Jacob van Maerlant is, lijdt geen twijfel: wij moeten hier alle opkomende weifeling het stilzwijgen kunnen opleggen. Maar dan zijn ook wel alle andere Strophische Gedichten van hem.

Ook de *Verkeerde Martijn*: want deze is wel als een bitter ernstige satire bedoeld, als voorbeeld nl. van de sophistiek, waartoe de roes der dialectische vorming vele clerken had gevoerd. Misschien heeft Jacob slechts even willen bewijzen, dat hij dat ook kon; maar daarom niet meer dan acht strophen gedicht, omdat hij op dien weg niet verder wilde gaan. Ook zet hij *prologhe* (vs. 29) in plaats van *dialoge*: een dialoog zou het niet worden¹³⁾.

Ook *Vanden V Vrouden* en *Van Ons Heren Wonden*: de afwijkende strophengebouw wijst niet noodzakelijk op een begin of op een achteruitgang; maar kan ingegeven zijn door de voorbeelden die zij bewerkten.

Zelfs *Van den Lande van Oversee*; zelfs der *Kerken Claghe* en ook de *Disputacie*. Dan staan we hier slechts voor een raadsel: hoe het komt, dat onze dichter sedert 1288 geen vers meer aan zijn *Spieghel Historiael* heeft toegevoegd.

Zoodat de uitkomst van ons onderzoek ons niet verder heeft gebracht dan waar we sedert jaren stonden. Ondanks alle tegen elk der *Strophische Gedichten* geopperde, door ons nog vermeerderde en versterkte bezwaren, meenen wij deze gedichten als een eenheid te moeten beschouwen, die het werk is van een zelfden maker. En deze kan niemand anders zijn dan Jacob van Maerlant. Zoo, meenen wij, staan we nog het veiligst.

Toch kunnen wij deze conclusie niet aanvaarden, zonder eerst een poging te hebben aangewend, om aan het hierboven vermelde raadsel eenige bevredigende oplossing te geven. Wij zullen niet met TE WINKEL beweren, dat niet zijn wankel gezondheid, maar zijn bedrukte toestand, Van Maerlant zou hebben belet aan zijn *Spieghel Historiael* voort te werken. Dat het zijn wankel gezondheid was is al te duidelijk. En reeds sedert jaren had hij daarover te klagen. Zoo kon hij er ook nog wel enkele jaren mee voortsukkelen. Maar waarom zette hij dan zijn *Spieghel* niet voort in de tijden van beterschap? Als hij toch zoo machtige Strophische Gedichten kon schrijven? Zijn wankel gezondheid kan hem den lust hebben ontnomen voort te werken aan een saaie taak, die hem reeds zoo lange jaren had in beslag genomen en die hem op den duur begon te vervelen. Hij arbeidde trouwens, toen hij zijn werk staakte, aan de geschiedenis van onze gewesten, waarbij zijn voorbeeld hem in

13) Uitg. XLVIII.

den steek liet en waarvoor hij opzoekingen zou hebben moeten ondernemen, die te veel inspanning konden hebben gevegd; zonder hem nochtans te beletten de pen nog eens op te nemen, wanneer een of andere groote gebeurtenis hem aangreep.

Misschien heeft nog een andere reden meegewerkt. Het moet treffen, dat de Tweede Partie van den *Spieghel*, die Van Maerlant had overgeslagen, later bewerkt werd door Philip Utenbroeke. Deze nu wordt gezegd van Damme te zijn geweest¹⁴⁾: een eigen stadsgenoot dus van Van Maerlant. Omstreeks 1290 schijnt hij met zijn werk te zijn begonnen. Is het nu zoo vermetel te veronderstellen, dat Jacob in dien stadsgenoot een voortzetter voor zijn werk had gevonden en dat hij hem, bij zijn eigen wankel gezondheid, de voltooiing van zijn *Spieghel* kan hebben overgelaten? Zoodat hij zelf, wanneer de lust tot dichten hem aangreep, zijn eigen weg kon gaan? Wel is waar is die Philip Utenbroeke na voltooiing van zijn deel, de Tweede Partie, reeds overleden: in welken leeftijd weten wij niet. Of hij dan ook de Vierde Partie zou hebben willen voortzetten, kunnen wij niet uitmaken. Maar gewis kon het feit, dat een stadsgenoot zelf, misschien onder zijn controle, den *Spieghel* wilde voortzetten, Van Maerlant hebben bewogen om er zelf niet verder mee voort te gaan. Dat zou ons een alleszins bevredigende verklaring voor zijn afgebroken werkzaamheid aan den *Spieghel* aan de hand doen.

Wat de DATEERING der *Strophische Gedichten* betreft, hierover kan weinig met zekerheid worden gezegd. De eerste *Martijn* zal nog wel geschreven zijn te Maerlant, en niet zoolang vóór zijn terugkeer naar Vlaanderen. De tweede is ontstaan kort na zijn overkomst naar Damme. Daarop kan de *derde Martijn Vander Drievoudicheden* gevolgd zijn. Hoe lang daarna kunnen wij niet uitmaken. Ik meen toch vóór de andere *Strophische Gedichten*, om de zoo nauwe verwantschap met de eerste. *Vanden Lande van Oversee* is gedicht na 1291, misschien in 1292. Is *der Kerken Claghe* zijn zwanengang, zooals meermalen geleerd wordt? De samenhang is vaak duister en het geheel maakt den indruk niet afgewerkt te zijn. Heeft den dichter er de tijd toe ontbroken? Doch ook de *Disputacie* zou na 1292 kunnen zijn gedicht: en zelfs de laatste van alle: om toespelingen (echter zeer vage) op *Oversee* en *Claghe* en om den ook hier, naar 't schijnt, veronderstelden val van St. Jan van Akko. Naar onze verder te verdedigen verklaring van dit gedicht, zou eerder dit zijn zwanengang kunnen zijn. De andere gods-

14) Aldus Lodewijk van Velthem, die den *Spieghel* later voortzette: IV⁸ 51 vs. 47-50.

dienstige Gedichten zullen wel tusschenin zijn ontstaan. Zij behooren gewis tot zijn latere, ernstige levensperiode. Het criterium van de mindere of meerdere volmaaktheid in den strophenbouw laat ons geheel in den steek: de *Martijn's* zouden in dit geval aan het einde moeten komen. In de jaren tusschen den *Rijmbijbel* of *St. Franciscus* en den *Spieghel Historiael* zullen de meeste *Strophische Gedichten* moeten worden geplaatst. Dan kunnen ze ook het werk zijn van een man, die geen gunners meer behoefde en zoo ook met meer vrijheid den dichterlijken drang, dien hij wel bezat, kon involgen.

Ontleding

De eerste Martijn

De eerste *Martijn* gaat algemeen door, als wellicht het belangrijkste van Van Maerlant's gedichten, in dien zin dat het de kern bevat van de beginselen, die hij liefst verkondigt en die als zijn boodschap zijn tot zijn tijd. Feitelijk bestaat het uit een reeks van losse, wijsgeerige strijdvrage, zoals die in de school werden behandeld, waaruit de 'clerken' ze graag in de moedertaal voor het groote publiek brachten.

Wapene (helaas), Martijn! hoe salt gaen?
 Sal die werelt iet langhe (nog lang) staen
     In dus cranken love?
 So (zooals 't staat) moet vrouwe ver (mevrouw) Ere saen (weldra)
 Sonder twifel ende waen
     Rumen heren hove.
 Ic sie den valschen wel ontfaen,
 Die de heren connen dwaen (witwasschen),
     Ende plucken van den stove (van alle stof reinigen);
 Ende ic sie den rechten slaen
 Bede bespotten ende vaen (vangen),
     Also die mese (mees) in de clove. (klem),
 Recht offene (of hem) God verscrove (verwierp).

Getroffen door al het kwaad en het onrecht dat er in de wereld heerscht, noodigt Jacob zijn *compaen* Martijn uit, om daar in een samenspraak over te handelen (I-IV). Jacob begint met een vraag over den achteruitgang van trouw, deugd, eer in 't algemeen bij den adel. Dat komt daardoor, antwoordt Martijn, dat de edelen liever luisteren naar de *schalken*, die hen vleien en *Ere* verbannen en verduisteren, die leugen en bedrog als hoogste wijsheid roemen, die neen tot ja en ja tot neen kunnen maken, als het maar geld opbrengt, zoodat zegel of eed niet meer waarde nog hebben dan die van een *wilt Sas oft een Vriese*. 'Wee den landsheer, die schalken in zijn raad opneemt!' (-IX). Jacob beaamt de uitspraak: de schalk is als Caïn, die zijn broeder Abel sloeg; zoo wil ook hij zijn heer ten val brengen. Maar hoe laat God dat toe, vraagt hij dan verder; en de vraag veralgemeend: hoe laat God de boozen gedijen ten koste van de goeden? Heeft God dan alles *der blender Aventuren* overgelaten (XI)? Spreek geen ketterij! antwoordt Martijn. God regeert de wereld; ook de geringste schepselen staan in zijne hoede. Hij laat alleen toe, dat de

booze schatten wint en vroed heet. Maar *So hi hogere sit upt rat, So hogher val, so meere plat In der helscher gloede. Gheluc in sonden* is de kortste weg ter hel. Ja, zoo beaamt Jacob, hun kortstondig geluk wordt gevolgd door een eeuwigheid van ongeluk (-XVI). Maar dit antwoord stelt Jacob toch voor de vraag: hoe God de zonde van één oogenblik, van een zoo kortstondig leven, kan straffen door een eeuwigheid van uitboeting? Omdat, antwoordt Martijn zeer juist en diep wijsgeerig, de zonde in den wil is, die door de zonde juist eeuwig het schepsel boven den eeuwigen Schepper verkiest (-XVII). Martijn, zoo verklaart Jacob, uw *redene* is klaar en duidelijk: God ziet inderdaad het hart. Maar, vraagt hij dan verder, als van schrik bevangen bij het vooruitzicht van die eeuwige straf voor de zonde, zal God geen rekening houden met de goede werken die wij ook in staat van zonden mogen hebben gedaan? Daar zijn er, die het pad ten hemel zoo nauw maken! Het antwoord van Martijn is een uitval tegen zulke schriftuurverklaarders, die Gods woord naaien, scheuren of lappen en zoo de leeken verdwazen; zij willen de goddelijke dingen naar menselijke begrippen uitleggen. God zou onrechtvaardig zijn, luidt het antwoord, indien Hij geen rekening hield met onze goede werken. God is in zich zelve volkomen gerechtigheid en genade, volkomen barmhartigheid te gelijk. Hij is ook volkomen vrij, en kan dus rechtvaardigheid en barmhartigheid doen gelden, wat ook *die doren lesen; want Hets menich onbescheden swijn Te priesterscap gheresen* (-XXIII).

Jacob stemt Martijn bij: *Weldaet wert niet vergheten!* Laat God begaan, die ons, als een hen hare kuikens, hoedt, die onze grootste weldoener is en ons ook voor den helschen gloed zal hoeden. Het antwoord uit Gods goedheid en liefde wekt echter bij Jacob nog de bedenking op: Is liefde dan niet blind, zooals men zegt. Dan ware minne een torment, en toch beweert ieder wijze dat Minne, *dat soete instrument*, God van Nazareth in dit lijden heeft gebracht (-XXV). Zoo wordt een verhandeling over de liefde ingeleid. Martijn onderscheidt drie soorten van liefde. De eerste is Caritate; die is zonder smart; daar woont God in, ja die is God zelf; die bracht Gods Zoon neder in den schoot der Maagd en in al den nood van zijn Lijden. Wie die minne bezit is gezond, is nooit ongelukkig, zelfs al ware hij in de hel. Maar geen zondaars, alleen Gods vrienden, smaken haar (-XXVIII). De tweede is liefde tot roem of geld. Zij is op zichzelf onverschillig. Zoekt gij ware eer: doe wat God gebiedt, zonder ijdel glorie. Alleen een rein hart streeft naar ware eer, beheerscht den hoogmoed, versmaadt den lof van vleiers. Een goed gebruik van het geld is een zalig leven; maar de liefde tot het geld wordt vaak onverzaadbare geldzucht die ten eeuwigen verderve voert (-XXXII). De derde eischt *die tijt Alse die nature ontbijt Die bloeiende jare*. Het is de zinnelijke liefde, die, is zij eerbaar en trouw *tedelste delijt* kan zijn. Zij is de kracht die *twee herten samen bint In een rene wanen*. Van deze heet het, dat zij blind is, omdat de ware liefde zoo zeldzaam is als zwarte zwanen. En Jacob getuigt:

Martijn, ic ben wel berecht.
 Het seghet al, heren ende cnecht,
 Vrouwen ende joncfrouwen,
 In sanghe ende in rime slecht,
 Dat si met minnen sijn verplecht.

maar de ware minne kennen ze weinig (-XXXV).

Nu wil Martijn op zijn beurt Jacob ondervragen. Jacob stemt er gaarne in toe. En nu krijgt hij vragen te beantwoorden van een anderen

aard. Vooreerst, waar het verschil in stand, het onderscheid tusschen edelen, vrijen en lijfeigenen vandaan komt, daar toch alle menschen van Adam afstammen. Gij vraagt wel verre! antwoordt Jacob. Wat is een edele? Een vulgair woekeraar wil met zijn geld onder de edelen gerekend worden. Dat ontsteekt Gods toorn. Sommigen beweren, dat de lijfeigenen afstammelingen zijn van Caïn. Dat is onwaar, want zijn geslacht verging in den zondvloed. Maar Caïn heeft nog veel genooten! Anderen zeggen, dat de lijfeigenen afstammen van Cham. Maar dat gebrekkige lammeren van gebrekkige rammen komen is leer van eenvoudigen. En ook van den edelen Abraham zijn lijfeigenen gesproten. Volgens *dat duutsche loy* (den Saksenspiegel) komen de lijfeigenen van krijgsgevangenen. Maar God gedooft, dat geslachten rijzen en dalen; wie Hem trouw dient, laat Hij meest in eere rijzen; valt een volk van Hem af, dan wijst Hij het ten verderve. Maar, welk ook de oorsprong van den adel moge zijn, *mine roec wiene droech of wan*: wie trouw, deugdzaam en rein van zeden is, is voor mij een ware edelman. *Edelheit began Uter reinre herten dan Met dogheden besneden.*

Mine roec (het kan me niet schelen) wiene (hoe wie hem) droech of wan,
 Daer trouwe ende doghet es an
 Ende rene es van seden;
 Uut wat lande dat hi ran (stamde),
 Dats dien ic der namen an (gaarne geef)
 Van der edelheden.
 Al vercochtmen selken man,
 Hens (En es) niemen diene gheroven can
 Siere doghedachticheden (voortreffelijkheid).
 Mi dinke dat edelheit began
 Uter reinre herten dan
 Met dogheden besneden (begaafd met),
 Ende beghint noch heden.

Martijn, wees *nerachtich* (werkzaam) *eractich ende waerachtich*, zoo klimt gij tot ware *edelheit* op (-XLIV). Inderdaad, zoo bevestigt Martijn, deze leer is *vul rechtre waerhede*. Wel zegt Alaen (Alanus de Insulis, in zijn *Antilaudianus*) dat Fortuin, de moeder is van den adel. Maar dien adel kan men verliezen, zoo men in armoede vervalt; *reine edelheit* schenkt God steeds den mensch, die er Hem om bidt (-XLV). Vermits gij dus de eenheid van het menschelijk geslacht aanneemt, hoe komt het dan, vraagt Martijn, dat de menschen elkander haten en vermoorden? Hoovaardigheid en nijd, antwoordt Jacob, zijn begonnen in den hemel. Nu zendt Lucifer *sijn venijn ende sijn vlijt* door de wijde wereld. Er zou eeuwig vrede zijn, er zouden geen vrijen of lijfeigenen zijn, alle goederen zouden allen ter beschikking staan, kon men de twee woorden *mijn* en *dijn*, waaruit dat *venijn van gierecheden* komt, verdrijven. God schiep het wankel aardsche goed tot een gemeenschappelijk bezit; maar vrekheid wil alles alleen hebben. Wat de oorzaak is van allen strijd en van allen oorlog. Zoo is 't, antwoordt Martijn: er is goed genoeg, liet men er ook wat van naar de armen gaan. Dan *viele alle orloghe*; die mildheid zou de ziel ten goede komen en van zonden zuiveren (-L).

Zonder schijnbaren overgang, waarschijnlijk naar aanleiding van wat gezegd werd over de liefde tot het geld en het aardsche goed, vraagt Martijn nu verder: of gerechte Minne meer uit het oog dan uit het hart komt. *Du sprekes alse een Vriese ruut die noch noit en minde* antwoordt

hem Jacob. *Alrehande edele fruut Comt van minnen: die noit dorper en kinde*. Geen *cruut* kan den waren minnaar genezen. Nu wil ik u hierbij de kracht van oog en hart aantoonen. En Jacob laat nu oog en hart vormelijk met elkander strijdend optreden. Het is een bewerking van een soortgelijk twistgesprek *Disputatio inter cor en oculum*, dat aan Walter Mapes wordt toegeschreven, maar eigenlijk van Philippe de Grève is. Het hart verwijt aan het oog steeds wijd open te staan voor elke zonde. Het oog antwoordt, dat het hart zelf schuldig is, omdat het alles wat het ziet aan zich wil trekken, terwijl het toch *vrouwe ende coninginne* is, die over alle leden moet gebieden. Rede beslecht den twist door de uitspraak: dat het hart *baersculdich* is, want dit is *voghet ende vrouwe*; het oog is slechts de aanleidende oorzaak, die echter door het geweld het hart kan doen bezwijken en daarom mede in de schuld deelt. Gij ziet, gaat Jacob voort: wil het hart niet, dan zien de oogen te vergeefs; maar ziet het door de oogen iemand die hem bevalt, dan moet het zijn wil hebben en het oog moet toegeven: zoo komt de Minne in 't hart. Martijn beaamt het; wilde het hart afwijzen wat het oog der verbeelding voorhoudt, dan zou de mensch niet moeten beven bij het oordeel (-LIX). De gedachte aan de zaligheid en aan het oordeel wekt nu bij Martijn de vraag, welke weg ter zaligheid de zekerste is: die van de armoede of die van den rijkdom. Wel prijzen *clerc, leec, jonc ende out* de armoede, maar allen zijn ze *gadergout*. Op den stoel van Mozes zijn de geleerden gezeten, antwoordt Jacob. Zij wijzen u den rechten weg, maar volg zulke herders niet in hun werken. Wel zijn er enkelen, weinigen, die waarlijk het pad der armoede volgen, om aan de hel te ontkomen. Want dat is zeker de veiligste weg, dien Jesus ons hier is voorgegaan. Meent gij, Martijn, onder een met doornen gekroonde Hoofd veilig in weelde te kunnen leven? Ik zeg niet dat rijkdom de ziel in de hel stort, als men er een goed gebruik van maakt, maar rijkdom verblindt en leidt tot miskennis van God. Ja, zegt Martijn, de weg der armoede is nauw en zwaar, maar voert tot het eeuwig leven. Leef dan arm, deel den armen, eer Kerk en altaar. Is de weg *daer Jhesus bi te hemele vloech*, de weg van *passie ende armoede*, nauw en hoog: buig u dan ook over den arme in ware barmhartigheid (-LXVII). Een laatste oorzaak van verdoeming, naast gehechtheid aan aardse goederen, is de zinnelijkheid, de vrouw. Daarom vraagt Martijn, ten slotte, of de vrouw oorzaak is van alle kwaad, daar Eva het eerst is gevallen. Jacob antwoordt: wie zich dom in een vloed begeeft, wijte het aan zichzelf, zoo hij vergaat. Een vrouw is geen magneetnaald: wilden de mannen, die over haar klagen, tijdig hun blikken van haar afwenden, dan zou hun niets zondigs gebeuren. De vrouw is goed in zich zelf; zij slacht den wijn en het vuur, die de wereld verblijden; maar wie te veel drinkt of te dicht bij 't vuur gaat zitten, moet de gevolgen dragen. Laat de mannen hun zintuigen bewaken. Dat vrouwen zoo vaak ontrouw worden is de schuld der mannen, wier *scone claghen* haar goed hart misleidt. Groote zonde is 't valsche woorden tot vrouwen te richten. Wat nu Eva betreft, op wier verzoek Adam den appel nam: dat was een gelukkige zonde, want daarom is het hemelsch Lam voor ons mensch geworden in den schoot van een Maagd, Maria, die engelen en menschen allen zegenen, omdat Zij onze verheffing bracht en onze verlossing. Jacob, zoo verklaart daarop Martijn, *du best den vrouwen hout. Du gheves den mannen al de scout*. Ik kan 't begrijpen. Ook wil ik de vrouwen alle leed vergeven dat zij mogen veroorzaken, ter wille van de *hoghe vrouw daer ons afquam onse behout*. Hiermede wil hij den dialoog afsluiten en niet verder vragen (-LXXV).

Aldus de inhoud. Enkele plaatsen vergen eenige verklaring.

Ik weet niet of de ware reden, waarom God een zonde van een oogenblik met een eeuwigheid van uitboeting straffen kan, door Van Maerlant juist begrepen werd. Hij zegt: omdat de zondaar

Wilde als een rent
 Altoos leven ende ongheent
 Up dat wesen mochte.
 So es hi ter hellen ghesent
 Daer hi ewelec es gheschent,
 Want sijn wille dat wrochte.

Men verklaart dit aldus: ‘Niet de misdaad, maar de wil om te zondigen wordt gestraft, die alleen door een oorzaak buiten den zondaar, den dood, ophoudt. Leefden zij eeuwig, zij zouden ook eeuwig blijven zondigen.’ De ware reden is: omdat de zondaar bij de zonde voor de keuze gesteld tusschen een geschapen, vergankelijk goed en den eeuwigen God, het vergankelijk goed verkiest en daardoor bewijst dat hij dit vergankelijk goed ook voor eeuwig zou willen. De woorden van Van Maerlant zeggen dit wel niet uitdrukkelijk; maar zij spreken het ook niet tegen. Hij zegt feitelijk alleen dat de zondaar eeuwig gestraft wordt om zijn boezen wil, die eeuwig zou willen zondigen. Hoe hij door een enkele zonde bewijst eeuwig te willen zondigen wordt niet verklaard.

De laatste reden, waarom God ook met de goede werken in staat van zonde gedaan zal rekening houden, wordt in de volgende duistere verzen gegeven:

Dat seit dat ghelove mijn:
 God moet in hem selven sijn,
 Hine mach el nieuwer wesen.
 Hi es gherechticheden fijn,
 Ende ghenadicheden, dats anschijn;
 Hi es al een van desen.
 Die van den watre maecte wijn
 Hine es sijns selves niet eighijn.
 Wat so die doren lesen...

Men verklaart dit, alsof dit beteekende: ‘dat God in zich zelf, niet met menselijke begrippen, moet begrepen worden. Gerechtigheid en genadigheid zijn bij Hem even oneindig volmaakt en Hij is even genadig als rechtvaardig’. En inderdaad, ik vind voor die eerste verzen niets beters: ‘Wij moeten God in hem zelven zien: daar is Hij te gelijk even volmaakte gerechtigheid als barmhartigheid.’

De woorden *Hine es sijn selves niet eighijn* worden door Buke-

lare vertaald: *Se dat nobis totum esse*; wat door de uitgevers wordt uitgelegd: ‘hij behoort zichzelf niet in eigendom toe, d.i. hij behoudt zich (zijne goddelijke eigenschappen) niet voor zich zelf, maar wil zich aan ons geven’, wat dan verder tegen Verwijs, die wilde lezen: *Hi es sijns selves, niet eighijn*, verdedigd wordt. Ik begrijp: Hij is geen slaaf van zichzelf. Maar in zijn almacht kan Hij vrij zoowel zijn rechtvaardigheid als zijn barmhartigheid doen gelden.

Hoe hevig Van Maerlant ook uitvalt tegen hen die leeren, dat goede werken in staat van zonde gedaan niets baten, toch vergist hij zich. Goede werken in staat van zonde gedaan hebben inderdaad geen verdienste voor 's menschen bovennatuurlijke zaligheid. Met het oog echter op hun goede werken, kan God aan zondaars voorbijgaande, dadelijke genaden ter bekeering schenken, om uit hun zonde op te staan. Of ook: om het goede dat zij doen kan God hen beloonen door tijdelijk geluk op aarde. Zoo luidt zelfs het antwoord van den H. Augustinus op het schijngeluk der boozen: God belooft hen hier op aarde om hun natuurlijk goede daden, daar Hij hen in eeuwigheid moet straffen. Maar het onderscheid tusschen de bovennatuurlijke orde, waarin alleen goede werken verdienstelijk zijn voor onze bovennatuurlijke zaligheid, en de natuurlijke orde, waarin goede werken in staat van zonde niets vermogen om het bovennatuurlijke heil te verdienen, heeft Van Maerlant niet gekend.

Een duistere strophe is de 40e:

Sulc waent dat van den quaden Cham,
 Dien Noë, sijn vader, was gram,
 Want hine niet en decte,
 Dat eighin volc van hem quam,
 Want hems vader vloec mesquam:
 Hi doolde, diere op up mecte;
 Al vintmen dat dongave ram
 Dicken wint dongave lam,
 Dits der rudarise secte.
 Vanden edelen Abraham
 Quam eighin volc, als ie vernam,
 Die oint ter eren trecte
 Ende noit hem bevlecte.

Men verklaart: ‘Hoewel op grond van de waarneming dat een slecht kind vaak van slechte ouders komt, degenen gelijk schijnen te hebben die beweren dat de lijfeigenen afstammen van Cham, zoo hebben zij het in dezen mis: de lijfeigenen stammen integendeel van

den goeden Abraham.’ Dat is de beteekenis zeker niet. Van Maerlant zegt eenvoudig: het is wel waar dat ongave (gebrekkige) lammeren voortkomen van gebrekkige rammen, maar daaruit besluiten dat zoo ook de lijfeigenen van Cham moeten komen is een redeneering van eenvoudigen: ook van Abraham, die toch steeds naar eer streefde en zich toch nooit met kwaad bezoedelde, zijn lijfeigenen (niet: dé lijfeigenen) gekomen, zooals de heilige Schrift leert.’ Met andere woorden: de afstamming verklaart de lijfeigenschap niet: hij zou dwalen, die zoo iets zou denken.

Het is klaar dat in de str. 47-50 Van Maerlant geen communisme leert. Wanneer hij zegt: *het ware ghemene tarwe ende wijn*, enz. of: dat God schiep *dat wandel ertsche goet Der menscheit ghemene* of nog *Goets es ghenoech, lietment gaen Int ghemene*, dan beteekent *ghemene* niet: gemeenschappelijk eigendom, zooals de uitgevers verklaren; maar: bestemd voor het onderhoud van allen, allen ter beschikking staande, voor allen toegankelijk. Wat Van Maerlant veroordeelt is alleen: *die ghierecheit* waardoor *elc settet sinen moet Omme al te hebbene allene*. De begeerlijkheid, die alles alleen wil hebben, en die niets van het goed, dat voor het onderhoud van allen geschapen is, aan de armen wil laten toekomen, is oorzaak van allen strijd en van alle broedermoord.

Ik heb den Eersten Martijn, hier tamelijk uitvoerig weergegeven, omdat het een samenvatting biedt van de voornaamste problemen, die onzen dichter hebben bezig gehouden en die hij in zijn werken heeft verhandeld. In de uiteenzetting van deze losse vraagstukken bestaat er toch meer samenhang dan gewoonlijk vermoed wordt. In de eerste reeks vragen staat vooraan het probleem van het kwaad. Een voorname oorzaak van het zedelijk verval in zijn tijd ziet Jacob in het verval der deugden bij den adel, als gevolg van de vleierij van valsche raadgevers. Dat leidt tot de algemeene vraag: Hoe laat God het kwaad toe? of: Hoe laat Hij toe dat de boozen gedijen ten koste van de goeden? Het antwoord lokt de derde vraag uit: hoe God de zonde van één oogenblik en van zwakke menschen kan straffen met een eeuwigheid van uitboeting? Hebben dan de goede werken in staat van zonde gedaan geen waarde? En daar het antwoord uit Gods liefde werd afgeleid, volgt een laatste vraag: of men zich op Gods liefde mag verlaten? of die ook niet blind is? met als antwoord een algemeene uiteenzetting over de liefde.

De tweede reeks vragen bewegen zich om het probleem van het heil: hoe zal ik mijn zaligheid verzekeren? Uitgaande van de vraag naar den oorsprong van den adel, wordt feitelijk de leer voorgehouden, dat een ieder de bewerker is van zijn eigen lot, van

zijn eigen zedelijke persoonlijkheid: de ware adel komt uit het hart; ieder zorge dus voor zijn eigen adel, zijn eigen heil. En dan gaat het voort: hoed u tegen de begeerlijkheid; waak over uw hart; hecht u niet aan vergankelijke goederen; laat u niet verleiden door de zinnelijkheid.

Feitelijk is de *Eerste Martijn* in zijn geheel een echt quodlibet. Een quodlibet toch bestond meestal uit verscheidene vragen, die soms wel met elkander verwant waren, doch ook vaak slechts zeer losjes werden samengebracht. Een quodlibet was de mondelinge discussie van losse vraagstukken uit de wijsbegeerte of de godgeleerdheid bij plechtige gelegenheden, welke dan later in schrift warden uitgegeven. Er hoefde tusschen die vraagstukken zelfs geen verband te bestaan. Wat de keus dier onderwerpen ter discussie bepaalde zal vaak uit de omstandigheden moeten verklaard worden, en die kennen wij gewoonlijk niet. Een magister kon er sommige van zijn geliefkoosde theorieën hebben doen verdedigen; wel eens ook over een actueele of occasioneele vraag zijn zienswijze hebben willen geven. Kortom: quodlibet d.i. om het even wat, wat belieft, kon ter discussie worden voorgelegd.

Uit den aard van het quodlibet dus wordt de losse samenhang der in den *Eersten Martijn* behandelde vraagstukken verklaard. Wel kunnen wij nog tusschen deze eenig verband leggen. Maar dit verband ligt veeleer in een gansch algemeen aangevoelden samenhang van verwantschap, dan in eenig opzettelijke aaneenschakeling.

De vraagstukken nu die hier worden voorgelegd zijn geen dorre didactiek, maar raken sommige van de diepste zedelijke problemen aan, waardoor het quodlibet ook tot de hoogste lyriek had kunnen opstijgen. De behandeling echter blijft te zeer bij de schoolsche methode om ware lyriek te worden. De vorm van het strijddedicht zorgt wel voor afwisseling en beweging; niet genoeg voor verdieping. Het is geen ontboezeming geworden van een door die levensproblemen gefolterd, of ontroerd, of opgetogen gemoed; het blijft te zeer bij de uiteenzetting van zedelijke leerstukken.

Doch ook zulke poëzie heeft recht op onze waardeering, wanneer zij meer komt uit het hart, uit den geheelen mensch, dan uit het loutere verstand: uit den zedelijken levensernst nl., die de diepere levenswijsheid kan aanvoelen en ze uitdrukt in een pakkenden vorm, in de praegnante voorstelling, in de treffende beeldspraak, in de concrete werkelijkheid, op het bewogen rythme van de geladen stemming, der van die wijsheid vervulde ziel. Van zulk een levensernst nu getuigt geheel dit gedicht. Maar de vorm blijft zich niet immer gelijk en wordt den dichter wel eens te machtig. Men zou wel gansche strophen kunnen aanhalen, die ook in aesthe-

tisch opzicht voldoen en de ontroering van het schoone kunnen geven. Maar telkens opnieuw lopen er dan weer zwakkere strophen tusschen, die het genot verstoren en de volledige behandeling van een der vragen bederven. Om de waarheid te zeggen: de laatste vraag (str. 68-75): of de vrouwen de oorzaak zijn van alle kwaad, geeft, van het standpunt der zuivere kunst, nog de meeste voldoening.

Doch over het algemeen zien wij reeds hier in dit eerste Strophische Gedicht, hoe de dichter zich laat leiden en verleiden door de rijmen die hem ter beschikking staan tot wel eens wansmakelijke taal en beeldspraak, tot verwaterde uitbreiding, niet zelden tot duisterheid, vaagheid of gewrongenheid.

Een laatste opmerking die haar waarde heeft: het karakter der twee strijdenden biedt weinig of geen verscheidenheid. Het is den dichter alleen om eenige beweging of afwisseling te doen.

Tweede Martijn

De *tweede Martijn* heeft het over het probleem der liefde: of liefde blinde hartstocht is, dan wel door rede moet geleid worden.

De dichter kleedt zijn onderwerp in den vorm, niet meer van de *tenzone*, eenvoudig strijdgedicht of tweegesprek, maar van het *partimen* of *jeu-parti*: waarin een dichter een anderen uitdaagt en voor een dilemma stelt, waarvan hij een oplossing aan hem overlaat, terwijl hij zelf de andere verdedigt. Dat was het geval vooral in de *courts d'amour*. In het Frans treden gewoonlijk twee werkelijke dichters op, die soms elk in zijn eigen dialect schrijven. Heeft ook Martijn bestaan? Was ook hij een dichter? In elk geval, Van Maerlant doet zijn best om hem als zoodanig voor te stellen. Hij wekt hem op; verwijt hem aan niets meer dan aan weelde en winst te denken; zet hem aan, eens ernst met de deugd te maken en tot de dichtkunst terug te keeren. Martijn van zijn kant antwoordt: dat ze nu gescheiden zijn, *du woens in den Dam Ende ic t'Utrecht*; dat hun beider dichten hun nooit heeft gebaat, en dat Jacob hem wat vriendelijker, niet als een *stotel ram* kon aanspreken. Na een paar woorden van verontschuldiging, zegt Jacob hem: dat hij hem zoo gaarne zou willen vragen over *minne van wiven, daer haer die wereld mede meit*. 'Daar erken ik u!' antwoordt Martijn

Dit was oint dijn doen:
Van vrouwen moeste dijn sermoen
Of beghinnen of enden.
Waerstu een dorper, du spraecs van coen (koeien)
Nu es dine herte dies ontfloen.

Ik zal dan maar mijn kaproen afsteken en luisteren naar wat u aandreef om den onbekenden Martijn niet met rust te laten. Had ik een paar ijzeren schoenen, 'k zou u toch niet kunnen ontloopen (I-IV). Jacob zet hem nu zijn geval uiteen: Ik bemin een vrouw en zou alles wagen

om haar te winnen, maar zij mij niet, al zou er de wereld om vergaan. Een andere vrouw, bloeme van allen vrouwen, bemint mij met vaste trouw, maar mijn hart blijft voor haar onverschillig. Beiden nu komen in een toestand, een doodsgevaar, waaruit ik slechts ééne kan redden. Wat zoudt gij doen in mijn plaats? (-VIII) Martijn zou de eerste redden en bepleit aldus de rechten van den hartstocht. De tong kan liegen, het hart nooit; wat hij bewijst door het voorbeeld van Narcissus en Medea; en besluit: men moet het hart volgen; dat wil ik tegenover heel de wereld staande houden (-XI). Dat is wel stout gesproken, wedervaart Jacob, maar dat is den knoop doorhakken, zooals Alexander deed, niet ontwarren. Luister maar even naar mij en al uw wijsheid zal kinderpraat blijken. Gij staaft uw woord met voorbeelden uit *truffen ende poetriën*; maar dat was dwaze minne. Ware minne gaat niet gepaard met zonde en verdwaast niet. Lees liever het oude en 't nieuwe Testament: heilige mannen werden niet door de minne verblind, zooals heidenen, getuige Abraham tegenover Sara en Hagar: geen edel en vroed man kan minnen zonder rede. Ik ben dus meer verschuldigd aan haar die mij steeds bemind heeft met trouwe liefde en mij steeds haar zelve met alle goed heeft geschonken, dan aan haar die haar kin fier tot mij opheft, die haar *ghespin van minnen* ook elders draagt, en wier liefde mij slechts zonde en schade brengt (-XVI). Martijn wil nu zijn meening ook uit den bijbel staven: Eva's minne overwon Adam, *den vroetsten aller heren* toch; en wat vermochten Samson, David of Salomon tegen die *cracht van minnen*? Ook Zorobabel *in sijn sermoen* leert ons, dat de ware minnaar *al sinen sin* moet afleggen om de beminde te volgen¹⁾. Het woord *Amor* zelf, dat beteekent *Poringhe, die den sin wech tiet* bewijst het²⁾. Daarom, zoo besluit Martijn, 'k zou mij zelven eerder vermoorden, dan haar te laten sterven die ik liefheb (-XX). Gij zijt een *ruut grammarien* antwoordt Jacob. Misdaden zelfs van wijzen zijn geen voorbeelden, maar moeten ons zonde leeren vluchten en de ware minne kennen. Bij Maria, zoo ge geen heiden of ketter zijt, doe ik u nog heden de waarheid inzien. En nu geeft hij zijn definitieve oplossing. Bron van alle liefde is Gad, die zelf Liefde is, en niemand haat, zelfs Lucifer niet. Zijn eigen hoogmoed alleen heeft hem uit Gods liefde en barmhartigheid gestooten. Ook, wie God trouw dient, kan Hij niet anders dan beminnen en het eeuwige leven schenken. Zoo wil ook ik haar redden en beloonen, die mij bemint en om mij beeft. God overlaadt ons met weldaden, stortte voor ons zijn bloed, gaf ons het hemelsch Brood, opdat wij Hem zouden wederminnen. Hij laat ons in geen zonden zoo wij 't hoofd in zijn schoot leggen. Zou ik haar dan laten sterven, die mij zóó liefheeft? (-XXV). Martijn moet zich nu overwonnen verklaren.

Mine minne es der sielen vaer (vrees, wat doet vreezen)
Ende besmet met sonden

bekent hij en hij besluit met den vromen wensch, dat God ons tot zijn eeuwige Liefde moge brengen (-XXVI).

- 1) De parabel van Zorobabel wordt vermeld door Flavius Josephus, *Antiquitates Jud.* X, 3. Zij wil aantonen, dat de grootste kracht ter wereld de Minne is, na de waarheid. Zij komt ook voor in Rijmb. vs. 17801-17833 en in Sp. Hist. I³ 15 vs. 23-72. Ook bij Hadewijch, Mengeldichten; vgl. Lekensp. I 32, vs. 31-90.
- 2) Zinspeling op de Middeleeuwsche verklaring van *amor* als: *animi motus obstans rationi*.

Zoo is de goddelijke Liefde, die ons bemint en wij haar niet, het voorbeeld van onze liefde; niet de zinnelijke, wereldsche liefde, die wij beminnen, maar zij ons niet.

Hier loont een aandachtige lezing de moeite der inspanning, Dan ziet men, hoe het lichtzinnige court d'amour uit de beuzelarij van een denkbeeldig minnegeval tot de hoogste wijsheid opstijgt en uit de conventie in de diepste levensgronden van de werkelijkheid treedt. Er is hier ook een vaste eenheid in den bouw, die in den opgang tot de verhevenste leer het aanvankelijk gestelde dilemma nooit loslaat, maar in de vlucht der gedachte meevoert, en wat denkbeeldig scheen te zijn, tot aangrijpenden levensernst verheft. De levendige strophen van het begin verloochenen zich nooit geheel; er is ook een zekere volheid in de uitwerking, die de soms onbeduidende aanvulsels in haar zwier opneemt. Toch storen ook hier niet zelden de gewone gebreken van deze dichtkunst en de zwakke, zelfs platte strophen ontbreken niet. Nog dient dit ten gunste van onzen dichter aangestipt: dat hij hier gansch zichzelf schijnt te zijn. In heel de literatuur der courts d'amour, die zoo talrijk in het Fransch vertegenwoordigd is, wordt de hier behandelde vraag niet aangetroffen. Het is dus waarschijnlijk een oorspronkelijk gedicht, dat hem, ook om de hooge opvatting der liefde, alle eer aandoet.

Derde Martijn

Blijkt reeds uit den eersten, maar vooral uit den tweeden *Martijn*, Van Maerlant's echte persoonlijkheid in zijn diep religieuzen ernst, nog meer zou die in den derden Martijn, ook genoemd *vander Drievoudicheide* moeten uitkomen. Maar bij alle verhevenheid van het onderwerp blijft dit toch een zwak gedicht. Na een bedreiging met zijn banvloek tegen al wie er *woort, lettre af of an zou driven*, vangt het aan. Zooals hier omgekeerd de a-rijmen slepend, de b-rijmen staande zijn, wat de plechtigheid der strophe door den korten val van het distichon eerder verzwakt, is het ook Martijn, die nu Jacob opwekt en hem verzoekt hem te leeren God te kennen, die het ware leven is. Na een belijdenis van zijn onmacht en van zijn zondigheid om zoo verheven een onderwerp aan te durven, waartoe hij *boven den inghele vloghe, boven Cherub ende Seraf* zou moeten vliegen en waarin het een mensch niet mag wagen te willen doordringen, laat Jacob zich eindelijk overhalen (I-V). En nu zet hij de katholieke leer uiteen over de H. Drievuldigheid: over God en zijn wezenheid, in de eenheid van zijn natuur en de drieheid der Personen, over den Zoon en het werk der Menschwording

en Verlossing, over den H. Geest en het werk onzer zaligheid en heiligmaking. Martijn komt er verder alleen tusschen, na elk der drie deelen, om zijn instemming te belijden en om verdere uiteenzetting te vragen of om bij het slot te bedanken, en den wensch uit te drukken naar dit gelcof te mogen leven, en eenmaal aldus in *Abrahams scoot Naer dese corte doot* te worden opgenomen.

Het is een meestal saaie uiteenzetting, zonder gloed, zonder veel warmte of bezieling, met niets van de sublieme vlucht van een Vondel. Het getuigt, jawel, voor 's dichters ernstige rechtgeloovigheid, voor zijn godsvrucht, ook tot Maria en tot haar goddelijk Moederschap; maar tevergeefs put hij zich uit, slaat hij zijn wieken open, om eenigszins met zijn woord de hoogheid van zijn leer te achterhalen. En nergens doet zijn rijmnood pijnlijker aan. De strophen volgen elkander op, waarin het eerste deel van het vers de leer wat verder voert, en het tweede een stoplap brengt om het rijm.

Men ziet in dit gedicht meestal een bewerking van het *Symbolum Athanasianum*. Dat is het slechts in zooverre het katholieke dogma op dit symbolum steunt. Maar hier is de leer over den H. Geest nauwelijks aanwezig. Ook worden andere Middeleeuwsche gedichten over de H. Drievuldigheid wel eens als bronnen vermeld. Heeft Van Maerlant zulk een bron gekend, wat niet onmogelijk is, dan toch weer niet het gedicht *De St. Trinitate*: er is te veel bij Van Maerlant en nl. weer over het werk der heiligmaking door den H. Geest, dat daar niet voorkomt. En het overige kon de dichter hebben uit de gewone kerkleer en uit algemeen gangbare voorstellingen. Zoo is de uiteenzetting dat God boven al, binnen al, buiten al en onder al is, gemeengoed in de mystiek van dien tijd, van den H. Gregorius af, en misschien reeds van vroeger. Ook Hadewijch wijdt aan de uiteenzetting ervan een gansche mystieke verhandeling.

Een disputacie van onser vrouwen ende van den heilighen cruce

Bij dit gedicht zullen wij wat langer moeten stilstaan.

Ene disputacie van Onser Vrouwen ende van den Heilighen Cruce, is een der langste, het langste na den eersten Martijn, maar ook een der mooiste en innigste van de Strophische Gedichten³⁾.

De dichter verplaatst zich in verbeelding bij het Kruis, waaraan Jesus

3) Over de *Disputacie* bestaat er een afzonderlijke dissertatie: Wolfgang Friedrich, *Der lateinische Hintergrund zu Maerlants Disputacie*, Leipzig, 1934.

te sterven hangt. En nu hoort hij daar eerst Maria, die met groot misbaar klaagt tot het Kruis: waarom haar Kind daar aan het Kruis hangt, de Onschuld zelf, die niets dan goed heeft gedaan? Boosdoeners, dieven, moordenaars mogen er aan hangen! Niet de rechtvaardige, de heilige; niet degene die het leven schenkt. Waarom moet het leven sterven? (1-5). Nu antwoordt het Kruis met een uiteenzetting van de economie en het plan der Verlossing: Alle eer komt mij van U. De vrucht van uw schoot is het dien ik draag. Maar Hij is mensch geworden en wil hier aan het Kruis sterven voor het heil der geheele menschheid. Niet Hij heeft den dood verdiend. Maar Hij wilde door zijn dood den dood overwinnen aan het hout, zooals Adam door het hout gezondigd had. De eerste Adam gaf den val, de tweede Adam herstelt alles en geeft het leven, dat den dood overwint. Ik ben slechts de staak, die de druif schraagt: Gij hebt haar gebaard; ik heb alleen aanvaard hem te dragen, toen Hij ter uitboeting voor de zonde aan mij wilde gekruisigd worden. Ik ontving Hem sterfelijk; maar verheug u: ik geef Hem U onsterfelijk terug. Gij zijt de wijngaard, uw Kind de druif: moet niet de druif geperst worden in de wijnpers? Wat beter dan geperste druif? Ik ben de wijnpers: wat zoeter dan uw Kind geperst in het lijden? In uws Kinds dood is alle leven gelegen. Vele schijnheiligen bidden U nu, hun uw Kind en het leven te schenken; maar nu Hij aan mij gestorven is, zullen zij Hem niet vinden, zoolang zij Hem niet aan mij zoeken. Zeg hun dat: gij zoekt mijn Kind bij mij? Ik heb Hem aan het ûruis bevolen! Hij hangt niet meer aan de borst, maar aan het Kruis: drinkt daar met Hem den drank van het lijden (6-14).

Dat is, m.a.w. de katholieke leer, dat Christus niet zoozeer gestorven is voor ons, in onze plaats, zoodat wij zelf verder niets voor ons heil zouden hoeven te doen, dan Hem te bidden, of Maria om Hem te smeeken; maar veeleer om ons, zoodat, willen wij deel hebben aan zijn leven, wij eerst moeten deel hebben aan zijn lijden en aan zijn Kruis. Maria begrijpt en zwijgt (15). Maar nu gaat een groote klacht op uit den mond van Jesus zelf, waarnaar de dichter ons vermaant te luisteren: het Hoofd klaagt over de leden:

‘Had Ik nog meer voor u kunnen doen? Waar is dan uw dankbaarheid?’ En onder herhaalde bedreiging met de hellestraffen verwijt hun Jesus, dat zij hun doopsel met voeten treden en Hem door hun zonden opnieuw willen kruisigen: voornamelijk door hun zweren en vloeken bij zijn H. Menschheid en bij de instrumenten zelf van hun zaligheid, bij zijn heilige Moeder, die nochtans hun eenige toeverlaat is en de wijngaardrank, die den drank der barmhartigheid schenkt. Dan vaart Hij uit tegen de wereldschgezindheid, de geldzucht en hebzucht van de gansche christenheid, maar in 't bijzonder van de geestelijkheid: die in weelde en overvloed leven, terwijl Hij zelf honger lijdt in zijn ledematen. Ook in de bedelorden is heerschzucht en hebzucht geslopen; zij die de wereld afgestorven schenen, keeren uit hun heilig Jerusalem naar het verlaten Egypte terug. Bisschoppen worden aangesteld door den wil van vorsten, uit hun eigen verwantschap, of door geweld, hoe ongeleerd, zondig en onbekwaam zij ook mogen zijn: wolven zijn het, geen herders: die de geestelijke goederen te koop bieden. Maar allen zullen het eens verantwoorden! ‘Keert toch terug tot Mij’, zoo dringt dan Jesus ten slotte aan, ‘werpt u in mijn armen! Breekt de boeien der zonde! Laat het u in 't bijzonder ontfermen, dat ik het H. Land heb overgeleverd aan mijn vijand. Neemt mijn teeken op en trekt tegen hen uit. Ik zal u de

overwinning schenken! Niet over mijn ellende klaag Ik, maar om u en om uw eigen heil, bied Ik u mijn teeken, het Kruis, aan' (16-32).

Nu weet de arme zondaar geen raad meer, met zichzelf noch met de menscheid. Hij had al zijn hoop gesteld op Maria; maar 't Kruis leert hem, dat al zijn smeeken op hare genade niets baat, dat men tot het Kruis moet komen en drinken van zijn drank, het lijden. Maria zwijgt. En Jesus dreigt. Wie zal ons nu voorstaan? (33-35). Zoo wil ik, gaat de dichter voort, hier een *parlement*, een bespreking beginnen, welke van beiden, Maria of Kruis, de ware boom van het leven is. Het Kruis toch leert, dat alle heil was verzekerd door den dood van Jesus, maar Jesus waarschuwt nu, dat zij dolen die Hem niet zoeken aan het Kruis. En Maria zwijgt, alsof ze ons tot het Kruis wilde zenden: de zondaar, die het hout des levens zoekt, moet Jesus volgen in zijn lijden aan het Kruis. In een reeks strophen volgt dan de eigenlijke bespreking: wie is de ware Boom van 't leven? 'Maria heeft den appel van 't leven gevoed, het Kruis Hem bloedend gedragen; Maria heeft Hem gebaard, aan 't Kruis is Hij gestorven; Maria gaf Hem zijn Menschheid, het Kruis gaf den appel zijn rijpheid. Ik sta weifelend tusschen beiden: Maria heeft Hem gezoogd; aan 't Kruis strekt Hij zijn armen uit om ons te ontvangen. Maria mocht Hem kussen en omhelzen; het Kruis bindt hem aan zich, zoodat het Bloed van caritaten uit Hem vloeit; aan de Maagd zuigt Hij de melk, de menscheid ten bate; aan het Kruis schenkt Hij zelf onzen lijftocht, tot kwijtschelding der zonden. De Maagd biedt ons de vrucht van 't leven; het Kruis verzaadt er ons mede. Ontferming, leer gij ons welke onze zekerste toeverlaat is?' En Ontferming bevestigt hem in de reeds gevonden beslissing: wie het Kruis zoekt vindt aan zijn voet ook de Moedermaagd; en wie Maria vereert stoot het Kruis niet af; want hij vindt haar onder 't kruis, met het zwaard der passie door het hart (36-45). Met een laatste gebed tot Jesus en Maria, om door de voorspraak van de '*soete amie*', Maria, van den '*soeten amys*' Jesus, door de verdiensten van zijn Kruis redding te mogen verkrijgen, eindigt ons gedicht (46).

Bij de plaats vz. 49-52

Danc es ontseit, elcsins belet:
Die an di hanghet es onbesmet
Van dogheden ende ontvonden,
Al hanghet hi tusschen twee honden

stond in de vorige uitgave een lange nota: vooral omdat het eene hs. *dogheden*, het andere *mesdaet* heeft. Deze nota is in de nieuwe uitgave verdwenen: men neemt eenvoudig *mesdaet* op en verbindt: *onbesmet van mesdaet ende ontvonden*, en men verklaart *ontvonden* = vrijgesproken. En misschien is dat nog het eenvoudigste; *ontvonden* is dan niet meer dan een synoniem van *onbesmet*: vrij bevonden; al is deze beteekenis niet de gewone, maar: door een vonnis ontzeggen, ontnemen; wat toch ook past: de rechters hebben moeten bekennen, dat er geen schuld in hem was, dat hij geen misdaad had begaan: alle misdaad werd hem ontzegd; wat hetzelfde is als: van alle misdaad vrij bevonden.

Alleen heeft de laatste uitgave een lange omschrijving van vs.

49: ‘Zij die Christus aan het kruis genageld hebben, ontzeggen hem niet alleen voor zichzelf alle aanspraak op dankbaarheid, maar beletten ook op alle manieren anderen hunne dankbaarheid te betoonen’, wat wel aan duidelijkheid te wenschen overlaat. De beteekenis is toch eenvoudig: ‘alle dank wordt hem geweigerd, ja op alle wijzen verhinderd’; wie zal immers ooit dank betoonen aan een Gekruisigde? Met die verklaring past echter na *belet* geen dubbele punt; maar een punt.

In vs. 428-29

Ende tCruce troost mi clene
An die Maghet rene

ziet de nieuwe uitgave een bijzondere moeilijkheid. Zij zegt: Deze verzen moeten beteekenen: ‘En het kruis geeft mij weinig troost en vergoeding voor hetgeen ik aan de reine Maagd verloren heb.’ Hoe die verzen dit kunnen beteekenen, zie ik niet in. De dichter heeft juist gezegd, dat zijn grootste hoop steeds in Maria was. En nu gaat hij voort: En (= wel Maar) het Kruis troost mij weinig aan de reine Maagd; d.i. laat mij weinig troost hebben aan de reine Maagd. Want het Kruis zegt dat, wat men Maria ook smeekte, het niets baat, zoo men niet tot het Kruis komt; zooals in de volgende strophe wordt uiteengezet.

Wij hebben het woord *parlement* (vs. 456) weergegeven door bespreking. De juiste beteekenis van het woord heeft reeds veel inkt doen vloeien. De uitgevers meenen, dat het is: ‘Betoog, waarin de aanspraken en rechten van beide partijen tegenover elkander gesteld worden,’ dus, voegen zij er aan toe: ‘een pleidooi waarin een advocaat voor beide partijen optreedt’. Friedrich neemt dit laatste niet aan. Hij zegt: ‘Niet een advocaat die voor beide partijen optreedt, maar een rechter die, daartoe bevoegd, in volle kennis het oordeel uitspreekt wordt hier verlangd.’ Parlement is dus voor hem: ‘Die Rede in der auf Grund und nach Würdigung der Ansprüche beider Parteien, ein Richter das Urteil spricht.’ Maar het oordeel van den rechter, in casu Ontfarmicheit, schijnt toch buiten het parlement te vallen, dat immers tusschen ‘hem twee’, het Kruis en Maria, gevoerd wordt. *Parlement* beteekent, volgens mij, niet meer dan gesprek, dispuut, *over dat sondighe convent*, d.i. met betrekking tot, ten opzichte van, ten bate van, tusschen Maria en het Kruis. Doch in plaats van beiden dit gesprek te laten voeren, geeft de dichter zelf aan, wat ieder van hen om de beurt doet gelden.

In dezelfde strophe is er nog een andere moeilijkheid:

Nu willic dan een parlement
 Over dat sondeghe covent
     Tusschen hem tween beghinnen.
 Dat Cruce liet ende bekent
 Dat alle rouwe was gheent
     Also hem God liet bekinnen
 Stervelijc vor die menscheit blent.
 Nu spreecti, dat si sijn ontwent
     Die hem niet en versinnen
 Dat sine soeken an thout gheschent.
 Maria swighet also die ons sent
     Ten Cruce, willen wi winnen
 Aflaet van sire minnen.

Wie is *i* in *spreecti*? Het Kruis? Of Christus? Men zegt het Kruis. Want het parlement is tusschen Maria en het Kruis. Het Kruis heeft ook gezegd wat hier beweerd wordt; en *Cruce* kan mannelijk gebruikt worden. In vs. 511 en vs. 537 staat immers: *an hem* = aan het kruis. Men zou meenen: Christus. Want het Kruis heeft reeds gesproken; met *Nu spreecti* schijnt een ander spreker ingeleid te worden. Wat hij spreekt, heeft Christus wel niet zoo gezegd, doch wat Hij zegde komt er toch op neer. Dat het Parlement tusschen het Kruis en Maria wordt gevoerd, wordt door die verklaring niet belet: wat Christus zegt, is juist de reden voor dit parlement tusschen hen beiden. Met deze verklaring zou ook de strophe een samenvatting zijn zoowel van het eerste als van het tweede deel.

Toch meen ik wel, dat het Kruis bedoeld is. Het Kruis had gezegd: dat alle rouw geëindigd was met den dood van Christus. En nu, d.i. nu Christus gestorven is (en dat is de waarde van dit *Nu* in *Nu spreecti*) zegt het Kruis, dat men Hem moet zoeken aan het Hout.

Men kan in deze Disputacie drie groote deelen onderscheiden: na een strophe ter inleiding, een eerste deel, met een klacht van Maria tot het Kruis; en het antwoord van het Kruis (tot str. XV). Na een strophe, die als slot dient van dit eerste deel, en een strophe van inleiding tot het tweede, volgt (XVII-XXXII) als tweede deel een klacht van Jesus over de zondige menschheid. Na drie strophen, die opnieuw een recapitulatie zijn van zoowel het eerste als van het tweede deel, en een strophe van overgang, volgt het derde deel (XXXVII-XLVI) over de vraag welk nu de ware boom van het Leven is. De moeilijkheid is steeds geweest juist te bepalen hoe die deelen samenhangen. De uitgevers weten er geen weg mee. Zij meenen dat er geen eenheid in de conceptie is, maar willen toch

een poging doen om dit feit te verklaren. De klacht van Maria en van het Kruis zijn nl. vertalingen van twee Latijnsche gedichten, die echter ook in het Latijn samenhooren en eerst zouden kunnen vertaald zijn⁴⁾. Voor het laatste deel (str. XXXVII vlg.) vermoedden de uitgevers ook een vertaling, die met het eerste deel vereenigd werd, waarbij str. 36 als overgang diende. De moeilijkheden zouden merkkelijk verminderen, meenden zij dan, indien men aannam dat oorspronkelijk slechts I en III werden verwerkt. Eerst veel later werd de klacht van Jesus hiertusschen geschoven. Deze klacht staat in elk geval met het geheel in een zeer los verband, en het is ook vooral daardoor, dat de ongunstige indruk over de samenstelling van het geheel veroorzaakt wordt.

W. Friedrich heeft het voorbeeld van het laatste deel, over den waren boom des Levens, dat door de uitgevers vermoed was, ontdekt. Het is een gedicht dat, evenals de twee, of drie andere, van den Parijschen kanselier Philippus de Greve schijnt te zijn, *Lignum vitae quaerimus*. Hij meent dat de deelen I (klacht van Maria en van het Kruis) en III (*Lignum Vitae quaerimus*) aanvankelijk te zamen werden vertaald, in tegenstelling met de uitgevers, die de twee (of drie) vertalingen beschouwden als zijnde op verschillende tijden gemaakt en later, om den gelijksoortigen inhoud, bijeengevoegd. En hierin heeft W. Friedrich wel juist gezien: de vertalingen van de eerste twee klachten blijven niet bij een loutere vertaling, maar zijn reeds gemaakt met het oog op de vraag, welk het ware hout des levens is, zooals uit de slotstrophe XV voldoende blijkt. Het laatste deel zou dan het antwoord geven.

Eerst veel later, meenen dan weer de uitgevers, werd de derde vertaling (de klacht van Jesus)⁵⁾. str. 18-30 hiertusschen ingeschoven. 'Dit moet heel laat gebeurd zijn (misschien niet door Maerlant zelf) om de herinneringen aan *Oversee* en *Kerken Claghe*, in de strophen 16 en 17, die de verbinding vormen met het eerste gedicht.' W. Friedrich meent eveneens, dat dit deel veel later werd ingelascht, maar door Van Maerlant zelf; en de vertaling werd niet eerst afzonderlijk gemaakt, zooals de uitgevers schijnen te veronderstellen, doch reeds met het oog op de Disputacie, zoodat zij van 't begin af bestemd was om hierin te worden opgenomen; in een tijd toen Jesus zelf zich van de christenheid scheen af te wenden en het H. Land aan zijn vijanden had overgeleverd; toen ook had de vraag, tot wien zich te wenden om redding haar hoogste beteekenis verkregen.

4) Nl. van een *Lamentatio Beate Marie ad crucem* en een *Responsio Crucis*.

5) Van een *Quid ultra tibi facere*.

Wat daar nu ook van zij, wij zien in het geheele gedicht een innigen samenhang. Om dien te begrijpen, moeten wij ons den hier geschilderden toestand van Maria onder het Kruis niet voorstellen als den historischen toestand bij Jesus' dood; maar als die van den mystieken toestand, waarin Jesus voor alle tijden aan het Kruis te sterven hangt. Dat is de grootsche opvatting van de Katholieke leer, zooals die reeds door den H. Augustinus werd uitgedrukt: dat de mystieke Christus voortdurend boven de wereld hangt uitgestrekt. Is Hij ook niet voor alle tijden en voor alle volkeren gestorven?

In de klacht nu van Maria wordt de vraag gesteld waarom Christus lijden moest. Het Kruis zet daarop het geheele plan der Verlossing uiteen: Jesus moest sterven om de zondige menschheid te redden. Op haar beurt moet nu deze, om de verlossende kracht van Jesus' Lijden deelachtig te worden, zijn lijden en Kruis beleven, in zich opnemen. Maria, die deze hooge leer begrijpt, zwijgt, want zij verstaat dat de mensch voortaan zal gered worden, naarmate hij zich met den lijdenden Christus zal vereenigen. Doch hier verheft Jesus zelf nu zijn klacht. In plaats van het Kruis te dragen en met Hem te lijden, maakt de wereld zich schuldig aan de snoodste ondankbaarheid. Wat had Jesus meer voor haar kunnen of moeten doen? En wat ziet Hij als dank voor zooveel liefde? Een vloed van zonden. Het verlies van het H. Land heeft de maat der ongerechtigheid gevuld; Jesus heeft het in zijn toorn aan zijn vijanden overgeleverd. Zoo wordt het *Quid ultra tibi facere* hier aangebracht, en verwerkt. Van Maerlant breidt de klacht van Jesus nog wat uit met klachten b.v. over het zweren en vloeken, over de hartvochtigheid jegens de armen; enz... en hij besluit ze met een algemeenen oproep tot een nieuwen kruistocht en met de verzekering van Jesus, dat Hij niet klaagt uit onmacht, maar om de menschen tot bezinning te brengen. Zoo klaagt Jesus en dreigt Hij voortdurend met de straffen der hel. Die klachten en die bedreigingen juist wekken nu eerst vooral den angst van den zondigen mensch. Het wordt voor hem het groote probleem: hoe hij daaraan ontkomen kan. En zoo krijgt de vraag al haar belang: hoe hij het ware leven zal deelachtig worden? Welke de ware Boom van het Leven is?

Maria was tot nog toe zijn grootste toevlucht. Maar het Kruis leert, dat men den drank van het Lijden met Jesus moet drinken. Maria zwijgt; en Jesus dreigt! Waar is uitkomst? (str. 33-35). De mensch wil dan overleg plegen: het Kruis leert ons, dat Jesus ons door zijn Lijden heeft verlost. Jesus dreigt al wie hem niet zoekt ann het Kruis en het Kruis met hem opneemt; Maria zwijgt, als zond zij ons tot het Kruis. En zoo volgt het laatste deel met het antwoord op de vraag, welke de ware boom van het Leven is: de mensch zal redding vinden bij Maria, maar onafscheidelijk van het

Kruis. Deze oplossing berust op de groote leer van de eenheid van het Verlossingswerk; de Menschwording wijst op de Verlossing; Jesus is mensch geworden om ons te verlossen; Maria is niet slechts de Moeder van Jesus, maar de Moeder van den Verlosser. Onze dichter heeft werkelijk met groote behendigheid en met een diep inzicht in het Verlossingswerk, zijn afzonderlijke Latijnsche voorbeelden in één groote idee samengebracht, dat onze Verlossing is⁶⁾.

Dit schijnt nog niét te beletten, dat het tweede deel, Jesus' klacht, eerst later zou kunnen ingeschoven zijn; zij het dan ook op zeer behendige en natuurlijke wijze. Ik meen toch wel van ja. Str. 33, die beschouwd wordt als het oorspronkelijk verband tusschen het eerste en het derde deel, zinspeelt duidelijk op het tweede: de zondaar vraagt zich daar niet alleen af wat hij nu over zich zelve moet denken, maar ook over 'al 't gespan dat uut Adaems vleesche ran', over geheel de menschheid, die zoo door Jesus immers bedreigd werd. Str. 34 en 35 recapituleeren zoowel het eerste als het tweede deel. En in str. 36 waarin de mensch zijn paerlement aankondigt komt toch ook weer een zinspeling op Jesus' klacht met *dat sondighe covent*, waarmede toch heel de menschheid is bedoeld, en misschien met: *Nu spreecti* nl. Jesus⁷⁾. Al deze overgangstrophen veronderstellen dus zoowel het eerste als het tweede deel.

Maar dat stelt ons voor een nieuw probleem. Is dan de *Disputacie* als geheel eerst gedicht na *Oversee* en *der Kerken Claghe*?

De str. 16 en 17 zouden immers herinneringen bevatten aan die beide gedichten. En eerst na den val van St. Jan van Akko kon Jesus zeggen dat Hij het H. Land aan zijn vijanden had overgeleverd, als straf voor de zonden der menschheid. Ik weet niet of uit dergelijke zinspelingen met zekerheid mag besloten worden, dat beide gedichten reeds waren voorafgegaan. Toch kon Jesus moeilijk zeggen dat Hij het H. Land 'Gegeven had aan zijn vijand', vóór het laatste bolwerk der christenheid gevallen was. Zoo hebben wij hier nog een uitvoerig gedicht meer, dat na 1288 is ontstaan.

Treft zoo dit gedicht reeds door de grootschheid der conceptie, zooals wellicht geen enkel ander, ook de poëzie laat zich hier nog het best gevoelen en genieten. Strophen van warme, diep-gevoelde innigheid volgen elkander op; en in de boetprediking van Jesus is de dichter waarlijk in zijn element. Toch moet het ons van het hart, dat deze poëzie hem komt van zijn Latijnsche modellen, die

- 6) Hij heeft in ieder geval gezien hoe zijn drie (of vier) gedichten in een grootsche eenheid passen, al moge hij in de overgangen wat onbeholpen zijn.
- 7) Al kan *i* ook het *cruce* zijn, wat waarschijnlijk is.

hij echter telkens opnieuw verwatert door nuttelooze uitbreidingen en door stoplappen. Hij heeft een heele strophe noodig om een paar verzen, drie, vier soms te vertalen: dat is de poëtische kern, waarvan al het overige door rijmnood wordt aangevuld. Neem b.v. deze strophe:

Ulmus uvam non peperit,
 Quid tarnen viti deperit
 Quod ulmus uvam sustinet?
 Fructum tuum non genui,
 Sed oblatum non respui
 Ut culpam pena terminet.
 A te mortalem habui;
 Immortalem restitui,
 Ut mors in vitam germinet.

Aan de eerste zes verzen beantwoordt de 10de strophe, met vele uitbreidingen, maar met weglating juist van het mooie *ut culpam pena terminet*, wat ook hoofdzaak is. De laatste, zoo pakkende, drie verzen luiden dan in de 11 de strophe:

Alsic dinen sone ontfinc
 Waest ene stervelike dinc
 Naer menscheliker nature.

dat vertaalt: *A te mortalem habui*.

Nu en screye no hant ne wrinc,
 Maer dinen groten rouwe dwinc:
 Hi keert in cortre ure
 Onstervelike: dan lach ende sinc!

dat vertaalt: *immortalem restitui*.

Hi versoent noch menighen ballinc,
 Alst vorsprac die Scriture,
 Die Lucifer, die lose, vinc;
 Hi roert noch an der hellen rinc;
 Hi breect die helsche mure,
 Die porten ende die dure.

dit moet het heerlijke: *ut mors in vitam germinet weergeven*.

En zoo is het, helaas! te dikwijls het geval: om de rijmen van zijn moeilijke strophe te kunnen aanbrengen, neemt hij zijn toevlucht tot gemeenplaatsen, tot gemakkelijke uitbreiding, tot clichés en formules, tot stoplappen.

***

De vertaaltechniek biedt de grootste verscheidenheid. In de *La-*

mentatio volgt Van Maerlant tamelijk trouw zijn voorbeeld; zij het ook dat hij, om zijn strophe te vullen, er wat herhalingen of algemeenheden aan toevoegen moet en dat hij ook enkele verzen omstelt. In de *Resportsio Crucis* veroorlooft hij zich reeds groter vrijheid: hij breidt een strophe over twee uit, verplaatst verzen, verlengt er andere, en sluit zich dan weer trouwer bij het Latijn aan. In het *Quid ultra tibi facere* voegt hij veel eigens toe en volgt hij het Latijn slechts van verre. Zoo ook in het *Lignum vitae quaerimus*; er zijn hier ook toevoegsels, omgestelde verzen, omgestelde plaatsen, zeer vrije weergave van andere; in het Latijn is het ook niet *Ontfarmicheit* die het oordeel uitsprekt: dat is een vondst van onzen dichter. Het Latijn zegt alleen:

Tandem ad hoc trahitur
Finalis sententia

Zoo gaat onze dichter in eenzelfde gedicht met zijn voorbeelden op zeer verschillende wijzen te werk. De ongelijkheid in den strophenbouw dwong hem meermalen bij de vertaling tot groter vrijheid. Niet zelden moet hij strophen deelen of deelen van verschillende strophen verbinden.

Van den vijf vrouwen

Van den vijf vrouwen is het kortste, maar poëtisch het volmaaktste gedicht. Het is ook een vertaling van een Latijnsche hymne, over de vreugden van Maria: bij de Boodschap, bij de Geboorte van Jesus, bij de Verrijzenis, bij de Hemelvaart, bij haar eigen opneming in den hemel; waaraan Van Maerlant nog een strophe toevoegt als slotgebed. Doch nergens voelt men hier de vertaling: hij blijft ook bij zijn voorbeeld en geeft het tamelijk vrij weer, maar ditmaal zonder nuttelooze uitbreiding: strophe voor strophe. En deze is gebouwd zooals de Latijnsche: ze heeft slechts 12 verzen. De a-rijmen worden niet over gansch de strophe doorgezet; het schema aab aab ccb ccb laat groter vrijheid toe. De vertaaltechniek is ook een geheel andere: strophe voor strophe blijft behouden: om in elke strophe een der vijf vreugden te behandelen, wat den dichter in zijn drang naar uitbreiding wel heeft verhinderd en wat hem tot beknopter praegnanter uitdrukking heeft genoodzaakt. Zijn poëzie heeft er slechts bij gewonnen. Hier moge als voorbeeld de laatste strophe volgen:

Spieghele boven alle wive⁸⁾,
Ontfaet dese love vive

8) Vgl. *Beatrijs*, v. 493, *Fonteine boven alle wiven*, en v. 517, *Fonteine boven alle doghet*.

Van uwen vijf vrouden groot;
 Laet u lief sijn datment scrive
 Ende dat behouden blive,
 Niet omme dat ghijs hebt noot,
 Maer om dattet mi, keitive,
 Sta te staden tenden den live
 Voor des viants wederstoot;
 Ende mine harde herte stive
 Daermede also dordrive (doordrongen worden),
 Dat si si suver vor die doot. Amen.

Dat is eenvoudig en ongedwongen gezegd, al blijft het a-rijm hier door geheel de strophe behouden.

Van ons heren wonden

Hoe stijf en stroef, vaak onbeholpen, met niet zelden gewaagde oversprongen, talrijke stoplappen, en overlange verzen is *Van Ons Heren Wonden!* De vertaaltechniek, die zich hier nauw bij de Latijnsche hymne aansluit, is er grootendeels de schuld van. Anders is het op dezelfde wijze gebouwd als het voorgaande. Is het ouder, nog uit 's dichters jeugd? Is het jonger? Wie zal 't uitmaken, bij een dichter, die, naar ons voorkomt, geen al te vaste beginselen had over kunst en wiens smaak nooit zeker was?

Het gedicht bevat, na een aanroeping tot Jesus als tot een paradijs vol weelden, eerst een groet tot het Kruis; dan, in even zooveel strophen, een groet met een gebed tot de wonden van het hoofd, van de rechterhand, van de linkerhand, van de zijde, van den rechervoet, van den linkervoet, dan nog een groet tot Maria en tot Joannes den Evangelist. Het is dus een gebed bij een voorstelling van den Gekruisigden Jesus, met Maria ter rechter en Joannes ter linker zijde. De wonde der zijde is als de fontein van de vier stroomen van het paradijs, die uit de andere wonden vloeien: de Phison uit de wonde der rechterhand, de Gyon uit die der linker, de Tigris uit die van den rechervoet, de Euphraat uit die van den linkervoet.

Alles samengenomen is het toch een ingetogen, vroom gedicht, dat opwelt uit het diepe gevoel van onze zondigheid en van onze behoefte aan redding, zwaar van gang en rythme.

W. Friedrich o.c. heeft een bijzondere studie gewijd aan de vertaaltechniek van dit gedicht. Het behoort, volgens hem, tot de zogenaamde rijmgebeden van meer liturgischen aard, die bestemd waren voor private godsvrucht. De bijna slaafsche vertaling wil hij daaruit verklaren. *Van den V Vrouden* is echter ook zulk een

rijmgebed; ook wordt het door Friedrich over denzelfden kam geschoren als *Ons Heren Wonden*. Maar hij laat hierbij alle vergelijking weg. Had hij ook maar één enkele strophe van *Vrouden* naast het Latijnsche voorbeeld gelegd, dadelijk zou hem het hemelsbreed verschil zijn opgevallen. Maar dan zou ook gebleken zijn, hoe willekeurig zijn verklaring is. Laten we slechts de eerste even naast elkaar plaatsen:

Gaude, Virgo, Mater Christi,	Maria, Vrouwe uutvercoren,
Quae de Sancto concepisti	Ghi ontfinghet in u oren
Spiritu mirifice.	Van den Heilighen Gheest u kint;
Gabrieli credidisti,	Gabriel brochte u te voren,
Praemunita ⁹⁾ quae fuisti	Doe hi u twort sprac in doren,
Caritatis indice.	Dies ghi twifelet niet en twint.
Verbo sancto mox repleta,	Daer ontfinardi bider tale,
Spe conceptus eras laeta.	Dies ghi vro waert, scone smale.
Propter hanc laetitiam,	Om die vroude die men vint
Virgo pia, sic impleta,	Die u daer bequam so wale,
Veniente vitae meta,	Ontfaet mi ten lesten male,
Me ducas ad gloriam.	Eer dat mi die viant bint.

In geen enkel vers is er overeenkomst. Men kan zich zelfs afvragen, of wij het eigenlijke voorbeeld wel hebben ontdekt: zekerniet in de meegedeelde redactie, maar in die, waarvan de varianten worden opgenomen. Enkele bepaalde bijzonderheden laten echter hierin geen twijfel over. Maar dan heeft Van Maerlant zeer vrij vertaald. Hij volgt zijn voorbeeld slechts van heel verre. Vooral in het tweede deel van elke strophe en in het gebed gaat hij zijn eigen weg. Men zou zeggen dat hij na lezing van het Latijn verder uit het hoofd vertaalde en opnam wat hem was bijgebleven.

Er is dus niets van aan, dat de aard van het rijmgebed de meer slaafsche, woordelijke vertaling zou hebben bepaald. Wanneer Friedrich dan de vrijere verklaringen uit den aard dier gedichten, nl. uit hun meer moraalphilosophischen inhoud, of meer in 't algemeen, van 'in seiner Zeit begründeten Überlegungen und Formen', dan mogen wij ook daarachter een groot vraagteken zetten. Want ook hier vertaalt Van Maerlant sommige stropfen haast woordelijk, zooals in *Ons Heren Wonden*; maar elders, zooals wij verder zullen opmerken, volgt hij eveneens het Latijn slechts van verre. Alleen dat hij zijn voorbeelden uitbreidde en enkele persoonlijke beschouwingen inlaschte, wordt uit den aard van het ze-

9) De laatste uitg. heeft verkeerdelijk *praemonita*.

denkundig gedicht verklaard. Maar dat begrijpt een ieder van zelf, vooral bij een auteur uit de Middeleeuwen¹⁰⁾.

Zoo getuigt het werk van W. Friedrich nogmaals voor het apriorisme, dat nog in sommige Duitsche philologische kringen heerscht.

Die clausule van der Bible

Het volgende gedicht heet: *Die clausule Vander Bible*.

Maar vooreerst wat beteekent juist *Die Clausule* in dit opschrift? Ik heb er te vergeefs naar gezocht, in de uitgave der Strophische Gedichten zoowel als in het Middelnederlandsch woordenboek. In de uitgave vind ik alleen in het Glossarium op het woord *clausule*: *titel van. een der gedichten*; eig. *sluitregel van een strophe*; bij uitbreiding: *strophe van een gedicht en gedicht in strophen*. Verder wordt verwezen naar het Middeln. Woordenboek. Hier vind ik alleen: 1. *Een excerpt*; 2. *couplet of strophe van een gedicht*, waarbij dan eenige voorbeelden worden aangehaald; o.a. het opschrift van *Der Kercken Klaghe: dit dichte oec Jacon van Merlant 18 clausule*. Daarna de twee soortgelijke voorbeelden uit het opschrift en het naschrift van den Vierden Martijn; daarna ons voorbeeld *Die Clausule Van der Bible* met geen andere verklaring dan *strophisch Gedicht ter eere van Maria*. Hoe dit echter zoo iets kan beteekenen wordt niet verklaard.

Volgens de rubriek waaronder ons voorbeeld voorkomt zou *clausule* hier beteekenen: *strophe*. Maar wat is dat: *die strophe van den Bijbel*? De uitgevers voegen er aan toe: *gedicht in strophen*. Veronderstel nu dat het woord dit kan beteekenen (doch waar zijn de voorbeelden?) wat zin geeft dan: *het strophische gedicht Van den Bijbel*?

- 10) Ik begrijp ook niet, waarom, ter verklaring van het quodlibet, een gansch hoofdstuk wordt gewijd aan Hendrik van Gent. Wel wordt beweerd, dat deze een grooten invloed op Van Maerlant heeft uitgeoefend; was hij ook niet zijn land- en tijdgenoot? Hendrik van Gent is wel aartsdiaken van Brugge en daarna van Doornik geweest. Het is mogelijk dat Van Maerlant hem heeft gekend of van hem heeft gehoord. Maar resideerde Hendrik van Gent wel te Brugge? Hij doceerde in elk geval aan de universiteit van Parijs. Daar heeft hij ook zijn Quodlibeta gehouden: het vroegste der bewaarde dateert uit 1276. Maar toen was de eerste Martijn, het eenig voorbeeld van een echt quodlibet, reeds lang gedicht. Een quodlibet toch bestaat meestal uit verscheidene min of meer verwante, doch vaak ook zeer los samenhangende vragen. Doch Friedrich veronderstelt al weer, zonder eenig bewijs of reden aan te geven, dat de Eerste Martijn van later zou zijn. Van al de van Henricus Gandavensis bewaarde quodlibeta werd trouwens geen enkel door van Maerlant bewerkt. En de vorm zelf van het quodlibet is zoo oud als de scholastische methode. Van Maerlant moest dus niet op Hendrik van Gent wachten om er mede bekend te worden.

Men zou meenen dat men het als vanzelfsprekend heeft beschouwd, dat *clausule* hier zoo iets moet beteekenen als *strophe*, *strophisch gedicht*. En men schijnt dan over de beteekenis van het geheel niet verder te hebben nagedacht. En toch, wat mag dat zijn: *het strophische gedicht van of over den Bijbel*, of hoe men *van* ook wil uitleggen? Men merke wel op: er staat *Die clausule* met het lidwoord: *de strophe*, *het strophisch gedicht* van den Bijbel. Zelfs indien men *clausule* als een meervoud zou opvatten, dan blijft nog steeds dezelfde vraag: *de strophen van den Bijbel* wat beteekent dat?

Ik heb die woorden bij mij zelf gewogen en overwogen, doch vond geen uitkomst: hoe kan ons een gedicht *de strophe*, *het strophisch gedicht van den Bijbel* zijn genoemd? Daarom vermoedde ik, dat *clausule* hier wel een andere beteekenis zou kunnen hebben.

Het woord *clausule* komt bij Van Maerlant nergens elders voor. De aangehaalde voorbeelden voor de beteekenis *strophe* zijn niet van hem, maar van een kopiïst. Hoe heeft hij dan zelf het woord opgevat? Zou het niet kunnen zijn in de oorspronkelijke beteekenis van het Latijn? Hier beteekent het woord slot of ook *besluit*. Dus: *het slot of het besluit van den Bijbel*? Als wij nu zien, dat dit gedicht juist de voornaamste feiten van den Bijbel doorloopt en die alle op Maria toepast, hoe dan Maria wordt voorgesteld als Moedermaagd op wie geheel de Bijbel uitloopt, die door geheel den Bijbel wordt voorafgespiegeld, en in wie de Bijbel als in vervulling gaat, zou dan werkelijk de titel van het gedicht niet dat juist willen uitdrukken: Maria het besluit van den Bijbel? Of met een ander beeld, dat feitelijk hetzelfde is en ook door het Latijn *claudere*, *clausula* wordt aangegeven: *Maria, de sleutel van den Bijbel*?

Dat is het, dunkt mij, wat Van Maerlant heeft bedoeld: Maria is de laatste verklaring van den Bijbel. Zij geeft den dieperen zin aan van zoovele feiten, gebeurtenissen en personen uit de H. Schrift. Zij opent voor ons het juiste begrip van Gods wegen met den mensch. En Jacob heeft in dit gedicht

ombonden
Wat die boeke een deel verkonden.

Maria is de sleutel der H. Boeken: *die clausule van der Bible*.

Die *Clausule van der Bible* vangt weer ongedwongen, in een spontaan en evenwichtig, trochaisch rythme aan, al ontbreken ook verder de stroeve strophen niet. Het geheele gedicht is een verheerlijking aan O.L. Vrouw. Een paar strophen van inleiding gaan vooraf: waarin de dichter den wensch uitdrukt een lofgedicht Ma-

ria ter eere te mogen zingen, opdat Zij hem van zijn zonden verlosse, met een gebed om haar bijstand:

dat si doe smaken
So mijn dichten ende mijn leren,
Dat ic moet in Dietscher spraken
Fraye rime also gheraken,
Haren lieven Sone teren,
Dat hi inder lester waken
Mijns niet en moet ontraken,
Maer sijn ootmoet an mi keren
Alle den duvelen tonneren.

Men kan drie groote deelen onderscheiden: het eerste is als de voorgeschiedenis van Maria, met al de voorafspiegelingen en beelden van haar in het Oude Testament; en het mag verbazend heeten hoe de vroomheid van onze vaders het beeld van de Moeder van God op elke bladzijde bijna van de Gewijde geschiedenis ontwaarden, wat niet weinig tot de zoo veelzijdige poëzie van Maria heeft bijgedragen (3-24); het tweede is de voorstelling van Maria zelf: met een uitvoerige, zich in bewondering uitputtende beschrijving van haar lichamelijke schoonheid (25-31); het derde verhaalt dan haar leven, van hare heiliging in den schoot harer moeder, tot haar opvaart en haar kroning in den hemel (32-40). Een paar strophen, elk op een enkel rijm besluiten het geheel: met een dankgroet en een gebed om door haar voorspraak verlost te worden van alle vrees voor Hem die de zonde verafschuwt en opgenomen te worden in de eeuwige vreugde.

Het is treffend hoe vele strophen over het geheele gedicht met een soortgelijk gebed worden aangevuld en besloten; de vrees voor de hel doet hem voortdurend om verlossing van de zonden smeeken. En ook dat getuigt voor de weinig blijde, opgewekte opvatting van den godsdienst die onzen dichter kenmerkt en voor zijn pessimistische levens- en wereldbeschouwing.

Een Latijnsch voorbeeld werd tot nog toe niet ontdekt. En het is mogelijk dat Van Maerlant hier uit de eigen kennis van de godsdienstige overleveringen en voorstellingen van zijn tijd heeft geput. Dat hij een groot vereerder was van O.L. Vrouw is nu reeds herhaaldelijk gebleken, en komt ook hier op overtuigende wijze ter uitdrukking: Maria is zijne Muze, die hem wel eens tot de hoogte der ware poëzie voert:

30

Ja, sint datsi droeh den Here
Diese brochte te selker ere,

- 380 Also moeder ende maghet tsine,
 Wies haer schoonheit ielanc so mere:
 Uut haren oghen scheen telken kere
 Een licht ghelijc den sonnenschine,
 Dies menighen wonderde wel sere.
 385 Hoe mochte hem ghescien enighe dere,
 Die sien mochte die scone fine!
 Ay God, ghef mi dat ic beghere,
 Ende dies ic harde node ombere,
 Dats dat ic na deser pine
 390 Scouwen moet die moeder dine!

31

- Al haddic alle die const van sinne,
 Die die werelt oit hadde inne
 Of hebben sal emmermere,
 Dies wordic harde wel an inne,
 395 Sone condic u, coninghinne,
 Volprisen in neghenen kere.
 Bi hare wart ghemaert die minne
 Tonser joiën, tonsen ghewinne,
 Tusschen den mensche ende onsen Here,
 400 Die voor hare coomste was dinne.
 Want ic u so ghenadich kinne,
 Vrouwe, so biddic u dor u ere,
 Dat ghi mi quijt van allen sere.

Zoo heb ik hier de twee mooiste, innigste, strophen aangehaald. In de daarop volgende strophe verkondigt onze dichter zijn geloof aan haar Onbevleete Ontvangenis¹¹⁾:

- 410 Gheheilicht was si harde clene,
 Eer si oit quam in daertsche wene
 Of van moeder wart gheboren

al is dit nog niet de volle uitdrukking der geloofsleer.

11) Te Winkel, *Ontwikkelingsgang*, I, blz. 457, spreekt van 'Jesus' onbevleete ontvangenis'. Hij meent waarschijnlijk dat de leer der onbevleete ontvangenis beteekent dat Maria Jesus ontvangen heeft, ja, hoe juist? alken van den H. Geest? of zonder zonde? De leer beteekent natuurlijk dat Maria van het eerste oogenblik af van haar bestaan ontvangen werd zonder de vlek der erfzonde. Zoovele niet katholieken vergissen zich hierin!

Van den lande van oversee

Een sirventes, een politiek-godsdienstig gedicht, is *Vanden Lande van Oversee*. In 19 strophen, van 13 verzen, met onregelmatig staande of slepende a- en b-rijmen, wekt het op tot een nieuwen kruistocht. Onstuimig, verontwaardigd, hartstochtelijk, de christenheid als uit haar onverschilligheid wakker schuddend, vangt het aan:

Kersten man, wats di gheschiet?
 Slaepstu? Hoe ne diensu niet
 Jhesum Christum dinen here?
 Peins, doghedi dor di enich verdriet,
 Doe hij hem vanghen ende cruceu liet,
 Int herte steken metten spere?
 Tlant, daer hi sijn bloet in sciet,
 Gaet al te quiste, als men siet:
 Lacy, daer en is ghene were!
 Daer houdt dat Sarracijnsche diet
 Die Kerke onder sinen spiet
 Daerneder, ende doet haer groot onnere,
 Ende di en dunkets min no mere!

‘Christen man, hoe dient gij Christus uw Heer niet? Het land, waar Hij zijn bloed vergoot is in de macht der Sarracenen; de Kerk wordt er verdrukt, en gij trekt het u niet aan? (1). De Kerk is van haar leen ontferd! Gij zijt van steen, roert u dat niet. Zij is uw Moeder! Satans kinderen hebben hun afgodendienst gezet op wat u toebehoort. Hoort den kreet van uw Moeder: Jesus Christus van Nazareth wordt van zijn erf beroofd: Pugna pro patria! (2). In uw hebzucht hebt gij uw God vergeten, die om uw hulp roept! Hoe gedooft gij dat het vermaledijde volk zijn macht zoo ver heeft uitgebreid? God stelt u thans op de proef. Om u liet Hij zich *te halse riden*, overrompelen; maar gij zit te zuigen aan den raat der weelde (3). In weelde *versmoort*, trekt gij u Gods schande niet aan. Gij laat u den moord niet deren, die Gods vijanden wrochten te Akers! Gods dienst is er vernietigd, kloosters zijn er verbrand en verwoest, het volk is er wreed mishandeld. Waarom trekt gij er niet heen? Gij zoudt bij God het hemelrijk verwerven, zoudt gij die schande wreken!’ (4). Na die eerste uitbarsting, volgt het beeld der gruwelijke verwoesting: ‘Langs de door Christus vermaledijde poort trokken de Sarracenen binnen. Daar ontgolden Christus' belijders den strijd (5). Daar begon de moorderij. Wie niet op schepen kon ontsnappen werd gedood. Daar werd geweend om den nood der christenheid. De predikers werden gevangen; de kruisbeelden door de straten gesleurd (6). Gewijde jonkvrouwen werden onteerd; wie Jesus' naam beleden, werden gefolterd, sommigen als hoenderen afgemaakt; anderen om (ondanks) hun kap onthalsd; anderen geschroeid als zwijnen. Heeren, prinsen, baronnen, hoe zijt ge niet met goed en leven

gereed dat land van dat venijn te zuiveren?' (7). En nu stort hij zijn volle verontwaardiging uit: 'Kerk van Rome, trek uw zwaard! Wet het goed, of smeed een ander! Maar kwalijk wordt het beheerd door hen die vooral naar schatten streven (8). Als het hoofd dronken is, zet het alle leden overhoop; de mond schreeuwt; hij slaat, hij grijpt, hij verstoort al wat goed staat; beenen en voeten bezwijken mede. Zoo is de Kerk van Rome, het hoofd der christenheid, dronken, en er is geen lid dat niet door hebzucht van het goede is afgebracht (9). Heeren, baronnen, wat hebt gij met de tienden die u de Kerk schonk, te Tunis, in Arragon, gedaan? Zette u de duivel niet aan, gij zoudt van uw eigen goed geven om de Kerk te helpen (10). Wie volgt nu Jesus na, die zich liet kruisigen om onze zaligheid? Elk overweegt bij wat hij aanvangt of er gemak of weelde uit komt; anders roert hij niet (11). Naar prebenden spoedt men. Met simonie en reinaerdie komt men in Gods wijngaard; waartoe doet clergie? Dus blijft het fruit onbewaakt (12). Het goed der armen hebben die hebzuchtigen al geroofd. Zij mogen van angst ineenkrimpen, die amiën houden. Stonden ze samen en laadden ze de duivelen op, ik geloof dat er geen vier zouden ontsnappen, zoo verdorven is de hoop, zoo zeldzaam de deugd (13). Schalkschheid heeft de groote prebenden; diviniteit bedelt om brood. Kerk, wel. moogt gij klagen! Allen zetten hun schoot wijd open voor uw renten, maar zijn bloed om slagen te weerstaan. Vergoot Jesus nog eens zijn bloed op dezelfde plaats, niemand zou er naar omzien' (14). Met een hartstochtelijke opwekking tot den kruistocht gaat het dan voort: 'Koningen, graven, hertogen, in plaats van onder elkander te oorlogen, beschouwt wat Jesus om u leed; hoe zijn huis, zijn land verwoest is. Gij hebt Hem zijn bloed gekost; waarom wendt gij uw oogen van Hem af? Gij hebt een anderen last opgeladen en laat uw God versmaden? (15). Nu ware 't tijd om uw schild te toonen. Wie niet dapper zijn Moeder verdedigt, zal zijn christenheid verbeuren. Wat wil elk nu leven zooals hem lust? Allen moeten wij sterven. Denkt wat Christus om u wilde lijden, eer tijd en uur voorbijgaat (16). *Neemt den scilt vermilioene*, dat Christus op Goeden Vrijdag droeg, toen Hij ons met den Vader verzoende.

Neemt den schilt vermilioene,
 Die Jhesus droech omtrent noene
 Op den goeden Vridach,
 Doe hi den camp Vacht alse die coene,
 Daer hi verdinc (verdrag) maecte ende soene (verzoening
 Ons jeghen Hem diet al vermach.
 Vonde men prencen ende baroene,
 Alsmen hier voormaels plach te doene,
 Die Kerke en dade niet sulc gheclach;
 Want si was des onghewoene
 Bi Godefroits tiden van Bulgoene,
 Ende bi Carle, die node sach
 Dat si stoot ontfinc of slach!

Vond men nu prinsen en baronnen als ten tijd van Godfried van Bouillon en van Karel, de Kerk zou niet mogen klagen (17). Wat gaat gij nu met valken jagen, landsheeren en stedelingen? Hoort gij de Kerk niet

klagen? Zijt gij van hare maagschap, belijdt het openlijk. Durft gij uitkomen voor uw christenheid, draagt dan het schild dat Jesus met zijn roode bloed kleurde. Hij versaagde niet om ons te verlossen uit de plaag, die opwelt uit de hel, samen met foltering en weenen (18). Gij, heeren, dit is Jacobs raad, houdt dit gebit in den mond, kauw dien breidel; laat de les u diep ter harte gaan. Werpt de weelde uit! 't Is dwaas hier geld op te stapelen en de armen te verdrukken. God heile ons met oprecht geloof ten laatsten stond, opdat wij des te minder zouden gruwen voor Satan, *den fellen ruwen* (19).

Over 't algemeen is hier de beteekenis tamelijk klaar. Slechts enkele plaatsen zijn wat vaag of onduidelijk.

Vs. 86 *onthalst bi den caproene* zal wel beteekenen: onthalsd *ondanks*, of liever nog: *om*, hun kap, hun gewijde kleedij.

Vs. 131 *Wat scatte hiesch Jesus die* wat schatten heeft Jesus voor u opgeëischt, verworven.

Onduidelijk, vaag is vs. 194 *Ghi hebt enen andren last gheladen* die last zal wel een oorlog zijn, als in vs 184.

Vs. 235 *vont* verklaar ik als: raad, wat er iemand op vindt.

Andere onduidelijke plaatsen werden in de samenvatting voldoende opgehelderd.

Men zou zich kunnen afvragen of Van Maerlant hier de Kerk van Rome stelt tegenover de algemeene of de Katholieke Kerk. Men heeft dit wel eens gemeend, alsof hierin als een voorbereiding lag tot de tegenstelling tusschen de zichtbare en de onzichtbare Kerk. Maar Van Maerlant noemt de Kerk van Rome het hoofd der Christenheid. Indien hij zich in 't bijzonder tot de Kerk van Rome wendt, dan is het alleen omdat zij wordt opgeroepen om de Kerk in het Oosten, in het H. Land, ter hulp te snellen. Jacob van Maerlant richt zijn oproep tot het voornaamste deel der Kerk, om de elders verdrukte Kerk te redden.

Hier is werkelijk het *facit indignatio versus* van toepassing. Heilige verontwaardiging bezielt den dichter van het begin tot het einde en voert hem mede op de hoogte der poëzie. Vol bloedende liefde voor de Moeder-Kerk in haar grooten nood, stort de dichter zich uit, als aan één stuk, als in ééne bezetenheid, door de volle, nu kloek-gebouwde strophen, met de rijke geluiden en rijmen, met de onstuimige beelden, met de niets ontziende klachten en verwijten, met de schrijnende trompetstooten in den duisteren nacht: *Pugna pro patria!* al moeten we toch ook hier nog, helaas! wel eens een stoplap, een nuttelooze aanvulling, of uitbreiding, wat wansmakelijke beeldspraak, een gewrongen vers in den koop nemen. Doch misschien minder dan elders.

Dat het een vertaling zou zijn van Rutebeuf's *Complainte d'Outre-Mer* is te veel gezegd; het komt er echter wel eenigszins mede overeen, zooals trouwens met andere kruisvaartgedichten, waarin vaak soortgelijke gedachten als hier werden behandeld.

Der kerken claghe

Een zeer rommeligen indruk maakt *Der Kerken Claghe*. Laten wij dan eerst zien, of wij er eenigen samenhang in kunnen ontdekken. Wij zullen daartoe strophe na strophe ontleden:

In dit gedicht zet ik voorop: niet van goeden (van goede geestelijken) komt het kwaad; door slechte herders is het, dat de schapen verloren gaan (1). Zouden de tijden van den Antichrist gekomen zijn? Ik meen van ja: met geld kan men tot de hoogste eereposten stijgen. Maar een zot wordt er niet vroeder om, al draagt hij een kruin (2). Hoe wordt de eerste kruin versmaad, waarmede S. Petrus te Antiochië was beladen, toen hij gevangen zat, omdat hij het volk op den rechten weg wilde leiden! Nu gaan zij in hun onverzaadbare hebzucht teren op de kruin! (3). Zij leeren wel en kraken de noot, maar behouden de pit voor zich. In plaats van 't voorbeeld te geven, gaat veel zaad op de steenrots en tusschen doornen verloren, en 'versmoren' zij zelf in weelde (4). Wolven zijn zij. Hoevele wolven zijn nu herders en leven in weelderigheid, hebzucht, bedrog, hoogmoed! (5).

Met enkele rake trekken schetst hij hen:

Hoe menech wolf es nu haerde (herder)
 Onder die scaep van groter waerde,
     Daer Christus omme storte sijn bloet.
 Die de waerheit niet en spaerde,
 Ende sprake als die onvervaerde,
     Hem quame menech fel ghemoet! (vijandnge bejegening)
 Corte rocke, brede swaerde
 Sijn nu nuwe, ende langhe baerde -
     Trouwe es ghetrocken onder voet -
 Ghierecheit ende hovaerde,
 Diere cledere, hoghe paerde,
     Opter heilegher Kerken goet
 Toont nu menech fieren moet.

Door de hel werd dit venijn uitgebraakt. Allen willen hebben, niemand geven. Zij roepen om kostbare spijs en om den besten wijn, terwijl Jesus naakt aan het kruis hing en dorst leed (6). Maar dwaas is wie zich kwetst met pijl uit eigen boog. Wat baat het, dat ik de waarheid leer en zelf naar 't voordeel streef? Men moet met Christus aan het kruis: zonder dat weelde het oog verblindt; maar weinigen smaken het licht dier leer (7). Ongaarne zeg ik het: niemand wascht met vuile handen eens anders gelaat. Zou ik dan bij zulk een weelderigen in de leer gaan? Ja, indien ik wil geworpen worden in den helschen brand (8). Sterfelijk als zij zijn, toch zijn er leugenaars, die de waarheid voor de grooten verzwijgen ter wille van hun eigen voordeel; als martelaren willen zij niet leven; waren

ze slechts belijders! Maar ze willen hoog met de heeren ter tafel zitten: heeft God hen daartoe uitverkoren? (9). Beken het: een dorper ter tafel van de heeren, heeft hij zijn zin op winstbejag gezet, zal geen maat kennen en driest, zoolang hij geluk heeft, onrechtvaardige wegen gaan. Klagen zij daarna verlies, hoe zou ik het mij aantrekken, dat zij 't voordeel moeten opgeven, die in weelde geen rede kenden? (10). Rede wordt nu versmaad en verdrukt. Wilde ik naar rede luisteren, 't zou me slechts schaden; zoo velen zijn tegen rede gekant! Wie gemakkelijk wil leven, gaat op Gods wijngaard teren, zooals zij, die wel spreken van goede daden zonder ze zelf te doen, maar zich er weinig om bekommeren hoe de Kerk er door lijden mag (11). Terwijl de armen lijden en klagen, zit gij in weelde bij 't vuur, jaagt ze weg en verbrast het goed der H. Kerk (12). Maar wee u, die straffeloos slechts geld najaagt en hooge eereposten! Het lot van den rijken vrek zal 't uwe zijn (13). Hoe geheel anders zal eens de toestand worden! Gij moet in den brand der hel! Hoedt u toch voor den vijand; hij jaagt altoos in zijn warande! (14). Veel moet hij wel niet jagen: hij beschikt reeds over zoo vele middelen! Wilde God de wereld met plagen kastijden, die 't zagen zouden er niet beter om worden. Zij denken slechts op winstbejag. Zij doen wel zware lasten dragen; maar van dragen wordt men licht moede: men schudt ze af, ook al was de last nog zoo licht (15). Zij die naar omhoog willen, prijzen de heeren in hun boos opzet; zoo hebben zij een vette keuken, zitten zij met de heeren, drinken zich smoordronken en slapen er slechts te beter om. Den heeren hun wangedrag verwijten, doen zij niet; zij, zelf met zonden besmet, beloven hun het hemelrijk. Zoo brengen zij 't volk in eeuwige verdoeming: missen en kaarsen baten het niet! (16). *Dits der heilegher Kerken claghen*. Christenen, vernieuwt u! Vertrouwt daarbij op God, die al het kwaad nog zal verdrijven en voor u, zoo gij den raad der H. Kerk opvolgt, een zaligen dag zal laten opgaan (17). Ziet nu of hij (zich) niet misleidt: nooit kende hij Gods schapen en hij wil herder genoemd worden! Blinden zijn zij en leiders van blinden. Hiermede eindig ik. Onze Heer moge de kwaden verdrijven en ons zijn H. Geest zenden, om ons te troosten door zijn vijf wonden, *so dat die Kerke in eren blive!* (18).

Er is hier, zou men meenen, een geheel andere man aan het woord dan in de overige Strophische Gedichten. Hoe nauw verwant met het vorige ook, toch merken wij hier niets van de verontwaardiging, die den dichter van *Vanden Lande van Oersee* bezielde. Ondanks de felle satire, die het gedicht wilde zijn, is er alles even mat, even bedaard, en ook alles even duister. Niet een alles met zich medesleurende lawine van passie is het, maar als een telkens opnieuw begonnen en dan weer nuchter afgebroken aanloop; aamachtig, naar lucht happend, telkens zich herpakkend in het nuchtere verstand. Kalmpjes vangt het aan, als een gewone uiteenzetting, met een vooropmerking:

In dit ghedichte settic voren

en wat hij vooropstelt is reeds onduidelijk: waarschijnlijk, dat hij door zijn gedicht de goede geestelijken niet wil treffen. En het eindigt even bedaard:

Dits der heiligher Kerken claghen,

al gaat hij toch nog even voort, om te besluiten:

Hier met makic mijns dichtens inde.

hier schei ik er uit; 't is al lang genoeg zoo.

Daartusschenin volgt strophe op strophe: zonder samenhang, met telkens opnieuw ongeveer dezelfde gedachte, als zoovele variaties op hetzelfde thema: dat zoovele geestelijken door hebzucht, winstbejag en hoogmoed zijn aangetast en daardoor de schapen in 't verderf storten. Zonder spanning, zonder opballing van hartstocht, zonder eenige stijging; met telkens herhaalde bijbeschouwingen om de strophe aan te vullen; met gewrongen zinsbouw; met gezochte en zonderlinge uitdrukking en voorstelling, met verbijsterende wendingen. En iedere strophe plaatst ons voor een raadsel: wat wordt juist bedoeld? Dat komt voornamelijk hierdoor, dat voorwaardelijke, toegevend, tegenstellende en andere opmerkingen afzonderlijk staan, vaak in een bepaalde voorstelling, zonder dat enig verband wordt uitgedrukt; dat de volzin wel eens niet afloopt (b.v. str. 12); in 't bijzonder nog hierdoor: dat de dichter telkens opnieuw tot den eersten persoon terugkeert, die nu eens hemzelve, dan ook den geestelijke tegen wien hij uitvaart, dan weer om het even wien in 't algemeen schijnt te vertegenwoordigen.

Reeds de eerste strophe is duister:

In dit ghedichte settic voren:
 Wie dat doghet hevet vercoren,
 Van hem en comt neghene blame.
 Al eest dat hem de quade storen,
 Si hebben daer af haer toebehoren;
 Daerbi swighic haren name.
 Die in tghemene sait sijn coren
 Op den steen ende onder den doren,
 Hi wilde datter goede vrucht af quame:
 Wat mach die saiere dan verboren?
 Bi quaden herden bliven die scaep verloren.
 Die bie trect honech uter brame,
 Dats der coppen onbequame.

De uitgevers verklaren: 'Ik bedoel in dit gedicht alleen de slechte geestelijken - als die zich door mijne woorden gekwetst voelen, hebben zij niet meer dan hun verdiende loon - maar over de goede geestelijken of zaaiers heb ik het niet; immers hij die zaad strooit op steengrond of tusschen doornen, wierp het zaad uit op hoop dat er vrucht uit zou komen (met de beste bedoelingen); hoe kan men

hem dan verantwoordelijk stellen voor den slechten uitslag? Neen, de slechte herders zijn het die de schuld dragen van het verderf der aan hun zorg toevertrouwde kudde (onder de zorg der goede herders gaan de schapen niet verloren) of (onder een ander beeld uitgedrukt) uit denzelfden bloesem der braamstruik zuigt de bij honig, terwijl de spin er venijn uit zuigt.'

Ik begrijp: 'Van goede geestelijken komt geen kwaad. Het kwaad komt alleen van slechten: voelen die zich door mijn woord geërgerd, zij hebben slechts hun verdiende loon. De goede zaaier die op steengrond of tusschen doornen zijn zaad uitstrooit, deed dit alleen op verwachting van goede vruchten en is niet verantwoordelijk voor het kwaad. Zoo zuigt de bij uit braamstruiken nog honig; wat de spin nooit kan.' De algemeene gedachte is dus: dat het kwaad in de wereld niet komt van goede herders, maar alleen van slechte. De inleidende verzen, die de algemeene gedachte aangeven, beteekenen dus niet zoozeer: 'over goede geestelijken heb ik het niet'; als wel: 'van deugdzamen, van goede geestelijken komt het kwaad niet'. Zoo vinden ook de laatste verzen een goeden zin; van venijn is hier geen spraak.

De vijf volgende strophen kunnen er nog door, al ontbreken ook hier de duistere plaatsen niet. De zevende begint met een vergelijking:

Hi es onvroet, die metten boghe
Tstrael schietet van goeden vloghe
Daer hi hem selven met gheraect.

Zonder verband gaat het voort

Wat helpt dat ic waerheit toghe
Ende ic selve na vordeel poghe,
Miin recke gecleet ende Jesus naect.

Bij eenig nadenken vermoeden wij dat de dichter bedoelt: onvroed is wie zich met eigen pijl uit eigen boog schiet; zoo ook, maar de toepassing hinkt eenigszins: is 't onvroed en nutteloos de waarheid voor te houden, als men er zelf niet naar leeft. Men moet Jesus volgen tot op 't kruis, zegt hij daarna en besluit:

Al eest dat ic met herten doghe,
Welde verblent meneghe oghe;
Lettel iemen es die smaect
Dicht, daer mijn oghe op waect.

Wat dit beteekent moet men raden. Ik begrijp: 'het is niet voldoende bij Jesus Kruis in 't hart geroerd te worden, als men de weelde niet aflegt, die het oog verblindt. Maar weinigen smaken

het licht, waar mijn oog op let'. Wie is die 'mijn'? het licht, dat ik, dichter, bedoel? of het licht waar '*iemens oghe op waect*' waer *zijn* oog op let? de gekruisigde Christus.

De volgende strophe begint met een persoonlijke opmerking van den dichter, die zou laten vermoeden dat hij iets heel gevaarlijks gaat zeggen:

Noch haddic liever ruumdic dlant
 Dan ic seide wie dat pant
 Der heilegher Kerken hevet ghedaen.
 Maer dus spreect hi die dware bevant,
 Dat niemen en mach met vuulre hant
 Eens anders anschijn scone dwaen.

'Nog liever ging ik in ballingschap, dan te zeggen wie die schade aan de H. Kerk heeft toegebracht. Maar ik zal hem laten spreken die het als waarheid heeft bevonden: niemand wascht eens anders aangezicht met vuile hand.' Men verwacht iets ongehoords, en dan volgt zoo iets alledaagsch. En de strophe gaat voort in den *ic*-vorm: zal ik bij zoo iemand te rade gaan? Ja, indien ik wil geworpen worden in de hel.

De meest bewonderde, vaak aangehaalde, doch ook meest verbijsterende strophe wellicht is de volgende. Zij begint met dit op zich zelf mooie beeld:

Wat saghic in den spieghel claer?
 Mijn oude leven, mijn graeuwe haer,
 Hoe sterven es met ons gheboren!

In een zwaarmoedige stemming, bij het zicht in den spiegel van zijn grijzend haar, ziet de dichter, zou men meenen, den dood reeds naderen. Zoo wordt het gewoonlijk opgevat; men begrijpt deze verzen althans als betrekking hebbende op den dichter zelf. Zoo wordt er ook uit afgeleid, dat dit Van Maerlant's zwanengang zou zijn. Doch is dit wel de beteekenis? Onmiddellijk daarop volgt:

Het es nu menech logenaer
 Die smeken ende decken dwaer,
 Als hen die heren souden horen.
 Tfordeel sueken si oppenbaer;
 Sine willen niet sterven martelaer,
 Leefden doch als confessoren.
 Dat ware hen te doene swaer;
 Si willen volghen den heren naer,
 Sitten in die tafele voren;
 Heefse God aldus vercoren?

Dat is niet kwalijk gezegd; doch hoe hangt dat samen met het

inleidend beeld? Is het: 'Ik zie mijn haar vergrijzen en ben mij mijn sterfelijkheid meer dan ooit bewust. Daarom zal ik zeggen wat mij op het hart ligt, en mij niet bezoedelen met leugens, gelijk zoovelen zich niet schromen te doen alleen om hun tijdelijk voordeel.' Zoo wordt het door de uitgevers verklaard. Of beter nog: 'Ik zie mijn haar vergrijzen, enz...' met dan als bij te denken gedachte: 'Ik zal dus de waarheid spreken.' Wat dan volgt zou zijn, wat hij in 't aanzicht van den dood verklaart. Toch ziet men niet in, waarom dit zoo plechtig zou worden afgekondigd: 'Ik ga sterven; luister dus naar mij. Er zijn veel leugenaars', enz. Men begrijpt ook nog: 'Alleen reeds door den spiegel word ik aan mijn sterfelijkheid, aan de vergankelijkheid van het aardsche, herinnerd.' Met dan als bij te denken gedachte: 'Dit moesten ook de leugenaars en de vleiers bedenken.' Maar die leugenaars zijn niet als Van Maerlant, om door hun grijzend haar aan hun sterfelijkheid herinnerd te worden! Feitelijk schijnt de bedoeling te zijn: 'Zelfs in het zicht van den dood, als zij, in den spiegel ziende, moeten constateeren, dat hun haar vergrijst en dat ze gaan sterven, zijn er nog leugenaars en vleiers, enz.' Anders uitgedrukt: 'Menigeen, die reeds aan zichzelf kan merken, dat sterven met hem geboren is, dekt nog de waarheid voor de heeren, enz.'

Maar dit wordt gesteld in den *ik*-vorm, wat in dit gedicht meermalen het geval is: waar *ik* om het even wien kan beteekenen. Zelfs in 't zicht van den dood, als zij reeds moeten constateeren: 'ik word oud; ik kan het in den spiegel zelf reeds zien, sterven is met mij geboren' zijn er nog leugenaars, enz. Deze opvatting wordt misschien bevestigd door *sterven: sine willen niet sterven martelaer*.

Het kan ook zijn, dat hoofdzaak voor Van Maerlant was de gedachte: 'sterven is met ons geboren; d.i. alles is vergankelijk; wij ook, wij moeten eens sterven. En toch zijn er vleiers; enz.' Hij heeft dan die gedachte in een afzonderlijk tafereeltje uitgewerkt: uit de eigen ervaring weten wij, weet ik, dat alles vergankelijk is, dat wij moeten sterven; en toch zijn er leugenaars en vleiers. Misschien is dat nog de beste verklaring. En zoo komt deze gedachte overeen met die van vs. 205 uit *Vander Lande van Oversee: Het moet al sterven jonc ende out*. Hier ook moet die gedachte ons aanzetten om de weelde te verzaken en het kruis op te nemen.

Men ziet het: het verband is zoo onduidelijk, dat men het op velerlei wijzen zou kunnen verklaren.

De volgende strophe is weer zeer duister. Ik citeer zonder punctuatie:

Es dese redene waer so ghies
Die bescoren draghet sijn vlies:

Een dorper daer die heren saten
 Ter tafelen heeft hi sijn verkies
 Gheset in tfordeel even ries
 Hine sal hem selven niet ghematen
 Alsoe hem avonture opblijes
 Ende hem tgheluc toewies
 Hine volchde niet der rechter straten
 Ic hore hen claghen hare verlies
 Ic hadde onrecht, stoordic mi dies,
 Als si tfordeel moeten laten
 Die in weelde redenen haten.

In de laatste uitgave meenen de uitgevers eindelijk de juiste beteekenis te hebben ontdekt: ‘Als de volgende opmerking juist is, laat dan hij, die een kruin heeft, dat erkennen: Wanneer het een dorper naar zijn zin gaat en hij aan de eereplaats aan tafel gezet wordt, waar tot nog toe de heeren zaten, dan zal hij altijd even onbeschoft blijven en zich niet matigen, maar hun zijn meerderheid laten gevoelen als een echte parvenu.’ Zij beschouwen dus: *heeft hij sijn verkies*, als een tusschenzin en plaatszen dien tusschen twee streepjes. Toch is dit niet de beteekenis, wel: ‘Een dorper, ter tafel waar de heeren zaten, heeft hij eenmaal zijn zin gezet in 't: voordeel, d.i. wil hij van zijn hooge positie gebruik maken voor zijn eigen voordeel, zoo zal hij altijd even onbeschoft, of liever steeds even vermetel, geen maat houden.

Wij verbinden dus: *heeft hi sijn verkies gheset in tfordeel*. De volgende verzen worden verklaard: ‘Deze grootheid en voorspoed heeft hij niet op rechtvaardige wijze verkregen. Ik hoor de heeren over hun verlies klagen. Het zou echter dwaasheid zijn, als ik mij ergerde, dat zij die in voorspoed van geen recht of rede wilden weten, den voorrang moeten missen.’ Het vers *Ic hore hen claghen hare verlies* wordt hier dus van de heeren begrepen. Misschien beter van die dorpers, die nu in 't meervoud gedacht worden: ‘Indien die dorpers daarna verliezen, zou ik er mij om ergeren, aan storen, dat zij die, als het hun goed ging, rede en recht haatten, nu hun voordeel verliezen? De verzen

Alsoe hem avonture opblijes
 Ende hem tgheluc toewies,
 Hine volchde niet der rechter straten

zouden ook iets anders kunnen bedoelen dan wat de uitgevers meenen. Ik versta: ‘Hij zou zich geen maat stellen. Groeide dan voorspoed en geluk aan, hij zou dit niet op eerlijke wijze nastreven.’ Waarop dan zou volgen: ‘komt hij echter daarna in 't ver-

lies, wat zou ik er mij om storen? In weelde kende hij immers toch geen recht noch rede’.

En zoo verder. Ik heb hierboven getracht de algemeene beteekenis van elke strophe te ontleden. Daar is echter nog de 15de: het begint eerst met de verzekering dat de duivel niet lang moet jagen onder zulke *ghiereghe*. Dan gaat het voort:

Al woude God die werelt plaghen,
Svolcs es so vele verslaghen
Ende versmoort in den bloede,
Sine sijns te beter niet diet sagen.

dat beteekent: zou God de wereld geeselen, zoodat een groot deel van 't volk *verslaghen* en *versmoort in den bloede lag*, nog zouden zij die het zagen er niet beter om worden. Maar die gevolgaanduidende zin wordt onafhankelijk van den hoofdzin uitgedrukt en scheidt aldus den inleidenden bijzin van den hoofdzin.

Elc es ghierich om bejaghen,
Ende onvervaert van Gods roede.
Ic dart wel segghen sonder vraghen:
Si doen sware bordenen draghen.
Van draghene werdic lichte moede
Al waert dat men mi saechte loede.

Hoe hangt dat met het voorgaande samen? ‘God moge de wereld wel kastijden. Elk is zoo hebzuchtig dat hij Gods roede niet meer vreest. Maar ik durf het wel zeggen: zulke geestelijken mogen al zware lasten opleggen; omdat hun leven echter niet met hun leer overeenstemt en zij zelf die lasten niet dragen, ook ik, gewone christen, neem ze niet op, schud ze af, hoe zacht men mij ook zou laden’, m.a.w. hun leer sticht het volk niet langer. Zoo begrijp ik het ten minste.

Ook de volgende, 16de strophe, is duister; vooral het slot. Gesteld dat in 't voorgaande wordt gezegd: ‘zij die naar eereposten bij grooten streven genieten van 't leven, vermanen de grooten niet, maar beloven hun het hemelrijk’, volgt:

Dus maken si tfole verscoven,
Als si singhen gaen den doven
Ende men den doden kersen set
Die daer onder leit verplet.

Men heeft zich afgevraagd wat dit ‘*singhen*’ en ‘*kersen setten*’ bedoelt, en of hier wel een zinspeling op de H. Mis moet worden gezien; of 't niet eenvoudig zou zijn: ‘t volk luistert

niet naar hen; zij preeken en zingen voor dooven'. Maar de beteekenis is wel: zij maken 't volk *verscoven*, d.i. zij leiden het volk in hun eeuwige verdoeming; zij zingen dan de mis voor dooven, wien de mis niet baat; zij zetten kersen voor dooden, die in plaats van er door geholpen te worden, er slechts onder liggen verplet. Het woord *verscoven* moet die beteekenis bevestigen; dat wil immers zeggen: verdoemd 'Die daer onder leit gheplet' is: onder al die kaarsen: al brandde men kaarsen in zulk een massa, nog zou 't den dooden niet baten.

Met het eerste vers der laatste strophe weet men geen weg:

Het handschrift heeft: *Nu siet of hi niet val en minde*. Verwijs heeft dit veranderd tot

Nu siet of hi met valen minde.

Men begrijpt dat *minde* als komende van *mennen*: *met valen mensen* zou beteekenen: *met vale perden mensen*, op een dwaalspoor brengen. En men begrijpt: 'ziet nu eens, of hij ook op een dwaalspoor verkeerde (of wel: of hij ook een huichelaar is) die zijn schapen nooit kende en toch herder wil genoemd worden:

Nu siet of hi met valen minde,
Die Gods scape noit en kinde,
Hi wilt dat ickene herde scrive.

Men kan dit nu wel omschrijven als hierboven, maar dat staat er toch eigenlijk niet.

Ook *minde* voor *mende* is ongewoon. Daarbij komt de verandering van *niet* tot *met*. De laatste uitgave voelt zich minder zeker en stelt andere verklaringen voor, o.a. de lezing van Verdam: *of hi niet wale minde* of hij niet door ware liefde bezielde was. Maar hoe past die in den samenhang?

Met valen mensen is toch wel een bekende uitdrukking, waarmede de kopiïsten echter minder vertrouwd waren en die zij dan ook verknoeiden; zij beteekent: misleiden, met slinksche streken omgaan, liegen en bedriegen; of ook: zich in het verderf storten. Ik begrijp: Ziet nu of (ook) hij niet misleidt (d.i. zichzelf misleidt, eerder dan: zijn schapen misleidt): *hi* heeft dan als antecedent *die* van het volgende vers: Wie Gods schapen nooit kende, wil toch herder genoemd worden. En dan volgt gansch natuurlijk: zij zijn blinden, die hun schapen in groote ellende leiden. Men plaatse dus een dubbele punt na *minde*, zooals in de vroegere uitgave, wat in elk geval wel de juiste punctuatie zal zijn, en men verbindt *of* met *siet*, wat ook wel de juiste constructie zal zijn.

Het is alsof de dichter, nadat hij reeds zijn gedicht had voltooid,

zich plots een soort van geestelijken herinnert, die ook slechte herders zijn en die hij nog niet had vermeld: zij die niet met hun schapen resideerden; en hij voegt er dan nog een strophe aan toe om te zeggen: ook zij zijn verblind, of misleiden het volk, die hun schapen niet kennen; op den naam van herder kunnen zij geen aanspraak maken.

Waarschijnlijker echter wordt hier een algemeene conclusie bedoeld. 'Die Gods scape noit en kinde' is dan ieder slechte geestelijke over wie hij gehandeld heeft: die immers de schapen door God aan hun hoede toevertrouwd nooit als Gods schapen hebben erkend. Zij willen toch herders genoemd worden. *Nu siet*, uit al wat ik, over hen heb gezegd, of zij zich zelven niet misleiden, of zij niet dwalen, zich niet erg vergissen. Blinden zijn het en leiders van blinden.

Nu beweer ik niet, dat dit gedicht geen op zich zelf felle schilderingen, pakkende beelden, reële voorstellingen biedt. Ik geef zelfs toe, dat, wanneer men zich eenmaal in de beteekenis van ieder vers heeft ingewerkt, de algemeene indruk veel gunstiger wordt en men er minder in gehinderd wordt door sommigen kinderachtigen wansmaak. Toch blijft het gebrek aan samenhang, aan stijging in de ontwikkeling, aan waren hartstocht, en wijkt het, door zijn duisterheid, door zijn ongewone zinswendingen, door het veelvuldig ik-gebruik voor een onbepaald iemand, door het los verband tusschen de zinnen en met de beelden, door den matten en nuchteren toon van sommige plaatsen, derwijze af van Van Maerlant's gewone manier, dat het ófwel niet van hem ófwel een vertaling is.

En dat laatste zou heel goed het geval kunnen zijn. Het gedicht bestaat uit allerlei gemeenplaatsen uit de literatuur der vaganten, der vitters, waarin zulke scherpe kritiek van de geestelijkheid schering en inslag was. Doch ook Jacobs neiging tot pessimisme kan hem hebben aangedreven. Men heeft ook wel eens gemeend, dat ons gedicht onder den invloed van Rutebeuf zou staan. Maar het heeft met dezen slechts de overal voorkomende algemeenheden dezer modeliteratuur gemeen, en den titel *Complainte de Sainte Eglise*, dat echter bij den Franschman een kruisvaartgedicht is en meer overeenstemt met *Van den Lande van Oversee*.

Algemeene beoordeeling

Bij deze hernieuwde studie van de Strophische Gedichten is ons uiteindelijk oordeel wel eenigszins gunstiger uitgevallen dan vroeger. Wij hadden er ons ook toe gezet met het doel nu eens minder te letten op de gebreken en tekortkomingen, dan vooral op wat er

toch moois in kon zijn; wij hebben ons minder laten leiden door onze verwachtingen, dan door wat zij werkelijk bieden. Nadat het ons ook gebleken was, dat er afdoende bewijzen ontbreken, om te onderscheiden wat van onzen dichter, wat van anderen kon zijn, hebben wij ze alle als het werk van Van Maerlant aanvaard: wat nog het veiligst zal blijken te zijn. En in hun gezamenlijke eenheid maken zij ook een meer eerbied en bewondering afdwingenden indruk. Niet alle zijn ze van gelijke waarde. Er zijn er zwakke bij; maar ook andere, die treffen door innig gevoel, door verheven bespiegeling, door bezielden intellectueelen hartstocht, door heilige verontwaardiging, door mooie uitdrukking. Wij hebben in sommige, zooals in den *eersten Martijn*, in de *Disputatie*, in *Der Kercken Claghe*, meer samenhang ontwaard en meer eenheid van visie en bouw; in andere, zooals in den *tweeden Martijn*, een dieper, reëeler strekking ontdekt. Ook, nadat men zich eenmaal in de juiste, ook grammaticale beteekenis van ieder gedicht, strophe na strophe, vers na vers, heeft ingewerkt, en men dan het geheel herleest, zonder nog door de moeilijkheden der taal gehinderd te worden, moet men toch wel, tot zijn niet geringe voldoening, bekennen, dat er meer bevalligheid en schoonheid, mer kunst en poëzie in schuilt, dan een eerste oppervlakkige kennismaking vermoeden liet. En meer dan eens worden wij aangenaam verrast door een echt mooi vers, door een treffend beeld, door een welgeslaagde schildering, door kloeke zeggingskracht, zoowel als door een volle, rhythmische beweging en een diepere taalmuziek.

Wij moeten daarbij echter bedenken, dat sommige van die Strophische Gedichten geheele of gedeeltelijke vertalingen van Latijnsche hymnen zijn, en dat hun poëzie vaak uit de bronnen komt, die dan nog door onzen dichter soms jammerlijk wordt verwaterd. Werd nog niet veel meer vertaald of verwerkt? Van Maerlant was te zeer geleerde, om dichter bij Gods genade, dichter uit nood en dwang van de diep inwendig geroerde ziel, roepingsdichter, te zijn: hij is te veel beroepsdichter. Hij zag dan ook de poëzie op de eerste plaats in de uitwendige kunst van den vorm: in een regelmatig vers en in correcte rijmen. Van zijn *Alexander* af heeft hij zich daarop bijzonder toegelegd en roemt hij het als zijn voornaamste verdienste. In zijn *Rijmbijbel* smeekt hij den H. Geest om *scone woert ende rime goet*. De moeilijke vorm van zijn strophe werd hem ook wel daardoor voornamelijk ingegeven, dat deze hem ruimschoots gelegenheid voor zulke *scone rime* bood. Maar dat is het juist, wat ons hier het pijnlijkst aandoet: die voortdurende worsteling met het rijm, waardoor hij gekneld en telkens opnieuw in zijn vlucht belemmerd en neergehaald wordt. Het spreekt vanzelf, dat er vele rijmen treffen door hun natuurlijkheid: vele on-

gewone, verrassende en toch eenvoudige rijmen. Maar er is bijna geen enkele strophe, waarin rijmnood hem niet dwingt tot onbeduidende toevoegsels, tot overbodige uitbreidingen, tot stoplappen. Men kan het bij de vertalingen nagaan, hoe het eerste deel van het vers vertaalt en de gedachte vooruithelpt, het tweede stilstaat om het rijm. Men krijgt voortdurend het gevoel, dat de dichter zijn zinsbouw moet wijzigen, zijn uiteenzetting onderbreken, bijgedachten aanvoeren, om de hem ter beschikking staande rijmen te kunnen aanwenden. Niet hij beheerscht het rijm: het rijm beheerscht hem. En dat veroorzaakt verder nog heel wat gewrongenheid in de uitdrukking, duisterheid, vaagheid en algemeenheid, onbeholpenheid, wansmakelijkheid en plathed. Zelfs ook, zeker van zijn beeldspraak, van zijn kunstsmaak, is hij nooit. Het kan de vraag zijn, of die zoo sierlijke strophe die plastisch als een zuil zoo vast op haar dubbel b-rijm steunt, of rhythmisch, als een rustige vloed in breede heen- en weergolving uitdeint, met haar achtmaal herhaalde a-rijm en haar vijfmaal herhaalde b-rijm wel geschikt is voor het Nederlandsch. Zij vergt in elk geval een dichter, die, bij alle virtuositeit in het rijmen, kunstzin genoeg heeft om haar ook de noodige volheid te geven, die zoo hooge versiering eischt.

Intusschen zuiver persoonlijke lyriek bieden ons deze Strophische Gedichten niet ook niet. Zij zijn geen ontboezemingen van een vol gemoed om een of andere persoonlijke reden van algemeen menschelijken aard, zooals er toen reeds bloeide, in de Minnellyriek en zelfs in de godsdienstige lyriek, niets slechts van de mystiek, maar ook in de minder gekunstelde vormen van het volkslied, zooals het mooie Marialied van Martijn van Torhout¹⁾, dat in zijn tijd wel niet alleen zal hebben gestaan. De lyriek van Van Maerlant is eerder gemeenschapslyriek, met politieken, zedelijken, ook godsdienstigen inslag: didactisch-lyrisch, meer dan zuiver lyrisch. Het dichtst bij de persoonlijke lyriek staan nog de twee rijmgebeden: *Van den vijf Vrouden* en *Van Ons Heren Wonden*. Doch ook *Van den Lande van Oversee*, dat door een heilige verontwaardiging bij den jammerlijken toestand van de christenheid tegenover het H. Land gedragen wordt. *Der Kerken Claghe*, al mist het die verontwaardiging en dien heiligen geloofsijver, is toch een, zij het ook wat matte, uitdrukking van een onder de ontwijding van het heiligdom lijdende hart. De *Disputacie* is didactiek, maar van de goede soort: op dramatische wijze wordt er geheel het werk der Verlossing in voorgedragen, met den weerslag op den in de groote onzekerheid en onder de goddelijke bedreiging bang sidderenden mensch. De *Clausule Vander Bible* is didactisch in de lange opsomming van Maria's voor-

1) Zie hierover mijn studie in Versl. en Med. der K. VI. Academie, 1941.

afspiegelingen; maar gaat toch daarbij in de bewondering voor zooveel geestelijke en zelfs lichamelijke schoonheid op, en werpt den mensch telkens opnieuw in vereering op de knieën en doet hem de handen vouwen in angstig gebed.

Met de *Martijn's* verwijderen wij ons steeds meer van de lyriek naar de didactiek. In den *derden Martijn* beperkt zich het lyrisme veelal bij een kunstmatig tweegesprek en bij herhaalde verklaring van onmacht tegenover het mysterie, doch laat nergens den huiver voor die oneindige grootheid door, waardoor ook die didactiek tot de hoogste poëzie had kunnen opstijgen. De *Tweede Martijn* ontleent zijn lyriek aan den dieperen inhoud van het algemeen menschelijk probleem der ware liefde, waarvan het de oplossing ziet in God zelf. De *Eerste Martijn* is zuivere didactiek, die toch poëzie wordt, omdat zij door de gestelde problemen ook in ons diepere leven ingrijpt en vaak kloeke gedachten in een sierlijken, passenden vorm weet te kleeden, die er soms een wel pakkende uitdrukking aan geeft.

Zoo behoort deze lyriek ten slotte toch tot die groote kunst, die om haar blijvenden inhoud nog steeds gelezen en genoten kan worden. In die soort zijn zij alleszins merkwaardig en werden zij in onze Middelnederlandsche letterkunde niet overtroffen²⁾. Zoodat wij ons wel verheugen mogen over het bezit van deze Strophische Gedichten.

Hoe jammer dat Van Maerlant er ons niet meer van dien aard heeft nagelaten! Naarmate hij in leeftijd vorderde, schijnt hij zich ook steeds meer tot de zuivere lyriek te hebben gekeerd.

2) Ik denk hier toch wel soms aan de poëzie in het vroede van onze rederijkers. Die hebben ook vaak dogmatische poëzie, welke echter wel eens de allures van een hymne aanneemt: zooals het lofgedicht op het H. Sacrament van Antonis de Rovere en van J. Van den Dale.

Slotbeschouwingen

In welk jaar Van Maerlant overleden is, kunnen wij, nu wij de echtheid van *Vanden Lande van Oversee*, dat niet vóór 1922 kan zijn ontstaan, hebben aanvaard, niet meer, zelfs bij benadering, bepalen. Want nu ontbreekt ons daartoe de steun, dien wij hadden in het feit, dat hij in 1288, ziek en in zijn gezondheid geknakt, zijn *Spieghel Historiae* voor goed heeft gestaakt. Waarom hij er nooit meer aan heeft voortgewerkt, hoewel hij toch nog zulk een gedicht als *Van den Lande van Oversee*, en misschien nog de *Disputacie* en *Der Kercken Claghe* heeft aangedurfd, blijft voorloopig een raadsel.

Men weet dat de *Martijn's* in de veertiende eeuw de eer hebben genoten vertaald te worden in het Latijn door Jan Bukelare, nadat reeds anderen vóór hem hetzelfde hadden gepoogd, doch zonder tot het einde te komen. Deze Bukelare nu verklaart, dat onze dichter begraven werd te Damme onder het klokkenhuis, naar links: *in Dam fossa tui lecti sub campanis*. Later, zeker niet vóór 1350, zelfs niet vóór 1450, werd op dit graf een marmeren steen aangebracht, waarop in het midden een geleerde afgebeeld stond vóór een lessenaar met een boek waarin hij, met een bril op, en kin en hoofd, wat opgeheven, zat te lezen; erboven stond een uil, als zinnebeeld der wijsheid. Daarbij werd een opschrift geplaatst, dat einde XVIe eeuw geheel onleesbaar was en dat de toenmalige griffier van Brugge, J.B. Van Belle, na den steen van den modder te hebben gereinigd, aldus heeft ontcijferd¹⁾:

Hic recubat Jacob(us) a Mellant ingeniosus,
 Trans homines gnarus, rhetor astuque disertus,
 Quem laus dictandi rhythmos, proverbialia fandi
 Transalpinavit, famaue perenne donavit.
 Huic miserere Deus, cujus sextus jubilaeus
 Post summum nomen numeri, proh! abstulit omen.

Sextus Jubilaeus post summum nomen numeri beteekent: het zesde jubeljaar na het hoogste getal dat door cijfers wordt uitge-

1) Over dien grafsteen en zijn geschiedenis handelt reeds uitvoerig C.A. Serrure in zijn *Jacob van Maerlant*, o.c., blz. 147 vlg.. Daaruit hebben latere schrijvers zoo goed als alles ontleend. Zie de literatuur hierover bij Arents, blz. 243 vlg.

drukt; d.i. 1300; *abstulit omen* zou dan moeten beteekenen: nam hem weg. Zoodat volgens dit opschrift Van Maerlant in 1300 zou overleden zijn. Veel geloof echter verdient dit grafschrift niet, daar het klaarblijkelijk eerst in den tijd der rederijkers, toen men ook brillen begon te dragen en alle vijftig jaren een jubeljaar te vieren, dat is wel na 1450, werd aangebracht. Wij mogen gerust aannemen, dat Van Maerlant niet zoo lang na 1292 zal overleden zijn.

Dit grafschrift heeft een heele geschiedenis gehad. De afbeelding van den gebrilden geleerde vóór zijn lessenaar, dien men voor een spiegel ging houden, met dien uil er boven, was aanleiding, dat het volk er het graf van Uilenspiegel in heeft gezien. Van heinde en verre kwamen nu in de XVIIe eeuw bedevaarders het graf van Uilenspiegel bezoeken. Waarschuwingen konden hen van hun waan niet afbrengen; tot eindelijk een pastoor den zerk deed ‘omkeeren’, dat is waarschijnlijk wegnemen. In 1829 werd de grafzerk met andere grafzerken verkocht en in 1830 verbrijzeld.

De afbeelding op dien grafsteen werd waarschijnlijk ingegeven door een soortgelijke voorstelling op den sleutel van een der balken in de voornaamste zaal van het stadhuis te Damme. Men ziet daar een geleerde, die in een boek schrijft, dat op een lessenaar ligt. Het stadhuis dateert geheel uit het einde der veertiende eeuw. A. Sanderus in zijn *De Scriptoribus Flandricis* (1624) getuigt, dat hier Jacob van Maerlant wordt uitgebeeld. Hij zegt: ‘Scriba fuit Dammensis; ubi ejus effigies artificiose sculpta, habitu philisophico, dextra calamum tenentis, ac librum apertum in pulpito, in domo civica visitur.’²⁾ Zeker is deze identificatie niet. Er komen op die balken nog andere afbeeldingen voor, zooals van Maria en van koning David, naast tafereelen die niet alle even stichtelijk zijn. Doch in verband met de afbeeldingen op den grafsteen mogen wij wel beweren, dat de tijdgenooten er Jacob van Maerlant in hebben willen erkennen³⁾.

2) Zie C.A. Serure, o.c. blz. 148 vlg.

3) Deze dubbele afbeelding schijnt eenige verwarring te hebben gesticht. Sommige hedendaagsche geleerden vermelden wel den sleutelbalk, maar niet den grafsteen, anderen den grafsteen, doch niet den sleutelbalk. Ook de bronnen zijn niet duidelijk. Sanderus kent alleen de afbeelding op den sleutelbalk. Sweertius, een tijdgenoot, vermeldt in zijn *Athenae Belgicae* (1628, f. 367) de afbeelding op den sleutelbalk, het opschrift op den grafsteen, doch niet de afbeelding. De afbeelding op den sleutelbalk werd echter nog door J. Fr. Willems in zijn *Belgisch Museum*, II, 453 gesteendrukt. En J.B. Van Belle, in zijn relaas óver het grafschrift, vermeldt eveneens de afbeelding. Zie de getuigstukken in *Belgisch Museum*, II, 438 vlg.. Zoodat er wel twee afbeeldingen hebben bestaan. De afbeelding op den grafsteen werd daarom waarschijnlijk ontworpen naar de afbeelding op den sleutelbalk.

Sanderus is ook, de eerste die hem *scriba Dammensis* noemt. Dat wordt gewoonlijk begrepen als schepenclerk van Damme. Het is op dit getuigenis, dat de overlevering berust, die Van Maerlant schepenclerk van Damme laat zijn.

Hoe groot een invloed Van Maerlant ook op zijn tijdgenooten in de Middeleeuwen moge hebben uitgeoefend, tóch was hij in de zestiende eeuw reeds zoo goed als vergeten. In 1480 werden zijn *Martijn's* nog in het Fransch vertaald en in 1496 door Hendrik die lettersnider, te Antwerpen, eenigszins verjongd, uitgegeven. In 1515 verscheen bij Claes de Grave, eveneens te Antwerpen, een omwerking in proza, van den *Spieghel Historiael*, waarin de rijmen van het oorspronkelijke nog doorschemeren. In 1561 vermeldt Meierus hem in zijn *Annales* bij het jaar 1206, maar als den dichter van den *Reinaert*. Marcus van Vaernewijck kent van hem in 1574 zijn *Der Naturen Bloeme*. In de zeventiende eeuw vermelden hem enkele bibliografen. Met Huydecoper in de achttiende eeuw, die een exemplaar van den *Rijmbijbel* bezat en het gebruikte bij zijn uitgave van Melis Stoke, en met Isaac Le Long begint onze dichter weer bij de nakomelingschap op te leven.

***

Jacob van Maerlant noemt zich zelve graag *clerc*, ten onderscheide van de menestreelen; hij wil dan ook voor een clerk doorgaan. Blijkbaar bedoelde hij daarmee niet meer dan geschoolde, geleerde: iemand die hoogere studiën had gedaan en in 't bijzonder Latijn had geleerd; iemand dus die onderricht had ontvangen aan een Latijnsche school. In dien zin van geschoolde, geleerde, noemt hij dan ook Homerus den grooten clerk, en waren de dichters der Oudheid voor hem clerken.

Clerk, clericus, beteekende eigenlijk iemand die tot de geestelijkheid behoorde en ten minste een der lagere wijdingen, b.v. de tonsuur, had ontvangen. Het woord kon tot alle geschoolden uitgebreid worden, omdat zij aan een Latijnsche school hadden gestudeerd en zich meestal voorbereidden op den geestelijken stand. Doch ook zij die geen geestelijken werden bleven clerken genoemd worden, zoodat het woord in de Middeleeuwen reeds synoniem kon zijn van eenvoudig schrijver. Van Maerlant is wel geen priester geweest. Of hij eenige lagere wijding had ontvangen weten wij niet, al is dat wel waarschijnlijk, daar hij *coster* werd te Maerlant en het costerschap toen toch een geestelijk ambt was.

Men rekent hem wel eens bij de clerici vagantes, al is dat minder juist, daar clerici vagantes heetten: geestelijken die tot geen enkel diocees behoorden of tot geen enkel religieuze kloosterlijke gemeen-

schap. Men bedoelt echter, dat zijn poëzie zou verwant zijn met die der vaganten en daaruit zou moeten verklaard worden. Doch hier ook moeten wij elkander goed verstaan. Wat waren die vaganten?

Met de opkomst der groote Latijnsche scholen en daarna van de universiteiten in de 12e eeuw, breidde het studentenleven zich aanzienlijk uit. Vaganten waren de naar die scholen en universiteiten optrekkende en vaak omboemelende studenten, die aan de pastorieën, de kloosters, de hoven van grooten en bisschoppen, de burchten op hun wegen in hun onderhoud trachtten te voorzien door er hun kunsten en grappen ten beste te geven. Zij droegen er ook gedichten voor; meestal in het Latijn, uit de school. De eigenlijke vagantenliederen zijn de levenslustige *potatoria*, *lusoria*, *amatoria*, de drink-, spel- en liefdeliederden, dikwijls zeer realistisch en zinnelijk. Dat was het dolle vagantisme, waarvan de aanhangers meestal Goliarden werden genoemd. Doch daarnaast komen in de verzamelingen van vagantenliederen (hs. van Cambridge, Carmina Burana, en andere), ook ernstige stukken voor met zedelijke beleering, met satire op den tijd, zooals b.v. op de schraapzucht en op de simonie bij de geestelijken en in de Kerk, ook politieke liederden, kruisvaartliederden; liederden ever de standen; over de wisselvalligheden der Fortuin, enz., zelfs een Kerstspel en een Paaschspel.

Zijn dat nog gedichten van eigenlijke vaganten? Onder die omtrekkende studenten zullen er ook wel velen aan ernstige poëzie hebben gedaan, in 't bijzonder aan hekeling van kerkelijke, maatschappelijke en politieke wantoestanden. Bij hen was zelfs Walter von der Vogelweide in een twintigjarig vagantisme ter school geweest. Ook konden die vaganten zich later metterwoonst ergens vestigen en er hun kunst voortzetten. Zoo zien wij reeds, om bij onze vaganten te blijven, een Petrus Pictor in het begin der 12e eeuw van vagant kanunnik worden van St. Omaars en als zoodanig zijn felle hekeldichten schrijven⁴⁾. Zij werden de eerste beroepsdichters, en werkten vaak op bestelling. Zoo ontstond er een poëzie in het Latijn die afweek van de gewone, de zuiver kerkelijke of liturgische, en die zich in 't bijzonder tot doel stelde kritiek uit te oefenen op alles wat verkeerd werd geacht in Kerk of Staat of in de maatschappij. Vaak behoorden de dichters zelf tot de hoogere, daarom nog niet de hoogste, geestelijkheid en zetelden zij in den raad der grooten. Aldus b.v. Gauthier van Châtillon, de dichter ook van de *Alexandreis*, die den jongen Van Maerlant reeds had aangetrokken; Petrus van Blois, Walter Map, om slechts de grootsten en meest bekenden te noemen. Ook deze zedenkundige, satirische

4) Zie over hem mijn *Laus Flandriae*.

hekelende poëzie, vaak in bepaalde of kenmerkende vormen en strophen, wordt door velen als vagantenpoëzie beschouwd: het ernstig vagantisme. En dan verder zelfs epische gedichten; omdat zulke dichters ook wel het epos beoefenden. Alle latere nietliturgische, niet-kerkelijke poëzie in het Latijn wordt wel eens tot de vagantenpoëzie gerekend.

Behoort Van Maerlant ook ten minste tot deze soort van vaganten, die feitelijk nog moeilijk vaganten kunnen genoemd worden? De in de *Disputacie* bewerkte Latijnsche gedichten zijn alle van Philippe de Grève; althans de *Lamentatio*, de *Responsio Crucis* en het *Quid ultra tibi facere*; hoogst waarschijnlijk ook het *Lignum vitae quaerimus*. Het in den Eersten Martijn voorkomende strijdgedicht tusschen hart en oog, wat vroeger aan Walter Map werd toegeschreven, is van denzelfden Philippe de Grève gebleken te zijn. W. Friedrich heeft in zijn proefschrift een bijzondere studie aan hem gewijd, waarin hij wat over hem reeds was bekend samenvat en aanvult. Philippe de Grève nu, geboren in de tweede helft der XIIe eeuw, werd aartsdiaken van Noyon en kanselier van Notre Dame de Paris. Hij overleed op St. Stevensdag 1236. Hij is de maker van een reeks gedichten, die door André Jolles, en na hem door zijn leerling Friedrich, tot die soort van poëzie worden gebracht, die zij niet vagantenpoëzie willen genoemd hebben, maar *Malcontentendichtung* doopen. En inderdaad, vagantenpoëzie in den engeren zin van het woord zijn ze niet; wel in dien ruimeren, dien wij zoeven als het ernstig vagantisme beschouwden.

Misschien is *Malcontentendichtung* toch ook een minder passende uitdrukking. Het is literatuur van wereldvernieuwing. Om ze dan in een algemeene cultuurbeweging in te schakelen, zouden wij de dichters eerder Joachimisten kunnen noemen. Er waren, in verband met het opgewekte godsdienstig leven, dat vooral sedert de elfde eeuw ook de leeken had aangegrepen, en dat vaak in de mystiek een uitweg zocht, in verband ook met de economische moeilijkheden bij de opkomst der gemeenten, allerlei strekkingen aan het werk, om uit de teekenen van den tijd het einde of de vernieuwing der wereld te verwachten. In Italië had de Cisterciënser Joachim van Fiore (ca. 1135-1205) aan deze verwachtingen vorm en leiding gegeven. Censuur en bestrijding konden zijn denkbeelden niet onderdrukken. En hoewel de H. Bonaventura en de H. Thomas hem als een eenvoudigen, een *rudis*, in geloofszaken hadden afgewezen, laat zelfs Dante hem door deze groote godgeleerden en kerkleeraars in het paradijs als een profeet huldigen. In zijn verklaring van de Apocalypse nu had Joachim de leer verkondigd, dat de Christusperiode van het heil voorbij was, om de algemeene vervleeschelijking en verwereldlijking van de Kerk, en dat een nieuwe periode,

die van den H. Geest, spoedig zou aanbreken, een periode van vergeestelijking, waarin de geestelijke zin der Evangeliën, het *Evangelium aeternum*, nog alleen leiding zou geven.

Het Joachimisme was geen tot een vast systeem georganiseerde leer, maar een algemeen cultuurverschijnsel. In de XIIIe en XIVE eeuw kan men het overal aantreffen en het was reeds in de tiende voorbereid. Vaak in vrij onschuldige vormen van een algemeene verwachting van wereldvernieuwing; maar ook in gevaarlijke, kettersche openbaringen. Het kon samengaan met algemeene denkbeelden van hervorming, en aldus kwam het zelfs aan de Romeinsche curia voor; maar ook sterk anti-hiërarchische tendenzen vertoonen. Vele dichters, zelfs onder de grootsten, gingen er in op: een Wolfram von Eschenbach en de grootste van allen, Dante.

Ook deze Latijnsche dichters van wereldvernieuwing behooren er toe. Vaak treffen wij dan ook in hunne gedichten zinspelingen aan op den Antechrist en op het einde der wereld. Zij bieden doorgaans ernstige, hekelende, zedenkundige kunst. Toch zijn velen ouder dan het eigenlijke Joachimisme. Maar zij staan reeds in die beweging, die op het Joachimisme uitliep en er een bepaalde uitdrukking in vond. Zij vertegenwoordigden vroeger in de literatuurgeschiedenis het ernstig vagantisme; en zoo hebben wij ook herhaaldelijk van hen gesproken. Maar hoe men ze ook wil noemen, vaganten, Malcontenten, Joachimisten, kenmerkend voor hen is het streven in ernstige vormen naar vernieuwing van Kerk en maatschappij. Het is poëzie van werelddhervormers.

Philippe de Grève is een der voornaamste onder hen. Het zal ons dan ook niet verwonderen, dat Van Maerlant, de clerk - en deze literatuur was clerkenliteratuur - hem heeft gekend en bewerkt. Van het begin af van zijn literaire loopbaan, en steeds meer, heeft hij zich met deze literatuur verwant gevoeld. Zijn vereering voor den H. Franciscus hangt er mee samen: het waren vooral de spiritueelen onder de Franciskanen, die de Joachimistische opvattingen bij het volk verspreidden. Dat onze dichter vagant zou zijn geweest in den engeren zin van het woord is echter niet bewezen en hoogst onwaarschijnlijk.

Hoe zeer Van Maerlant zich ook als 'clerk' boven de menestreelen voelde staan, met hem en met zijn school vangt een duidelijke inzinking van het schoonheidsgevoel, om niet te zeggen van de beschaving aan. Dat is trouwens een algemeen verschijnsel. De twaalfde en nog de dertiende eeuw waren groote tijden. Maar reeds in de dertiende begint het verval. De veertiende eeuw staat over het algemeen zeer laag: de nieuwe krachten hebben zich nog niet tot vollen bloei kunnen ontwikkelen; en de honderdjarige oorlog, met

andere groote rampen die de wereld teisterden, dragen er mede de schuld van. Uit de verbrokkeling van de Middeleeuwen rijst dan allengs een fel bruisend leven op, dat naar volledige vernieuwing streeft. De Renaissance zal aan die jongere krachten een vastere, hoogere leiding geven.

De vroegere tijden, tot de twaalfde, dertiende eeuw, waren nog in hoofdzaak een feodaal-agrarische maatschappij, met een tamelijk eenvormige beschaving, waarin de grooten den toon aangeven. Van de tiende eeuw af waren ze steeds meer gaan bezield worden door de hooge idealen van het christendom, die ook den geest der kruistochten hadden opgewekt. De kunst van toen, hoewel nog een kunst voor allen en steeds in meer volkschen toon gehouden, zal zich toch wel voornamelijk tot die grooten hebben gericht. De kunstenaars, de dichters, waaronder ook steeds meer clerken, die het Latijn voor de moedertaal hadden verlaten, gingen nog in hun geest op, wat ook ten goede kwam aan de kunst, die meer rechtstreeks voor het volk was bestemd. Zoo is de dichter van een Chanson de Roland wel geen gewone volksdichter, maar een geschoolde clerk geweest.

Doch weldra ontstond een splitsing in standen: de samenleving ging steeds meer uiteen. Daar waren vooreerst de edellieden en ridders, die zich gingen afscheiden en een beschaving, met dan ook een kunst, voor zich zelve opbouwen: een eerste leekencultuur. De kunst, die voor hoven en grooten dichtte sloot zich steeds meer van de kunst voor de gemeenschap af. Weldra verliep zij in grootere verfijning; doch wanneer de bezieling hier uitstierf, onttaardde zij in gemaniëerde gekunsteldheid, in beuzelachtige mooidoenerij, in doode navolging en herhaling; van den beginne af bewoog zij zich in een atmosfeer van onwerkelijkheid, die alleen kon boeien naarmate zij uitdrukking gaf aan de nieuwe idealen, zoowel als aan de aesthetische en psychologische behoeften dier maatschappij.

Maar nu rezen ook de gemeenten tot macht. Een zakelijker, nuchterder geest dreef hen aan: de geest van kooplieden en rijke poorters, die in wat anders belang stelden dan in bonte avonturen of dartel minnegekoos, en niet gaarne de aanraking met de werkelijkheid verloren. Tot aanzien gestegen, hebben zij de ziel van den gewonen man, met zijn opvattingen en behoeften, niet afgelegd, hoezeer ze soms naar de hooger opzien.

De overal zich vermenigvuldigende Latijnsche scholen werden steeds drukker bezocht. En ook uit de burgerij en uit het volk kwamen steeds meer studenten toegestroomd. Het aantal clerken steeg voortdurend. Er werd steeds meer ook in de moedertaal geschreven. Degenen onder hen die aan kunst gingen doen, richtten zich nu

ook naar den nieuwen geest, vroegen medezeggenschap in de vragen van den tijd, schonken overvloedig van den bedwelmenden wijn van kennis en wetenschap, waarvan zij zelf waren vervuld. Vaak arbeidden zij op bestelling of zochten zij bij adel of hogere burgerij een beschermheer. Maar voor wie zij ook arbeidden, zij droegen den nieuwen burgerlijken geest mede in hun werk. Zoo breidde de cultuur zich uit: ook de burgers, de poorters, gingen ze steunen en er aan meedoen, en er hun kenmerk op drukken.

Voortaan zullen twee groote cultuurbewegingen tegenover of naast elkander staan: die van het uitstervend ridderschap, die van de opkomende burgerij, bewogen toch beide door dezelfde diepere levensopvatting van het katholieke christendom. Niet zoo van elkander gescheiden, dat ze geen wisselbewerking konden ondergaan. Het burgerlijk patriciaat streefde naar omhoog en sleurde de maatschappij mede in nieuwen dadendurf en in overwoekerende pracht. En de kunst van den adel, de romantische kunst, vond ten slotte een laatste schuilplaats bij het romantische, op het avontuurlijke en wonderbaarlijke beluste volk.

Jacob van Maerlant is bij ons de eerste, in wien de geest van de opkomende burgerij zich bewust heeft geopenbaard in de volkstaal. Die nuchtere, positieve mentaliteit kenmerkt geheel zijn werk. Hij zoekt nog een tijd lang zijn weg te midden van de romantische avonturen, tot hij dien eindelijk heeft ontdekt. Gekomen uit het volk, draagt hij, met al zijn kennis en wetenschap, nog in zich de ziel van den gewonen man, van den burger, die aan kunst gaat doen, en er zijn roeping in ziet. Vandaar reeds het eenigszins primitieve in zijn poëzie, waarvan hij zich nooit geheel heeft kunnen ontdoen; zoo is hij immers nooit zeker geweest van zijn smaak. Vandaar zijn naïef wondergeloof, waardoor hij alles wat geschreven stond, ook voor waarheid wilde gehouden zien, zooals de man uit het volk moeilijk waarheid en verdichtsel onderscheidt.

Vandaar die utilitaristische geest en, in de kunst, de zoo noodlottige scheiding tusschen inhoud en vorm, waardoor men verzen ging maken op om het even welk onderwerp. De gewone man ziet in de poëzie ‘nutscap ende waer’; hij beschouwt haar als een uitwendige verfraaiing, niet als een noodzakelijke bezieling, die inhoud en vorm te zamen scheidt. Met die scheiding komen ongeroepen aan het woord, die niet door de genade der Muze worden gezegend. Daar de bezieling der schoonheid hen niet langer aandrijft, gaat ook de vorm verloren en het zekere gevoel van de poëtische uitdrukking; de scheppingsdrang neemt af en maakt plaats voor slaafsche navolging. Om het vers te vullen en de rijmen aan te brengen, worden voorname en alledaagsche taal, dichterlijke en

nuchtere voorstelling met beeldspraak van allerlei allooi door elkaar geworpen: dat behoort mede tot het primitieve in de kunst van den man uit het volk.

En dat hindert meermalen bij Van Maerlant. Onze dichters hadden vóór hem een veel hogere opvatting van de kunst, die ook door de besten bereikt werd. Wel kenden zij eveneens stoplappen, misschien echter minder dan later; hadden zij onbeholpenheden: vaste uitdrukkingen, typische voorstellingen; beeldden zij het leven uit ook in zijn ruwheid en grofheid. Sommigen echter hadden reeds een hoogte bereikt, waartoe de latere Middeleeuwen niet meer zouden opstijgen. In de mystieke kringen voornamelijk werden de wegen aangebaand naar een voorname, haast humanistische kunst. Willem Van Affligen b.v., in zijn 'Leven van Lutgart', hanteert het jambische vers, bouwt zijn volzinnen op, met een virtuositeit, die bewondering afdwingt. Hadewijch dwingt in het gewone Middelnederlandsche vers haar steeds voorname, rijke, doch levende taal, haar machtige beeldspraak, haar volle, helder opklinkende rijmen zich te voegen in den onstuimigen vloed van haar hartstocht. Ik denk verder aan meer dan een dichter vóór en om Van Maerlant, die hem in zuiverheid van beeldspraak, in zekerheid van kunst en van aesthetische aanvoeling, in den uitwendigen versbouw zelfs de meerderen zijn: aan den anoniemen dichter van *Karel ende Elegast*, en van meer dan een van onze oude epische verhalen; aan Vostaert, den eersten dichter van *Walewijn*; aan Willem die *Madocke* makede en den *Reinaert*; aan Hein van Aken: roepingsdichters zij, zooals wij er in de vroegere periode van onze letterkunde meer aantreffen dan nadat de beroepsdichters uit de didactische school onze woordkunst zijn gaan overheerschen.

Van Maerlant was te zeer geleerde, om volledig dichter te zijn: geleerde, die meende zijn geleerdheid te moeten mededeelen. Maar hij deed het in verzen, omdat hij, evenmin als de gewone man, tot het besef gekomen was van het proza als kunstvorm. Als dan zijn vers correct en zijn rijmen goed waren, kwam het er verder minder op aan. In zijn romantische werken putte hij nog aan schoonheidsbronnen; en die zijn in zijn bewerkingen niet gansch verdord. Maar ook in de keuze van die schoonheidsbronnen is hij niet zeer gelukkig geweest, juist omdat hij meer waarheid, geleerdheid, geschiedenis zocht, dan schoonheid. Geen enkele der grootsche scheppingen van de Fransche romankunst heeft hem bezield: geen *Chanson de Roland*, geen *Perceval* b.v. Wat hij behandelde waren minderwaardige werken: epigonenkunst.

Doch over den dichter hoeven wij hier niet verder uit te weiden, dat hij dit, trots zijn geleerdheid, toch wel was, hebben ons zijn

Strophische Gedichten bewezen. Wij hebben er reeds het noodige over gezegd.

***

Wij blijven nu bij den geleerde en vragen ons af wat diens werk cultuur-historisch beteekent. En dan moeten wij vooreerst bekennen dat Van Maerlant, als geleerde, weinig stond te midden van het actueele bedrijf van zijn tijd: hij stond in de school. Kamergeleerde veeleer, putte hij zijn wetenschap vooral uit boeken, en hij heeft er verbazend veel gekend, zelden uit de onmiddellijke ervaring, uit de aanraking met de hem omgevende werkelijkheid. Hoe weinig een man van zijn tijd hij was, moge blijken uit dit ééne feit, dat men nergens uit geheel zijn oeuvre kan opmaken, dat hij een Vlaming was uit de groote gemeentewoelingen, die tot 1302 hebben gevoerd.

In een tijd toen men nog weinig afwist van de Latijnsche literatuur der Middeleeuwen, heeft men hem stoute gedachten toegeschreven; ze zijn alle zoo oud als het christendom, zelfs wanneer hij den waren adel in hart en gemoed zoekt; zelfs wanneer hij het *mijn* en het *dijn* uit de wereld wil verbannen. Men heeft hem toen gehuldigd als een voorlooper van de vrijzinnige gedachte en van het vrije onderzoek. Men heeft hem voorgesteld als een socialen hervormer met den vérzienden blik, als een voorvechter van de rechten der burgerij. In waarheid waren de door hem behandelde vragen quodlibeta uit de schoolsche Latijnsche literatuur. Wat hij in het Latijn niet vond, liet hij ook onaangeroerd.

Heeft hij dan niets nieuws gebracht? Wij vreezen, dat men bij hem niets zal aantreffen wat niet reeds, herhaaldelijk zelfs, om hem heen in de scholen werd gehoord. Hij heeft alleen deel genomen aan het intellectueele leven van zijn tijd. Hij heeft daaruit een keuze getroffen van vraagstukken, die ook leeken konden boeien; vraagstukken toch weer van eerder algemeen, dan van actueel belang, zonder die zelfs uit hun algemeenheid op concrete, actueele toestanden over te dragen. Maar hij heeft die eenige algemeene, zedenkundige, sociale, politieke en godsdienstige vraagstukken onder leeken gebracht en er een pakkenden, treffenden vorm aan gegeven. Men zegt echter te veel, wanneer men beweert dat hij met zijn tijd meeging en vorm of leiding aan zijn verzuchtingen gaf.

En hier stelt zich weer de vraag, hoeverre Van Maerlant, hoeverre de clerken die hem zijn gevolgd, ook bewust begrepen wat zij theoretisch volgens hun bronnen verkondigden, en aanvaardden in de beteekenis ervan voor de houding in de praktijk van het leven. Dezelfde clerken hooren wij nu eens zwaar pessimistische, dan weer optimistische, nu eens fel antifeministische, dan weer

feministische, nu eens democratische, dan weer antigemeentelijke theorieën voorstaan. Zoo zou men ook Van Maerlant voor een kampioen van sommige democratische gedachten kunnen doen doorgaan; maar was hij dat werkelijk? Ging hij daarin verder dan eenige theoretische algemeenheden: van opwekking tot meer sociale rechtvaardigheid en tot verdediging der verdrukten? Dan werden vroeger, wel is waar steeds in het Latijn, al heel wat feller aanklachten gehoord.

Wat zijn aanvallen tegen adel en geestelijkheid betreft, dat was eveneens sedert lang schering en inslag in de poëzie der vaganten, der Malcontenten. Reeds in het begin der XIIe eeuw kan men bij Petrus Pictor⁵⁾ b.v., om bij onze vaganten te blijven, alles wat hier de geestelijkheid en den adel, zeer vaag en vrij algemeen, verweten wordt, in nog feller kleuren, met veel raker schilderingen, aantreffen. En nog in 1149, meer dan een eeuw vóór Van Maerlant, had Magister Nivardus⁶⁾, in zijn *Isengrimus*, zijn dieren tot een spreekbuis gemaakt van zijn niets verschoonende, maar zeer onbillijke, hekeling. Dat was mode en heeft voor de kennis der ware toestanden weinig of geen waarde. Een historicus, die uit dergelijke literaire bronnen put, loopt groot gevaar een karikatuur, een schimbeeld, voor historische waarheid te houden. Daarom reeds gaat het niet op, uit Van Maerlant een spiegel van de dertiende eeuw af te leiden, wanneer daarin het beeld niet voortdurend gewijzigd en verbeterd wordt.

Maar dat was alles nog in het Latijn.

In de volkstaal hadden boetepredikers en Malcontenten, beroepsdichters, in Frankrijk, in Duitschland, er eveneens reeds uitdrukking aan gegeven. Zulk een hekeling was er zelfs een gewoon thema van hun woordkunst geworden. Er was daarin veel sleet, veel gemeenplaats, veel onrechtvaardigheid ook of overdrijving; en wie hekelen wil ziet voornamelijk de gebreken en tekortkomingen, en die zijn van alle tijden. Bij ons nu is het Van Maerlant, die het eerst die hekeling onder het volk brengt, althans in die kringen voor wie hij dichtte, en er nog wel een rechtstreekschen vorm, een vaak verontwaardigde, doch van liefde voor de Moederkerk trillende uiting aan geeft. Ook dat belicht zijn cultuur-historische beteekenis; ook dat hebben zijn bewonderaars in hem gezien, en hij heeft school gemaakt.

5) Zie mijn *Laus Flandriae*, N.V. Standaard-Boekhandel, 1944.

6) Vgl. over hem mijn studie in Verslagen en Meded. der k. VI. Academie, 1942.

Cultuur-historisch mogen wij het dus Van Maerlant als een bijzonder verdienste aanrekenen, vooreerst, zooals wij reeds vroeger zegden, dat hij de groote geschiedenis van onze gewesten, en de natuurlijke wetenschap voor leeken toegankelijk heeft gemaakt; dan ook dat hij sommige belangrijke sociale, politieke, zedekundige en godsdienstige vraagstukken in de taal van het volk heeft behandeld, en op die wijze in bredere kringen, waar men het Latijn of het Fransch niet machtig was, belangstelling voor dergelijke wetenschap heeft opgewekt. Hoe jammer dat hij dat niet in goed proza heeft gedaan, zooals Ruusbroec wat later de groote godsdienstige en mystieke leer der Kerk onder het volk heeft verspreid. Hij deed het echter in verzen, en zijn voorbeeld had noodlottige gevolgen voor onze woordkunst.

Toch mogen wij bij deze waardebepaling van Van Maerlant's cultuur-historische beteekenis niet uit het oog verliezen, voor wie juist die mededeeling van kennis en wetenschap was bestemd.

Voor de gemeenten? Voor het volk? Vooreerst voor hen, die hem om zijn arbeid betaalden: die hem er om hadden gevraagd en aan wie hij derhalve zijn werk opdroeg. Was de keuze van zijn onderwerpen hem min of meer door zijn opdrachtgevers opgelegd? of stond ze hem vrij en heeft hij ze zelf mogen bepalen? Om het even. Maar onder zijn opdrachtgevers vinden wij geen anderen dan adellijken: Albrecht van Voorne, Nicolaas van Cats, Graaf Floris V. Zijn monumentale *Spieghel Historiael* was bestemd voor den Graaf van Holland. Nergens ontmoeten wij den naam van een burger, van een poorter, van een patriciër zelfs; alleen nog de minderbroeders van Utrecht, voor wie hij zijn *St. Franciscus* zou hebben geschreven. Nergens ook eenige vermelding van het volk, tot wie hij zich richtte, zooals in de prologen van *Vanden Levene ons Heren* of van *Theophilus*. Nergens blijkt, dat hij over de hoofden heen van zijn gunners het volk zag. Hij schreef voor leeken, jawel, maar uit de kringen van den adel, misschien van het hoogere patriciaat. Al geven wij grif toe, dat zijn werk in de volkstaal na verloop van jaren ook bredere lagen van het volk bereiken kon.

Het is dan ook misleidend zijn kunst te beschouwen, zooals gewoonlijk wordt gedaan, als kunst der gemeenten, kunst van de zich bewustwordende burgerij. Zijn kunst was alleen kunst van clerken. Kunst voor leeken, wel is waar, maar voor leeken uit den adel en de hoogere standen. Aan de opvoeding van het volk als zoodanig werd nog niet gedacht. Kunst der burgerij, in zoover zij is opgebloeid uit de burgerlijke mentaliteit.

Wij kunnen slechts met eerbied opzien naar dien wil om kennis

en wetenschap te verspreiden, zij het dan ook in de eerste plaats onder de hogere standen der maatschappij. Van Maerlant heeft er zich op toegelegd met een ernst en een ijver, dien wij niet genoeg bewonderen kunnen. Het werk, dat hij geleverd heeft, is enorm. Heeft hij wel ooit gerust? Als de Muze hem aangreep, was hij er als van bezeten. Het werd voor hem als een heilige roeping, waaraan hij niet ontrouw wilde worden. Hij zal er zich op dood werken. Zoo heeft hij er dan ook wel machtig toe bijgedragen, om den drang naar de hogere goederen van den geest aan te wakkeren en op te voeren, om den adel van den geest hoog te houden.

Maar daarbij moeten wij toch weer overwegen, dat de verwarring tusschen schoonheid en waarheid in vele opzichten verderfelijker is geweest voor de maatschappelijke opvoeding. Met het stijgende getal van clerken, die aan verbreiding van kennis en wetenschap deden, steeg de hoedanigheid der wetenschap zelf gewoonlijk niet. Zij hadden over het algemeen te weinig kritischen zin om het ware van het valsche en het fabelachtige te onderscheiden. Toch had de ernstige wetenschap van de wijsbegeerte en van de theologie zich in de twaalfde en dertiende eeuw met den opbloei van de Scholastiek, onder den invloed voornamelijk van Aristoteles, zich heerlijk ontwikkeld en geleerden voortgebracht als Albertus den Groote en den H. Thomas. Ook de geschiedschrijving en de natuurkunde begonnen zich op goede banen te bewegen. Maar de aanraking met het Oosten had daarnaast allerlei phantastisch en fabelachtig goed uit de Hellenistische Oudheid en uit Indië naar het Westen gebracht. En dit werd hier gretig aanvaard: het gaf voldoening aan den drang naar het vreemde, het geheimzinnige, het wonderbare dat den mensch als ingeboren is. Het werd geloofd, omdat het uit het Grieksch of het Latijn kwam en uit den vreemde, uit het mysterieuze Oosten. Niet weinig hebben de clerken er toe bijgedragen, om het te verspreiden onder het volk: niet als fictie, niet als symbool of allegorie, niet als spel der phantasie, maar als waarheid en werkelijkheid. Wat de oudere dichters nog als fictie aanvoelden, werd door hen voorgesteld als wetenschap. De verbeelding van het Westen werd met dergelijke phantasieën gevoed: de ernstige wetenschap kon er zich moeilijk nog een weg door banen. De latere Middeleeuwen vertoonden dan ook een veel sterkeren hang naar het wonderbare, het phantastische, het buitensporige dan de vroegere: zij worden veel lichtgelooviger en bijgelooviger. En de ‘clerken’, met hun bewering, hun bemoeiing om slechts waarheid te geven, dragen er grootendeels de schuld van. Eerst de Renaissance heeft de macht van de Oostersche phantasie op het Westen eenigszins verbroken.

Ook Van Maerlant, met de school der clerken, heeft dergelijke

mentaliteit te onzent niet weinig bevorderd. Moge zijn drang naar kennis en wetenschap en zijn verlangen die te verbreiden allen lof waardig zijn, zijn hang naar het wonderbare en buitengewone deed hem mede naar bronnen grijpen, als *De naturis rerum* van Thomas van Cantimpré en als het *Speculum* van Vincentius van Beauvais, die beiden nog sterk in die wonderbaarlijke wereld stonden. En Van Maerlant dikt nog aan en neemt b.v. nog uit Geoffroy van Monmouth en uit Martinus Polonus op.

Zijn zedelijke ernst blijft daarbij onbesproken. Moedig en onverdroten heeft hij den vinger gelegd op de wonden van de maatschappij, op de gemakzucht, de weelderigheid, de simonie, de schraapzucht der geestelijkheid, op de verdorvenheid, de omkoopbaarheid, de roofzucht, de genotzucht van den adel. Hij houdt de grooten hun plichten voor, erkent boven den adel van het bloed voornamelijk den adel van het hart, strijdt voor uitbreiding van het onderwijs en werpt zich overal op tot verdediger van armen en verdrukten. Men brenge dit niet uitsluitend in verband met de opkomst der gemeenten en met de ontwikkeling van den gemeentegeest. Bij Van Maerlant kwam dat in 't bijzonder voort uit zijn opgaan in de armoedebeweging van het Franciskanisme. Zijn ware liefde voor de Kerk, voor de Moedermaagd, voor het H. Land in zijn opwekkingen tot een nieuwen kruistocht, in zijn mede-lijden met den nood van Christus, blijven mede eenige van de meest sympathieke trekken uit zijn persoonlijkheid.

***

Hoe zullen we verder Van Maerlant beschouwen als Vlaming? Wanneer hij in zijn *Sint Franciscus* verklaart: 'Omdat ic Vlaming ben', doen wij toch weer verkeerd deze woorden op te vatten als een uiting van stambewustzijn of van nationale fierheid. Hij drukt zich alleen zoo uit, om zich bij zijn Utrechtsche opdrachtgevers te verontschuldigen: zij mogen het hem vergeven, indien hij, omdat hij Vlaming is, soms woorden gebruikt, die men te Utrecht niet verstaat.

Voelde hij wel Vlaamsch? Daargelaten de mogelijke redenen voor zijn vertrek naar het Noorden, zien we hem geheel zijn leven lang in betrekking met Noord-Nederlanders; alle bekende opdrachtgevers zijn Hollanders; zijn uitvoerigste werk, zijn laatste, dichtte hij nog voor Floris V. Heeft hij dan in Vlaanderen geen opdrachtgevers gevonden, geen steun voor zijn kunst? Steunden hier de grooten, de adellijken en graven alleen Fransche kunst? Hij schijnt openlijk partij te trekken voor Holland en den Hollandschen handel tegen de Vlamingen. Het zet Floris V aan, om zijn rechten te doen

gelden op Friesland tegen zijn eigen graaf. Van een meeleven met zijn volk vinden we nergens een spoor. Het is dan ook verkeerd hem te begroeten als den vader van het Vlaamsche bewustzijn. Alleen verdient het vermelding, dat hij in zijn *Spieghel* de geschiedenis van Brabant, Vlaanderen en Holland aanzienlijk heeft uitgebreid en aldus belangstelling in het nationale verleden heeft opgewekt.

***

Zijn opvatting van den godsdienst, wij hadden reeds gelegenheid er op te wijzen bij de bespreking van zijn Strophische Gedichten, was eerder zwaarmoedig: pessimistisch en streng. Hij zag voornamelijk het slechte, het verdorvene in de maatschappij, zonder veel aandacht te schenken aan het goede, dat er toch wel was. Zoo slecht zag hij de wereld, zoo geheel gedompeld in zonde, dat hij in de dweperijen van het Joachimisme opging, met de verwachting van het laatste oordeel. Zoo aanvaardde hij ook gereedelijk al wat zijn voorbeelden, de vaganten, over het verval van adel en geestelijkheid hadden gehekel. Nergens blijkt uit concrete voorbeelden, dat hij er zelf de gegrondheid van heeft onderzocht. Hij blijft dan ook bij wat algemeene beschuldigingen, waarvan niemand de juistheid, de uitgestrektheid, de zwaarte beoordeelen kan. En geheel zijn werk maakt wel den indruk, dat de weg, dien hij allen zou willen zien betreden, zooals Martijn zegt, wel *naeuwe ende swaer* is, omdat de bij de behandeling van zulke vragen noodzakelijke schakeeringen ontbreken. Zijn godsdienstig leven wordt meer beheerscht door de vrees dan door de liefde. De angst voor de hel klinkt voortdurend op in zijn bedreigingen met de eeuwige straffen, zoowel als in zijn tallooze gebeden er van gespaard te blijven op den oordeelsdag. In Jesus' lijden, in zijn armoede en in zijn Kruis, zoowel als in de bescherming en in de voorspraak van Maria, in wier lof hij onuitputtelijk is, wier lichamelijke hemelvaart en wier Onbevleete Ontvangenis hij verdedigt, stelt hij al zijn hoop en vertrouwen.

Toen in de XVIIIe eeuw Van Maerlant weer de belangstelling van onze taal- en oudheidkundigen ging opwekken, huldigde men vooral in hem den man van de vrijzinnige gedachte in die tijden van obscurantisme, en den voorlooper der Hervorming. De wetenschap heeft zich slechts langzaam van deze vooroordeelen kunnen vrijmaken. Een beter en vollediger kennis van de Middeleeuwen heeft er allengs toe genoodzaakt. Er is nu wel niemand meer, die er nog aan twijfelt, dat Van Maerlant steeds een geloovig zoon der Kerk is geweest. Alleen in pamphletaire geschiedschrijving van verachterde anticlericalen steken die oude opvattingen, met den daarbij

passenden spot voor de Kerk, soms nog het hoofd op. Bij gebrek aan bewijzen, neemt men dan zijn toevlucht tot wat algemeene, door niets gestaafde beschuldigingen en tot de gewaagste veronderstellingen; alsof b.v. Van Maerlant, in den grond geheel de hierarchie van de Kerk zou hebben verworpen, doch, dan wel bij gebrek aan moed, om niet op den brandstapel terecht te komen, zich dan maar zou hebben vergenoegd haar in haar waardigheidsbekleders neer te halen.

Zelfs Te Winkel is in dit opzicht tot een billijker beoordeeling moeten komen, zij het ook schoorvoetend en er van behoudend wat hij eenigszins kon. Zoo zou Van Maerlant wel geen voorlooper der Hervorming zijn geweest, maar hij werkte toch in de lijn der Hervorming: ‘Uit de ergernis over het zedenbederf der kerkdienaren groeide langzamerhand die tegenzin tegen de Kerk van Rome, welke de kerkhervorming zoo grooten aanhang deed verwerven, en om die reden werden zij, die, zooals Maerlant en Ruusbroec, het zedenbederf der geestelijken in hun tijd bestreden wel eens voorloopers der Hervorming genoemd. Met de Hervormers stemde Maerlant hierin overeen, dat de onzedelijkheid der priesters hem een gruwel was, en dat hij geen heiliger werk wist te verrichten, dan die, zooveel hij kon, te bestrijden, al verdedigde hij dan ook de kerkleer met bijna inquisitoriale gestrengheid, en was hij er dan ook verre van af, zijne gehoorzaamheid aan den paus, als hoofd der Kerk, te weigeren.’⁷⁾

Welnu, iemand die zelfs met inquisitoriale gestrengheid de kerkleer verdedigde en nooit zijn gehoorzaamheid aan den paus weigerde, kan onmogelijk een voorlooper der Hervorming worden genoemd. Wie de Kerk wil zuiveren wil haar nog niet afbreken. Nooit heeft het de Kerk aan mannen, aan heiligen zelfs ontbroken, die met niets verschoonenden ijver de wantoestanden hebben aangeklaagd, zonder daarom ook maar in het minst met de Kerk te willen breken. Zoolang zij trouw bleven aan de kerkleer zelf en hun gehoorzaamheid aan den paus van Rome niet opzegden, waren zij voorloopers van de Contra-Reformatie, niet van de Hervorming. En Contra-Reformatie is in haar streven bijna zoo oud als de Kerk. Er zijn altijd gebreken geweest, omdat Christus nooit aan zijn Kerk, noch aan haar hoogste waardigheidsbekleeders, niet eens aan den paus, het voorrecht om niet te kunnen zondigen heeft beloofd. Ook de hoogwaardigheidsbekleeders der Kerk blijven zondige menschen. Er zijn tijden geweest van diep zedelijk verval, ook in de Kerk en onder haar bedienaars. Maar ook nooit hebben heiligen nagelaten hun waarschuwend, ja dreigende stem te laten hooren, evenmin

7) o.c., blz. 232.

als er hekelaars, predikers, schrijvers, te kort waren om met min of meer oprechte verontwaardiging, vaak met veel overdrijving, die wantoestanden aan de kaak te stellen. Dat nu die, ondanks al die pogingen tot zuivering en heiliging, nog toenemende ergerlijkheden de Hervorming hebben in de hand gewerkt en haar voorwendsels tot opstand tegen de Kerk als zoodanig hebben verschaft, is wel zeker. Maar daarom zijn zij, die deze ergerlijkheden trachtten te bestrijden, nog geen voorloopers van, zelfs geen sympathisanten met de Hervorming, zoolang zij hun onderdanigheid aan de Kerk en aan haar door Christus zelf aangestelde Opperhoofd den Paus niet hadden opgezegd. De Hervorming zelf is toch heel wat anders geweest dan Kerkzuivering!

Ten slotte wil men toch den vrijzinnigen Van Maerlant niet gaarne geheel opgeven. Men laat dan daartoe voornamelijk gelden zijn oprechtheid en onafhankelijkheid tegenover de priesters en in 't bijzonder de pausen. Zoo haalt Te Winkel uit Van Maerlant's *Spiegel Historiael* voornamelijk aan: hoe onze dichter over de handelwijze van sommige pausen in den Investituurstrijd spreekt en hoe hij niet aarzelt mede te deelen waar de pausen verkeerd gehandeld of hun ambt als onwaardigen bekleed hebben. Men merke echter op, dat Van Maerlant gewoonlijk eenvoudig Vincentius volgt, die er dus evenmin bezwaar in zag in alle oprechtheid over de pausen en de geschiedenis van de Kerk te schrijven. Alleen heeft Van Maerlant de fabel van de pausin Joanna ingelascht, al voegt hij er aan het slot aan toe dat hij niet kan waarborgen of het fabel of waarheid is. Het is ook slechts een bewijs te meer voor de lichtgeloovigheid van onzen dichter, die het verhaal bij Martinus Polonus had gevonden; diens *Chronicon* was voor het eerst in 1266 verschenen, en Van Maerlant heeft er nog een en ander aan ontleend; was dat ook geen Latijn, en nog wel van een bisschop⁸⁾?

Het besluit van Te Winkel luidt dan: 'Men ziet uit deze weinige aanhalingen, hoe verre Maerlant er van af was alle pausen voor heiligen te houden. Plaatst Dante er eenige in de hel, Maerlant wekt, door hetgeen hij uit het leven van sommigen verhaalt, het vermoeden op, dat zij na hun dood daar wel eene plaats zullen gevonden hebben. En toch was hij een geloovige zoon der Kerk. In de Middeleeuwen waren er velen als hij: het geloof verleidde toen nog niet tot het plegen van afgoderij met den persoon van den paus, en hooge en aanzienlijke geestelijken aarzelden toen evenmin als Maerlant, in hunne ambtsgenooten en zelfs in het hoofd hunner Kerk, hetzij hij reeds tot de geschiedenis behoorde, hetzij hij nog in leven

8) Zie Te Winkel, o.c., blz. 232 en vlg..

was, af te keuren, wat afkeuring verdiende. Deze oprechtheid en onafhankelijkheid althans is een aangenaam verschijnsel, waarop ik ten slotte nog heb willen bewijzen, nadat wij door zooveel bewijzen voor het zedenbederf in de dertiende eeuw na te gaan, zonder ons met het goede in die eeuw bezig te houden, misschien al te zeer den indruk gekregen hebben, alsof de dertiende eeuw, wat zedelijkheid betreft, al bijzonder laag stond.' (o.c. blz. 241.)

Ik heb deze plaats in haar geheel willen overschrijven, omdat zij de geheele geesteshouding belicht van een man als Te Winkel tegenover de Kerk en de katholieke Middeleeuwen. Ik geloof het wel, dat er toen zeer velen waren zooals Van Maerlant, ja nog veel ergere! Was er niet de geheele literatuur der vaganten, der Joachimisten, der Malcontenten, die vaak met weinig eerbied over de pausen en de kerkelijke aangelegenheden schreven? Veel meer zelfs dan Te Winkel vermoedt; want van die literatuur schijnt hij, ondanks al zijn geleerdheid, toch weinig op de hoogte te zijn. Gelijk er een heele antifeministische literatuur was. En ook Van Maerlant's pessimistische beschouwingen over de geestelijkheid en de pausen moeten in het licht van die mode-literatuur worden beoordeeld. Er was ook een keizerlijke anti-pauselijke literatuur naar aanleiding van den investituurstrijd, en ook hierin dient rekening gehouden met de politieke gezindheid van elk schrijver.

Maar uit het aangehaalde blijkt vooral, hoe Te Winkel verwart en weinig vertrouwd blijkt te zijn met katholieke zaken. En zoo verwarren nog velen. Zoo hebben de meesten verward, die aan Van Maerlant en zijn geestgenooten vrijzinnige denkbeelden hebben toegekend. Reeds zagen wij hoe Te Winkel de Onbevleete Ontvangenis van Maria verwart met de maagdelijke geboorte van Jesus. Hier zien wij hoe hij de onfeilbaarheid van den paus opvat alsof de paus niet kan zondigen. Hoe zou hij anders hebben kunnen schrijven, dat het geloof der Middeleeuwen nog niet verleidde tot het plegen van afgoderij met den persoon van den paus? Meent hij werkelijk, dat wij, katholieken, alle pausen voor heiligen houden? Dat ons geloof ons voorhoudt dat een paus geen zonden kan bedrijven? De Kerk leert alleen, dat de paus, wanneer hij, als Opperhoofd van de gansche Kerk tot de gansche christenheid sprekende, met het doel een leer als geloofsleer te verkondigen, door den bijstand van den Heiligen Geest, dien Christus aan zijn Kerk verzekerd heeft, niet kan dwalen en dus geen ketterij voorhoudt, maar algemeene door allen te aanvaarden geloofsleer. Het woord van den paus is voor den katholiek altijd een woord van het hoogste gezag en allen eerbied waardig, doch bindt en verplicht hem alleen in zijn geloof, wanneer hij zoogezegd *ex cathedra* en als Opperste Leeraar der Kerk optreedt.

Nooit heeft de Kerk geleerd, noch geloofd, dat een paus niet kon zondigen. En zelfs de hedendaagsche katholieke heeft er hoegenaamd geen bezwaar tegen de fouten, de tekortkomingen, de ergernissen zelfs van sommige pausen te erkennen. Geen enkel ernstig katholiek geleerde heeft zich ooit aan die afgoderij tegenover den persoon van den paus schuldig gemaakt. Wie ook maar even b.v. de *Geschiede der Păpste* van Ludwig Pastor wil inzien, zal al dadelijk worden gesticht.

Waar is alleen, dat een katholiek geleerde over dergelijke zaken niet zal schrijven dan na een ernstig onderzoek en met een zekere terughouding. Wij zijn nu niet meer in de Middeleeuwen, toen geheel de samenleving nog katholiek was en men zijn familiezaken binnenshuis kon afdoen. Er waren toen geen Hervormden, geen vrijzinnigen, die men moest ontzien, omdat zij uit elke toegeving munt zouden slaan tegen de Kerk zelf. In zulk een groote menschelijke familie kon men zich ook veel vrijer uiten.

En dat kon ook Van Maerlant, zonder op te houden een geloovige, zelfs een eerbiedig zoon van de Kerk te zijn.

***

Om Van Maerlant's verdiensten naar waarde te schatten, mogen wij ook niet vergeten, dat hij zich voor zijn reusachtig werk bediend heeft, niet van het Latijn, niet van het Fransch, maar van het Dietsch, van de taal van ons volk, en dat hij in die taal tot ons volk heeft gesproken. Zoo is hij één van de groote grondleggers geworden van ons Nederlandsch. Zijn oeuvre is in dat opzicht het belangrijkste der Middeleeuwen. Reeds door zijn omvang drong het zich op. De clerken hebben in hem hun voorbeeld gezien. Hij zelf had er reeds naar gestreefd om zich boven het dialect te verheffen naar een algemeene taal, die over de gansche Nederlanden kon begrepen worden. Wel hadden ook de oudere dichters dat reeds gedaan: geen hunner schreef ooit zuiver dialect, maar een soort van literatuurtaal, die ook buiten de grenzen van zijn gewest kon worden verstaan. Van Maerlant zette dat streven bewust, op nog ruimer schaal, door. En zijn volgelingen trachtten hun taal naar de zijne te vormen, om steeds meer boven de dialecten uit te gaan. Zoo bouwde het Nederlandsch zich op.

Men bedenke nochtans toch weer, dat hem die verdienste niet uitsluitend toekomt, ja, dat het eerder spijtig is, dat zijn taal, en zoo mede zijn geest, zoo zwaar op het Nederlandsch heeft gedrukt. Omstreeks denzelfden tijd had zich in de mystieke kringen van Brabant een taal ontwikkeld die door haar voornaamheid, haar sierlijkheid, haar rijkdom, haar lenigheid ook om de hoogste filosofische en theologische begrippen uit te drukken, het Neder-

landsch toch een eenigszins anderen weg had kunnen doen opgaan. Maar die kringen stonden afzijdig, en de clerken, die groote taalmakers bij het volk, sloten zich liever bij Van Maerlant aan. Gelukkig dat Ruusbroec nog veel van die oudere taal heeft gered en dat, bij de stijgende hegemonie van Brabant, dit gewest ook steeds meer zijn invloed op het Nederlandsch heeft kunnen doen gelden.

Het tijdsgewricht waarin Van Maerlant leefde heeft zijn arbeid vorm gegeven. In de uitbreiding en verbrokkeling der samenleving, in de opkomst van het stedelijk patriciaat, van de burgerij en zelfs van het volk der ambachten, bij de verzwakking van den ridderlijken geest en bij den uitbloei der ridderlijke romanliteratuur, bij het groeiende aantal der clerken, der geschoolden, ook onder de leeken, had zich een publiek gevormd, dat behagen ging scheppen aan schoolsche vraagstukken, aan wetenschap en dialectiek, om medezeggenschap op te eischen aan de groote problemen van den tijd en kritiek op het bestaande uit te oefenen. Dat bij deze uitbreiding van het publiek, met de sterk gewijzigde geestelijke aanspraken en bemoeiingen, een nieuwe kunst zich zou opdringen, laat zich begrijpen. Van Maerlant's kunst is er uit geboren. Het best zullen wij hem nog begroeten als een hoogstrevend man, van edel karakter, met groot-menschelijke bedoelingen: om kennis en wetenschap te verspreiden en de zich vernieuwende maatschappij deelachtig te maken aan de goederen der beschaving; om zedelijken ernst op te wekken en adel en geestelijkheid tot het besef van hun hooge plichten aan te manen; om de wereld in rechtvaardigheid en naastenliefde te hervormen; om de Kerk te zuiveren en te heiligen; om overal tot den strijd voor het goede aan te zetten. Zijn pen was zijn zwaard.

Dat hij zich bij de uitwerking van zijn idealen vaak heeft vergist, dat hij in de keuze van de middelen meermalen ongelukkig is geweest, mag onzen eerbied niet verkoelen voor den stoeren werker, die zich zoo geheel heeft gewijd aan wat hij als de taak van zijn leven beschouwde. Ondanks zijn fouten en gebreken, ondanks het verdachte allooï van veel van het geestelijk goed dat hij bracht, ondanks zijn kamergeleerdheid, heeft hij toch in de kringen waartoe hij zich wendde, en zóó ten slotte bij het groote publiek, den drang naar kennis en wetenschap en ook naar zedelijken ernst versterkt en ze wel verrijkt met veel *nutscap ende waer*, tot een aangenaam tijdverdrijf niet alleen, maar tot versiering mede van den geest en tot verfijning der beschaving, te midden van de verbrokkelende krachten die haar konden neerhalen. Met zijn *Strophische Gedichten* vooral heeft hij eenige der mooiste juweelen in de kroon gezet van Vlaanderen's cultureele grootheid.